

ระบำนารายณ์เจ็ดปาง

จรรยพร เกษคำขวา

ชวิศา ปะอิกุล

เบญจมาศ ฟุ้งโพธิ์ทอง

รัตนกร เสวกวงษ์

สกาแสง อุดร

สุพรรณษา สุกงาม

จุฑาทิพวรรณ ภาวังคาม

ธน์ชพร จินตามัง

พรทิพย์ ชุมแวงวาปี

ศิริพร เนาว์ประดิษฐ์

สุภาวดี ประหยัดจิต

อริสรา หลวงถนนเจริญ

ศิลปนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิต

สาขาวิชานาฏศิลป์ไทยศึกษา ภาควิชานาฏดุริยางคศิลป์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

ปีการศึกษา 2566

ระบำนารายณ์เจ็ดปาง

จรรยพร เกษคำขวา
ชวิศา ปะอิกุล
เบญจมาศ พึ่งโพธิ์ทอง
รัตนกร เสวกวงษ์
สกาแสง อุดร
สุพรรณษา สุขงาม

จุฑาทิพวรรณ ภาวังคาม
ธัญพร จินตามัง
พรทิพย์ ชุมแวงวาปี
ศิริพร เนาว์ประดิษฐ์
สุภาวดี ประหยัดจิต
อริสรา หลวงถนนเจริญ

ศิลปนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิต

สาขาวิชานาฏศิลป์ไทยศึกษา ภาควิชานาฏดุริยางคศิลป์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

ปีการศึกษา 2566

สงวนสิทธิ์

DANCE OF THE SEVEN AVATARS OF NARAI (VISHNU)

JANYAPORN KETKAMKWA	CHUTHATHIPPAWAN PHAWANGKAM
CHAWISA PAIKUL	THANATPORN JINDAMANG
BENJAMAS PEUNGPOOTONG	PORNTHIP CHUMWAENGWAPEE
RATTANAKORN SAWEKWONG	SIRIPORN NOWPADIT
SAKOWSAENG UDORN	SUPAWADEE PRAHYADJIT
SUPANSA SOOKNGAM	ARISARA LUANGTHANONCHAROEN

The Art Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
For the Degree of Bachelor of Education
Major in Thai Classical Dance Education Department of Drama and
Music
Faculty of Fine and Applied Arts
Rajamangala University of Technology Thanyaburi
Academic Year 2023

หัวข้อศิลปนิพนธ์	ระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบปาง DANCE OF THE SEVEN AVATARS OF NARAI (VISHNU)	
ชื่อ-นามสกุล	นางสาวจรรยาพร เกษคำขวา	นางสาวจุฑาทิพรรณ ภาวังคาม
	นางสาวชวีศา ปะอิกุล	นางสาวธนัชพร จินตามั่ง
	นางสาวเบญจมาศ พึ่งโพธิ์ทอง	นางสาวพรทิพย์ ชุมแสงวาปี
	นางสาวรัตนกร เสวกวงษ์	นางสาวศิริพร เนาว์ประดิษฐ์
	นางสาวสกาแสง อุดร	นางสาวสุภาวดี ประหยัดจิต
	นางสาวสุพรรณษา สุกงาม	นางสาวอริสรา หลวงถนนเจริญ
สาขาวิชา	นาฏศิลป์ไทยศึกษา	
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิมล อรุณ	
ปีการศึกษา	2566	

คณะกรรมการตรวจสอบศิลปนิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(อาจารย์ณัฐนันท์ จันนินวงศ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิมล อรุณ)

..... กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
(รองศาสตราจารย์ณฤมล ชันสัมฤทธิ์)

..... กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
(อาจารย์นันทา น้อยนิตย์)

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี อนุมัติศิลปนิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทยศึกษา

ลงชื่อ.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มานิช บุญทองเล็ก)

คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์

วันที่ 3 เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2566

หัวข้อศิลปะนิพนธ์	ระบำนารายณ์เจ็ตปาง	
ชื่อผู้วิจัย	จรรยพร เกษคำขวา	จุฑาทิพวรรณ ภาวังคาม
	ชวิศา ปะอิกุล	ธัญพร จินดามัง
	เบญจมาศ พึ่งโพธิ์ทอง	พรทิพย์ ชุมแวงวาปี
	รัตนกร เสวกวงษ์	ศิริพร เนาว์ประดิษฐ์
	สกวาสแสง อุดร	สุภาวดี ประหยัดจิต
	สุพรรณษา สุขงาม	อริสรา หลวงถนนเจริญ
ปริญญา	ศึกษาศาสตรบัณฑิต	
สาขาวิชา	นาฏศิลป์ไทยศึกษา	
ปีการศึกษา	2566	

บทคัดย่อ

การแสดงระบำนารายณ์เจ็ตปาง เป็นวิจัยเชิงคุณภาพของนักศึกษาปริญญาตรีชั้นปีที่ 4 สาขาวิชานาฏศิลป์ไทยศึกษา ภาควิชานาฏดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ในรูปแบบนาฏศิลป์ไทยอนุรักษ์ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการแสดงระบำนารายณ์เจ็ตปาง เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและองค์ประกอบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ตปางเพื่อประยุกต์ใช้ในการแสดง และเพื่อถ่ายทอดและนำเสนอการแสดง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ผลการวิจัยระบำนารายณ์เจ็ตปาง พบว่า ระบำนารายณ์เจ็ตปาง นำบทมาจากละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดมทวิป พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ตอนอวตาร โดยกล่าวถึงพระนารายณ์อวตารไปปราบกรุงพาดมทวิปให้เหล่าเทวดานางฟ้าพากันยินดีและกล่าวสรรเสริญพระนารายณ์ ว่าพระองค์เคยอวตารมาจัดความเดือดร้อนแก่ชาวโลกแล้ว 7 ครั้ง ครั้งนี้จะเป็ครั้งที่ 8 ส่วนเนื้อหาตามปางต่าง ๆ มีการเรียงลำดับปางตรงกับบทพระราชนิพนธ์ ลิลิตนารายณ์สิบปาง และมีปรากฏหลักฐานการแสดงทั้งหมด 3 ครั้ง ดังนี้ ครั้งที่ 1 ปี พ.ศ. 2531 และครั้งที่ 2 ปี พ.ศ. 2538 โดยคณะละครสมัครเล่นแห่งบ้านปลายเนินในงานวันนริศฯ ผู้ประดิษฐ์ท่ารำ คือ ครูจำเรียง พุทธประดับ ใช้ชื่อชุดการแสดงว่า ระบำนารายณ์แปดปาง และครั้งที่ 3 ปรากฏในการแสดงเบิกโรงโดยโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักอินทรชิต ตอน นาคบาท พ.ศ. 2557 ผู้วิจัยเล็งเห็นถึงคุณค่าและประโยชน์ของการแสดงระบำนารายณ์เจ็ตปางจึงนำมาสู่

กระบวนการอนุรักษ์และการสืบทอดอีกครั้ง โดยการศึกษาที่มา กระบวนท่ารำ รูปแบบ และองค์ประกอบการแสดงจากศิลปินแห่งชาติและผู้เชี่ยวชาญ จนนำไปสู่การถ่ายทอดให้กับนักศึกษาปริญญาตรีชั้นปีที่ 1-3 ภาควิชานาฏดุริยางคศิลป์ สาขาวิชานาฏศิลป์ไทยศึกษา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี โดยใช้รูปแบบการถ่ายทอดท่ารำด้วยทฤษฎีการจัดการเรียนรู้นาฏศิลป์ไทยสู่ความเป็นพลเมืองโลก (KSAT Teaching Model For Global Citizenship)

คำสำคัญ : ระบำ นารายณ์เจ็ดย่าง ระบำนารายณ์เจ็ดย่าง โขนมุลนิธสังเสริมศิลปาชีพฯ

Art thesis Title	DANCE OF THE SEVEN AVATARS OF NARAI (VISHNU)	
Name	JANYAPORN KETKAMKWA	CHUTHATHIPPAWAN PHAWANGKAM
	CHAWISA PAIKUL	THANATPORN JINDAMANG
	BENJAMAS PEUNGOTONG	PORNTHIP CHUMWAENGWAPEE
	RATTANAKORN SAWEKWONG	SIRIPORN NOWPADIT
	SAKOWSAENG UDORN	SUPAWADEE PRAHYADJIT
	SUPANSA SOOKNGAM	ARISARA LUANGTHANONCHAROEN
Degree	Bachelor of Education Program	
Major in	Thai Classical Dance Education	
Academic Year	2023	

Abstract

The Seven Pang of Narai Dance performance is a qualitative research of 4th year undergraduate student from Thai Classical Dance Education program, Faculty of Fine and Applied Arts, Rajamangala University of Technology Thanyaburi. The objective is study history of The Seven Pang of Narai Dance performance for analyze style and elements for apply performance to pass on dance movement. The structured interviews, Non-Participant Observation and Participant Observation were used as research tools.

The results found that The Seven Pang of Narai Dance performance took script from old dance drama, about Phan Chomtawee city that written by His royal highness prince Maha Chakri Sirindhorn of Krom Phraya Nissaranuwattiwong, episode about Lord Narayana avatar to subdue Phan city, making the angels rejoiced and praised Lord Narayana. Lord Narayana has been incarnated to relieve suffering from the world 7 times, this time will be the 8th time. The other content is ordered in accordance with the royal

writings “Lilit Narayana Ten Pang” and there is evidence of a total of 3 performances as follows: the 1st time in 1988 and the 2nd time in 1995 by the theater group of Ban Plai Noen at the Naris Day. The inventor of dance is Khru Chamriang Phutthapradap, using the name of performance: The eight Pang of Narai Dance. The 3rd time was appeared by Khon performance, from Support Foundation, series: Battle of Indrajit, Nagabas episode, 2014. The researcher realized the value and benefits of The Seven Pang of Narai dance performance become to process of conservation and inheritance again. The study of origin, movement, and elements of performances from national artists and experts to broadcasting performed to 1st - 3rd year undergraduate students of Thai Classical Dance Education program, Faculty of Fine and Applied Arts, Rajamangala University of Technology Thanyaburi by theory of KSAT Teaching Model for Global Citizenship.

Key word: Dance, The Seven Pang of Narai, The Seven Pang of Narai dance, Support Foundation

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาเรื่องระบำนารายณ์เจ็ดย่าง คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องรวมทั้งการสังเกตและสัมภาษณ์ ซึ่งแต่ละขั้นตอนล้วนได้รับการอนุเคราะห์และความกรุณาจากผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ และคณาจารย์หลายท่านซึ่งมีรายนามดังนี้

นางรัตติยะ วิภิสพงศ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) ประจำปี พ.ศ. 2560 แนะนำให้คำปรึกษาด้านกระบวนการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

นางรติวรรณ กัลยาณมิตร ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม แนะนำให้คำปรึกษาด้านกระบวนการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

นายประเมษฐ์ บุญยะชัย ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์-โขน) ประจำปี พ.ศ. 2563 แนะนำให้คำปรึกษาด้านประวัติความเป็นมา รูปแบบการแสดง และองค์ประกอบของการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

นางฉวีวรรณ นุชนวล ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ แนะนำให้คำปรึกษาด้านกระบวนการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

รองศาสตราจารย์นฤมล ชันสัมฤทธิ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ แนะนำให้คำปรึกษาด้านกระบวนการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

ดร.ชลิต สุนทรานนท์ ข้าราชการบำนาญ สำนักการสังคีต กรมศิลปากร แนะนำให้คำปรึกษาด้านกระบวนการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

นางนันทา น้อยนิตย์ ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ แนะนำให้คำปรึกษาด้านกระบวนการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

นางสาวเกศินี สุวรรณนุรักษ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ แนะนำให้คำปรึกษาด้านกระบวนการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

นายสุรัตน์ จงดา ผู้ช่วยอธิการบดี แนะนำให้คำปรึกษาด้านองค์ประกอบของการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

นางสาวทัศนีย์ ขุนทอง ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย-คีตศิลป์) ประจำปี พ.ศ. 2555 แนะนำให้คำปรึกษาด้านบทร้องการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดุชนี มีป้อม ผู้เชี่ยวชาญด้านดุริยางคศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ แนะนำให้คำปรึกษาด้านองค์ประกอบของเครื่องดนตรี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์รสสุณ อรุณ อาจารย์ที่ปรึกษาศิลปนิพนธ์ แนะนำให้คำปรึกษา

คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณท่านผู้เชี่ยวชาญ คณาจารย์ทุก ๆ ท่าน ที่ได้กรุณาให้ความอนุเคราะห์และให้คำแนะนำต่าง ๆ ซึ่งศิลปนิพนธ์นี้คงไม่อาจสำเร็จลุล่วงไปได้ หากคณะผู้วิจัยขาด

ความช่วยเหลือเหล่านี้ไป และกราบขอบพระคุณความช่วยเหลือจากบิดามารดาของคณะผู้วิจัยที่คอยให้กำลังใจ และกำลังทุนทรัพย์สนับสนุนในการทำศิลปนิพนธ์นี้

นอกจากนี้คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณท่านผู้แต่งหนังสือ เอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่ทางคณะผู้วิจัยได้ใช้ในการอ้างอิงสำหรับการศึกษาครั้งนี้ และกราบขอบพระคุณผู้สร้างสรรค์ผลงานการแสดงระบำนาฏราชย์เจ็ดปาง ทางคณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาต่อไปสำหรับผู้สนใจ หากการทำงานศิลปนิพนธ์ครั้งนี้มีข้อผิดพลาดประการใด คณะผู้วิจัยขอกราบอภัยมา ณ ที่นี้

คณะผู้วิจัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ช
สารบัญภาพ	ญ
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญแผนผัง	ณ
 บทที่	
1 บทนำ	
1.1 ที่มาและความสำคัญของการวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
1.3 กรอบแนวคิดในการวิจัย	5
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	6
1.5 ประโยชน์และคุณค่าที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	7
1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ	8
 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาและวรรณกรรม	12
2.1.1 ประวัติความเป็นมาของวรรณคดีสิบปาง	13
2.1.2 ประวัติความเป็นมาของบทละครดีกดาบรพ เรื่องกรุงพาดมทวป	18
2.1.3 การเปรียบเทียบชื่อและลำดับการอวดตารของวรรณคดีนารายณ์สิบปาง	19
2.2 ะบำนารายณ์เจ็ดปาง	20
2.2.1 ะบ้ำ	20

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2.2.2 ระบายเบิกโรง	25
2.2.3 การแสดงเบิกโรงของโขนมุลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ	35
2.2.4 ประวัติการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปางที่ปรากฏ	36
2.3 รูปแบบและลักษณะการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปาง	38
2.3.1 รูปแบบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปาง	38
2.3.2 องค์ประกอบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปาง	39
2.4 ทฤษฎีการถ่ายทอด	47
2.4.1 ทฤษฎีการจัดการเรียนรู้ฐานศิลปไทยสู่ความเป็นพลเมืองโลก (KSAT Teaching Model For Global Citizenship)	47
3 วิธีการวิจัย	
3.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	50
3.2 ขอบเขตของการวิจัย	50
3.3 ประโยชน์และคุณค่าที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	52
3.4 วิธีดำเนินการวิจัย	52
3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล	62
3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล	62
4 ผลการวิจัย	
4.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปาง	63
4.2 เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและองค์ประกอบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปาง เพื่อประยุกต์ใช้ในการแสดง	68
4.3 เพื่อถ่ายทอดและนำเสนอการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปาง	197

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5 ผลการวิจัย	
5.1 สรุปผลการวิจัย	208
5.2 อภิปรายผล	212
5.3 ข้อเสนอแนะ	215
บรรณานุกรม	216
ภาคผนวก	218
ก เครื่องที่ใช้ในการวิจัย	219
ข ภาคสนาม	227
ค ภาพกิจกรรม	231
ง ประวัติผู้วิจัย	236

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 การแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดย่างละครพระ (ฝ่ายเทวดา)	41
2.2 การแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดย่างละครนาง (ฝ่ายนางฟ้า)	42
2.3 การแต่งหน้าระบำนารายณ์เจ็ดย่าง แบบโซนโบราณ	43
2.4 วงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ ประกอบการแสดงโขนมุขนิธิสังเสริมศิลปาชีพฯ	45
4.1 ปางที่ 1 มัธยมดาว เลียนแบบธรรมชาติของปลา (ครีบปลา)	69
4.2 ปางที่ 2 กุมารดาว เลียนแบบธรรมชาติของเต่า (เท้าเต่า)	69
4.3 ปางที่ 3 วราหดาว เลียนแบบธรรมชาติของหมูป่า (กีบหมู)	69
4.4 ปางที่ 4 นรสิงหดาว เลียนแบบธรรมชาติของสิงห์ (กรงเล็บสิงห์)	70
4.5 ปางที่ 5 วามนาวดาว เลียนแบบธรรมชาติของคนค่อม (ทำถ่อไม้เท้า)	70
4.6 ปางที่ 6 ปรศุรามาวดาว (ทำอุยฉายพราหมณ์)	70
4.7 ปางที่ 7 รามาวดาว (ทำพระนารายณ์)	71
4.8 วงปี่พาทย์เครื่องใหญ่	74
4.9 การแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดย่างละครพระ (ฝ่ายเทวดา) ด้านหน้าและด้านหลัง	79
4.10 การแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดย่างละครนาง (ฝ่ายนางฟ้า) ด้านหน้าและด้านหลัง	85
4.11 การแต่งหน้าระบำนารายณ์เจ็ดย่างละครพระ (ฝ่ายเทวดา)	91
4.12 การแต่งหน้าระบำนารายณ์เจ็ดย่างละครนาง (ฝ่ายนางฟ้า)	91

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 ตารางเปรียบเทียบชื่อและลำดับการอวตารตามปางต่าง ๆ ของวรรณคดี นารายณ์สิบปางฉบับไทย	19
2.2 ตารางเปรียบเทียบชื่อและลำดับการอวตารตามปางต่าง ๆ ของวรรณคดี นารายณ์สิบปางฉบับสันสกฤตและบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดมทวิป	20
3.1 แผนการดำเนินการวิจัย	53
3.2 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการแสดง ระบำนารายณ์เจ็ดปาง	56
3.3 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเกี่ยวกับรูปแบบการแสดงและองค์ประกอบ ของการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปาง	58
3.4 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเกี่ยวกับรูปแบบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปาง	60
3.5 การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการรับการถ่ายทอดกระบวนท่ารำจากผู้เชี่ยวชาญ	60
3.6 การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการถ่ายทอดกระบวนท่ารำ	61
4.1 ตารางเปรียบเทียบชื่อและลำดับการอวตารตามปางต่าง ๆ ของวรรณคดี นารายณ์สิบปางฉบับสันสกฤตและบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดมทวิป	64
4.2 เครื่องดนตรีวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่	75
4.3 เครื่องแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดปางละครพระ (เทวดา)	81
4.4 เครื่องแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดปางละครนาง (นางฟ้า)	87
4.5 การถ่ายทอดกระบวนท่ารำระบำนารายณ์เจ็ดปาง	200
4.6 คะแนนเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ความพึงพอใจของผู้รับการถ่ายทอดท่ารำ ระบำนารายณ์เจ็ดปาง	206

สารบัญแผนผัง

แผนผังที่	หน้า
1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	5
2.1 กลอนบทละคร	32
4.1 กระบวนการถ่ายทอดทำร่าระบำนาฏยณัฏฐ์เจ็ดปาง	109

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของการวิจัย

สังคมไทยเป็นสังคมที่พลเมืองส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก กล่าวได้ว่าร้อยละ 95 ของพลเมืองทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ แต่อย่างไรก็ตาม สังคมไทยก็ไม่ได้ปิดกั้นในการนับถือศาสนาอื่น ๆ ตามความเชื่อของบุคคล ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าศาสนาทุกศาสนามีรากฐานมาจากสิ่งเดียวกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเทพเจ้า ศาสดา หรือคำสอนต่าง ๆ รวมถึงวรรณกรรมขนบประเพณี และพิธีกรรมที่ปฏิบัติผสมกลมกลืนกัน ศาสนาที่มีความเชื่อเรื่องเทพเจ้าอย่างเห็นได้ชัดคือ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่มีความเชื่อว่ายุคนี้เป็นยุคของพระนารายณ์ ที่กล่าวข้างต้น หมายถึงองค์พระนารายณ์ที่ชาวฮินดูเคารพนับถือ โดยเชื่อว่าพระนารายณ์เป็นใหญ่เป็นเทพเจ้าที่ปกปักรักษาคุ้มครองโลก จากความเชื่อนี้ส่งผลต่ออิทธิพลในด้านศาสนา การเมือง การปกครองของสังคมไทยที่ได้รับอิทธิพล จนปรากฏมีเทพเจ้าในวรรณคดีและวรรณกรรมของไทยมากมาย ตัวอย่างเช่น เรื่องรามเกียรติ์ เรื่องสาวตรี เรื่องพระนลคำหลวง รวมไปถึงวรรณคดีนารายณ์สิบปาง เป็นต้น มีหลักฐานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาในด้านระบบการปกครองที่มีการเปรียบกษัตริย์ดังสมมติเทพ คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา โดยคำว่า รามหรือรามาชาวินเดียถือว่าเป็นพระนารายณ์ เทพเจ้าผู้อวตารลงมาปราบยุคเข็ญ ในด้านวรรณคดีและวรรณกรรมที่กล่าวมาเห็นชัดว่า พระนารายณ์ คือ องค์อวตาร เป็นพระราม กษัตริย์แห่งกรุงโยธยาเพื่อลงมาปราบท้าวทศกัณฐ์ เป็นต้น จากความเชื่อและความเคารพศรัทธาเหล่านี้จึงมีการยึดโยงผสมผสานกับวัฒนธรรมในสังคมไทย (นราวัลย์ พูลพิพัฒน์, 2562 : 71-72) ในปัจจุบันเรื่องราวของเทพเจ้าถูกถ่ายทอดเป็นเรื่องเล่า ตำนาน วรรณคดี และวรรณกรรม ทำให้เทพเจ้ามีสถานะเป็นตัวละครหนึ่ง มีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไปตามลักษณะคติความเชื่อดั้งเดิม แต่อย่างไรก็ตามความเชื่อความศรัทธาเรื่องเทพเจ้าหรือองค์พระนารายณ์กับการอวตาร ยังมีการศึกษาค้นคว้า เรียบเรียงเป็นหนังสือ ตำรา และเอกสาร ทั้งภาษาสันสกฤต ภาษาอังกฤษ รวมถึงภาษาไทยที่ใช้ในการเรียนการสอนตลอดจนถึงการแสดง

ในปัจจุบันวรรณคดีและวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพระนารายณ์พบว่า มีมากมาย หลายเรื่องหลายสำนัก เช่น หนังสือ เอกสารที่มีการแปลเป็นภาษาอังกฤษ คือ หนังสือฮินดูมิทอลจี ของเจ ดับบลิว วิลกินส์ (Hindu Mytology by J.W. Wilkins) เป็นเอกสารที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ในการพระราชนิพนธ์ โดยใช้รูปแบบคำประพันธ์ประเภทลิลิต ปรากฏต่อมา คือ

เรื่องลิลิตนารายณ์สิบปาง ซึ่งเป็นเค้าโครงในการนิพนธ์บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาลมทวิป ในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งได้นำลำดับปาง การอวตารของพระนารายณ์ ตามคตินิยมความเชื่อของชาวฮินดู มาเป็นเค้าโครงการดำเนินเรื่อง นอกจากนี้ความเชื่อเรื่องการอวตารของพระนารายณ์ในประเทศไทยที่มีการบันทึกรวบรวมเป็น เอกสารสำคัญที่สืบค้น ได้แก่ วรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์หลวง วรรณคดีนารายณ์สิบปาง ฉบับโรงพิมพ์วชิรธร วรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับคุณหญิงเลื่อนฤทธิ์ แต่อย่างไรก็ตามความเชื่อ เหล่านี้ย่อมมีความแตกต่างในเรื่องของลำดับปางการอวตารของพระนารายณ์ บ้างเชื่อว่ามี 8 ปาง 9 ปาง 10 ปาง 20 ปาง และบ้างก็บอกว่า การอวตารของพระนารายณ์มีจำนวนนับไม่ถ้วน แต่ไม่ทราบ จำนวนที่แน่นอน (สมทรง ชีวะพันธุ์, 2520 : 6-13) ต่อมาความเชื่อและความนิยมเหล่านี้นำไปสู่ วรรณกรรมพัฒนาสู่ความเป็นนาฏกรรมที่มีปรากฏ คือ นาฏกรรมโขน ให้เห็นเป็นประจักษ์ คือ เรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งมีการอนุรักษ์ พัฒนา สืบสาน และต่อยอดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ดังเห็นได้จากการ แสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พันปีหลวง ที่ทรงตระหนักถึงความสำคัญ ทรงใส่พระทัยศิลปะการแสดงชั้นสูงของไทยแขนงนี้ ให้เป็นที่ประจักษ์สู่สายตาชาวโลก อีกทั้งยังมีพระราชเสาวนีย์ที่จักพินพิววิชาชีพอิโบบราณต่อยอดอาชีพ ให้กับคนไทย โดยทรงพัฒนารูปแบบเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ การแต่งหน้า และองค์ประกอบ ในทุกด้านผ่านศูนย์ศิลปาชีพฯและช่างสิบหมู่ โดยพระองค์ได้พัฒนารูปแบบการแสดงโขนและ ผสมผสานองค์ประกอบของงานด้านศิลปะการแสดง ผ่านฉาก เทคนิคแสง สี เสียง บท ผ่านรูปแบบ การแสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ที่มีการปฏิบัติตามแนวคิดศาสตร์พระราชฯ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” คือ มีความรู้ความเข้าใจ เข้าถึงในงานศาสตร์ศิลป์ และการพัฒนาปรับปรุงเทคนิคการแสดง ต่าง ๆ จนเป็นรูปแบบการแสดงจนถึงปัจจุบันได้อย่างลงตัวและสมบูรณ์ (กิตตินันท์ อะภัย, 2562 : 105) ความน่าสนใจของการแสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ที่มีความงดงามตระการตา หนึ่งในนั้น คือ โขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักอินทรชิต ตอน นาคบาศ ความน่าสนใจของการแสดงโขน ตอนนี้คือการนำบทประพันธ์นารายณ์เจ็ดปางมาแสดงเป็นระบำเบิกโรงที่มีเนื้อหากล่าวถึงการ สรรเสริญการอวตารของพระนารายณ์ที่ลงมาปราบยุคเข็ญตามลำดับต่าง ๆ ทั้ง 7 ปาง การแสดง ระบำนารายณ์เจ็ดปาง บทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่ได้เคยมีการจัดแสดงเพียง 3 ครั้งเท่านั้น คือ ครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ในงานวันนริศ เมื่อปี พ.ศ. 2531 และปี พ.ศ. 2538 โดยคณะละครสมัครเล่นแห่งบ้านปลายเนิน และครั้งที่ 3 ได้มีปรากฏ ในการแสดงเบิกโรงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักอินทรชิต ตอน นาคบาศ พ.ศ. 2557 และความหมายในการแสดงมิได้เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักอินทรชิต ตอน นาคบาศ แต่เป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

จากข้อมูลข้างต้น คณะผู้วิจัย มีความสนใจ และเล็งเห็นถึงความสำคัญของการแสดง ระบายารายณ์เจ็ดปาง ในการแสดงเบิกโรงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักอินทรชิต ตอน นาคบาศ ที่นำมาจากบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง กรุงพามขมทวีป ซึ่งเป็นบทพระนิพนธ์ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ โดยปกติแล้วหาชมได้ยาก และ มักจะทำการแสดงในโอกาสที่สำคัญเท่านั้น สมควรที่จะนำมาศึกษารูปแบบการแสดง เพื่อรวบรวม ข้อมูลเชิงวิชาการ อนุรักษ์ สืบทอดกระบวนทำร่ายระบายารายณ์เจ็ดปางไว้เป็นองค์ความรู้เพื่อให้ บุคคลที่มีความสนใจในเรื่องนี้ได้นำไปศึกษาหาความรู้ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัย เรื่อง ระเบ้านารายณ์เจ็ดปาง มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังต่อไปนี้

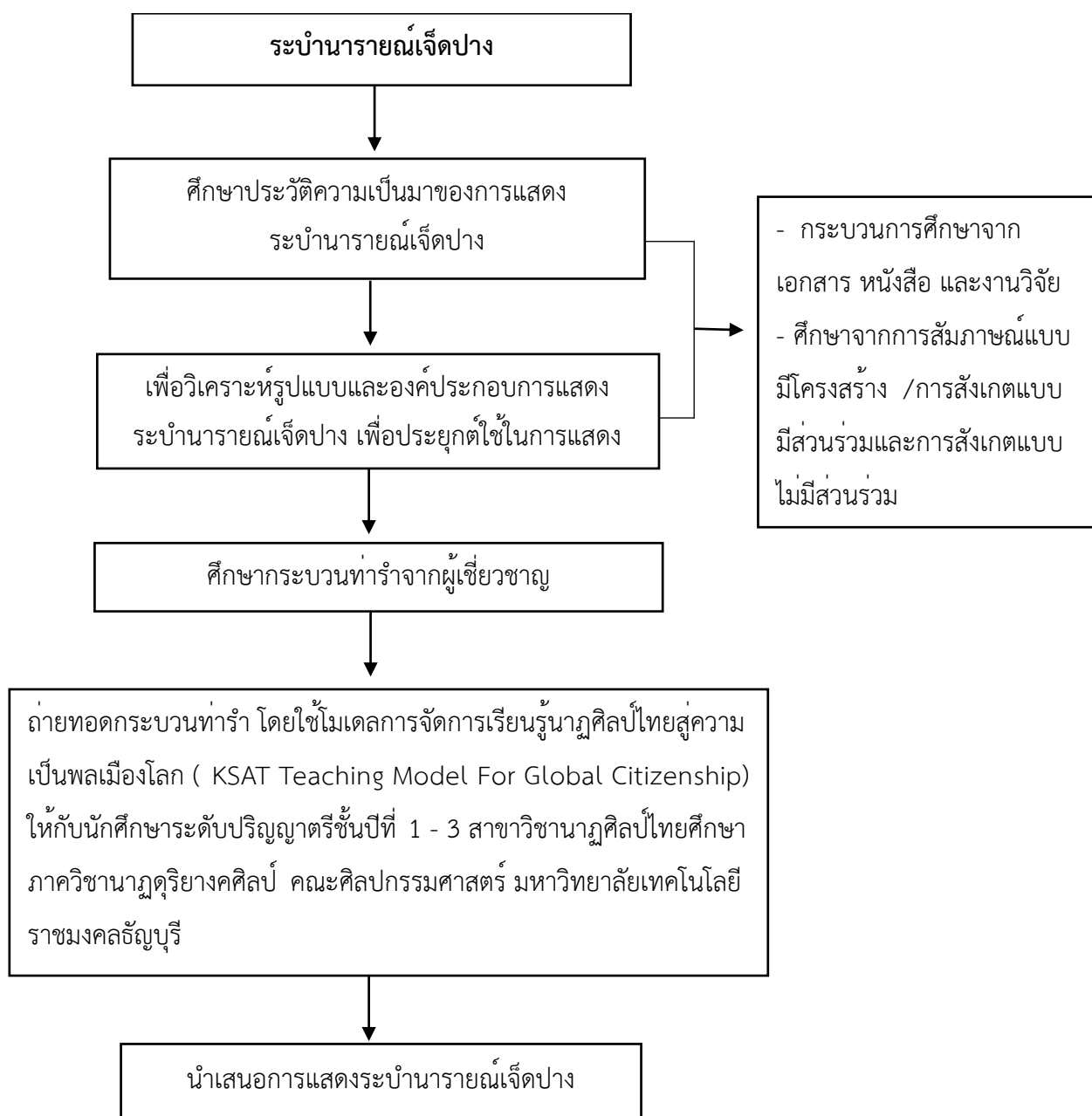
1.2.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการแสดงระเบ้านารายณ์เจ็ดปาง

1.2.2 เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและองค์ประกอบการแสดงระเบ้านารายณ์เจ็ดปาง

เพื่อประยุกต์ใช้ในการแสดง

1.2.3 เพื่อถ่ายทอดและนำเสนอการแสดงระเบ้านารายณ์เจ็ดปาง

1.3 กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนผังที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตเนื้อหา

การวิจัย เรื่อง ระบายารายณ์เจ็ตปาง มีขอบเขตของการวิจัยดังต่อไปนี้

1.4.1.1 ศึกษาประวัติความเป็นมา รูปแบบการแสดง และองค์ประกอบของการแสดงระบายารายณ์เจ็ตปาง ในการแสดงเบิกโรงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักอินทรชิต ตอน นาคบาศ

1.4.1.2 ศึกษาจากเอกสารตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.4.2 ขอบเขตประชากร

คณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์องค์ความรู้ เรื่อง ระบายารายณ์เจ็ตปาง และศึกษากระบวนการทำรำระบายารายณ์เจ็ตปาง โดยผู้เชี่ยวชาญตามรายนามดังต่อไปนี้

1.4.2.1 นางรัตติยะ วิกสิตพงศ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) ประจำปี พ.ศ. 2560 ศึกษากระบวนการทำรำการแสดงระบายารายณ์เจ็ตปาง

1.4.2.2 นางรติวรรณ กัลยาณมิตร ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม ศึกษากระบวนการทำรำการแสดงระบายารายณ์เจ็ตปาง

1.4.2.3 นายประเมษฐ์ บุญยะชัย ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์-โขน) ประจำปี พ.ศ. 2563 ศึกษาประวัติความเป็นมา รูปแบบการแสดง และองค์ประกอบของการแสดงระบายารายณ์เจ็ตปาง

1.4.2.4 นางฉวีวรรณ นุชนวล ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษากระบวนการทำรำการแสดงระบายารายณ์เจ็ตปาง

1.4.2.5 รองศาสตราจารย์นฤมล ชันสัมฤทธิ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษากระบวนการทำรำการแสดงระบายารายณ์เจ็ตปาง

1.4.2.6 นางนันทา น้อยนิตย์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษากระบวนการทำรำการแสดงระบายารายณ์เจ็ตปาง

1.4.2.7 นางสาวเกศินี สุวรรณนุรักษ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษากระบวนการทำรำการแสดงระบายารายณ์เจ็ตปาง

1.4.2.8 นายสุรัตน์ จงดา ผู้ช่วยอธิการบดี ศึกษาองค์ประกอบของการแสดงระบายารายณ์เจ็ตปาง

1.4.2.9 นางสาวทัศนีย์ ขุนทอง ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย-คีตศิลป์) ประจำปี พ.ศ. 2555 ศึกษาบทร้องการแสดงระบายารายณ์เจ็ตปาง

1.4.2.10 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดุชนิ มีป้อม ผู้เชี่ยวชาญด้านดุริยางคศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษาองค์ประกอบของเครื่องดนตรี

1.4.3 กลุ่มตัวอย่าง

นักศึกษาระดับปริญญาตรี ชั้นปีที่ 1-3 สาขานาฏศิลป์ไทยศึกษา ภาควิชานาฏดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

1.4.4 ขอบเขตพื้นที่

คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลตามแหล่งข้อมูล ดังนี้

1.4.3.1 สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ 119 หมู่ 3 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170

1.4.5 ขอบเขตเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2556–เดือนตุลาคม พ.ศ. 2566

1.5 ประโยชน์และคุณค่าที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

การวิจัย เรื่อง ระเบ้านารายณ์เจ็ดปาง มีประโยชน์และคุณค่าที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย ดังต่อไปนี้

1.5.1 ได้ทราบประวัติความเป็นมาของการแสดงระเบ้านารายณ์เจ็ดปาง และจัดทำเป็นรูปเล่มศิลปนิพนธ์

1.5.2 ได้ทราบรูปแบบการแสดงและองค์ประกอบการแสดงระเบ้านารายณ์เจ็ดปาง รวมไปถึงการถ่ายทอดองค์ความรู้กระบวนการทำรำของการแสดง

1.5.3 ได้เผยแพร่การแสดงระเบ้านารายณ์เจ็ดปาง ออกมาในรูปแบบการแสดงและเอกสารทางวิชาการ

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

ระบำ	หมายถึง	เป็นการแสดงที่ใช้ผู้แสดงตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยไม่เล่นเป็นเรื่องราว มุ่งเน้นถึงความสวยงามของท่ารำ การแปรแถว เครื่องแต่งกาย ทำนองดนตรี ซึ่งมีทั้งระบำมาตรฐานและระบำที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่
นารายณ์	หมายถึง	ชื่อหนึ่งของพระวิษณุซึ่งเป็นเทพพระเจ้าองค์หนึ่งของศาสนาพราหมณ์
นารายณ์เจ็ดปาง	หมายถึง	ในการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปาง ได้ให้ความหมายของแต่ละปางไว้ดังนี้ ปางที่ 1 มัตสยาวตาร พระนารายณ์อวตารเป็นปลาชื่อ "ศมริ" เพื่อช่วยเหลือพระมनुให้รอดจากโลกาวินาศในช่วงพรหมราตรี จนกระทั่งไว้ตั้งวงศ่มนุษย์ขึ้นมาใหม่ และสังหารอสูรหัยครีวะซึ่งลักเอาพระเวทไปจากพระพรหม เรื่องราวโดยละเอียดปรากฏอยู่ในคัมภีร์มัตสยปุราณะ ปางที่ 2 กูรมาวตาร พระนารายณ์อวตารเป็นเต่าเพื่อรองรับเขามันตระในพิธีกวนเกษียรสมุทร (สมุทรเมณฑล) เรื่องราวโดยละเอียดปรากฏอยู่ในคัมภีร์กูรมปุราณะ ปางที่ 3 วราหาวตาร พระนารายณ์อวตารเป็นพระวราหะ (หมูป่า) เพื่อประหารยักษ์ หิรัณยาคษะ ซึ่งได้ลักเอาแผ่นดินโลกไปจากพื้นสมุทร เรื่องราวโดยละเอียดปรากฏอยู่ในคัมภีร์วราหปุราณะ ปางที่ 4 นรสิงหาวตาร พระนารายณ์อวตารเป็นนรสิงห์ (ครึ่งคนครึ่งสิงห์) เพื่อประหารพญายักษ์หิรัณยกศิปุ ผู้ซึ่งกระทำการทารุณกรรมต่อประหลาทกุมารซึ่งภักดีต่อพระวิษณุ

ปางที่ 5 วามนาวตาร

พระนารายณ์อวตารเป็นพราหมณ์หลังค่อมชื่อวามนะ เพื่อปราบความอหังการของราชาอสุรพลีที่กระทำพิธี อัสวเมธ (ปล่อยม้าอุปการ) เพื่อให้ตนเป็นเจ้าทั้งสาม พิภพ โดยขอพื้นที่ 3 ก้าวย่าง เรื่องราวโดยละเอียด ปรากฏอยู่ในคัมภีร์วามนปุราณะ

ปางที่ 6 ประศุรามาวตาร

พระนารายณ์อวตารเป็นพราหมณ์ชื่อประศุราม (รามผู้ ถือชวาน) เพื่อปราบกษัตริย์ผู้มีพันกรชื่อกรรตวิริยะ อรชุน ซึ่งกระทำการเบียดเบียนข่มเหงแก่คนวรรณะ พราหมณ์อย่างหนัก และกวาดล้างเชื้อวงศ์วรรณะ กษัตริย์ที่เป็นบุรุษจนหมดสิ้นทั้งโลก ถึง 21 ครั้ง

ปางที่ 7 รามาวตาร

พระนารายณ์อวตารเป็นพระราม พระมหากษัตริย์แห่ง กรุงโยธยา เป็นวีรบุรุษในมหากาพย์เรื่องรามายณะ (หรือรามเกียรติ์)

ระบำนารายณ์เจ็ดปาง

หมายถึง การแสดงเบิกโรงชุดหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในการแสดง โขนมุลานิสังเสริมศิลปาชีวะ เรื่อง รามเกียรติ์ ชุด ศักอินทรชิต ตอน นาคบาศ

ผู้แสดงสมมติเป็นเทพบุตรและนางฟ้า ลงมาร่ายรำ สรรเสริญพระนารายณ์ที่สวดคล้องกับความเชื่อของ ชาวไทยว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเปรียบ ประดุจพระนารายณ์ที่อวตารลงมาประทานความสุข ให้กับประชาชนชาวไทยทุกคน

มีเนื้อหากล่าวสรรเสริญพระนารายณ์ที่อวตารลงมา ปราบยุคเชื้อตามลำดับต่าง ๆ รวมทั้งการอวตารลงมา เป็นพระรามกษัตริย์แห่งกรุงโยธยา เพื่อปราบท้าว ทศกัณฐ์ในเรื่องรามเกียรติ์ มีความไพเราะในทำนอง เพลงที่ใช้ขับร้องประกอบกับการรำที่งดงาม

ไข่มุกนิธิตั้งเสริมศิลปาชีพ หมายถึง รูปแบบศิลปะการแสดงด้านนาฏศิลป์ไทย ที่ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานตามหลักการจัดการด้านศิลปะการแสดง ปรับปรุง และมีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องครบถ้วน ในพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสัมภาษณ์ เรื่อง ระบายานารายณ์เจ็ตปาง ผู้วิจัยขอเสนอสาระสำคัญเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาและวรรณกรรม

2.1.1 ประวัติความเป็นมานารายณ์สิบปาง

2.1.2 ประวัติความเป็นมาของบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดมทวิป

2.1.3 การเปรียบเทียบการเรียงลำดับปางการอวตารของนารายณ์สิบปาง

2.2 ระบายานารายณ์เจ็ตปาง

2.2.1 ระบาย

2.2.2 ระบายเบิกโรง

2.2.3 การแสดงเบิกโรงของโขนมุลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ

2.2.4 การแสดงระบายานารายณ์เจ็ตปางที่ปรากฏ

2.3 รูปแบบการแสดงและองค์ประกอบของการแสดงระบายานารายณ์เจ็ตปาง

2.3.1 รูปแบบการแสดงระบายานารายณ์เจ็ตปาง

2.3.2 องค์ประกอบการแสดงระบายานารายณ์เจ็ตปาง

2.4 ทฤษฎีการถ่ายทอด

2.4.1 ทฤษฎีการจัดการเรียนรู้นาฏศิลป์ไทยสู่ความเป็นพลเมืองโลก (KSAT

Teaching Model For Global Citizenship)

2.1 ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาและวรรณกรรม

สังคมไทยเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เช่น ความหลากหลายในด้านเชื้อชาติ ศาสนา การยอมรับทางสังคม เป็นต้น ความหลากหลายทางวัฒนธรรมจึงเป็นความแตกต่างของมนุษย์กลุ่มต่าง ๆ ที่เห็นได้ชัดเจน คือ เรื่องของศาสนา กล่าวคือ ร้อยละ 95 ของพลเมืองในสังคมส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา หากจะกล่าวถึงศาสนาพุทธย่อมเป็นที่ทราบกันดีว่าได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งมีปรากฏเป็นหลักฐานพบได้จากจารึกภาษาสันสกฤตในประเทศไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา นอกจากจารึกภาษาสันสกฤตแล้วยังมีการค้นพบรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเป็นจำนวนมาก หลักฐานเหล่านี้แสดงถึงความรุ่งเรืองของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในประเทศไทยอย่างชัดเจน จากหลักฐานในสมัยสุโขทัยพบว่า มีการสร้างเทวสถานเทวรูปเช่นเดียวกับหลักฐานที่ปรากฏในสมัยอยุธยาพบว่า ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีความสำคัญในราชสำนักอย่างมาก ดังเห็นได้จากกฎหมายที่อ้างอิงถึงพระราชพิธีอินทราภิเษกและวรรณคดีที่ใช้ในพิธีกรรม เช่น โองการแช่งน้ำ เป็นต้น ต่อมาในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะฟื้นฟูพระราชพิธีตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ พิธีกรรมอันเป็นอิทธิพลที่ได้รับจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นไปได้ว่าการที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงฟื้นฟูศาสนาพราหมณ์-ฮินดูรวมถึงพิธีกรรมในพระนครอาจเพื่อเป็นการรักษาขนบธรรมเนียมของบ้านเมืองไว้ ทำให้ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ฮินดูมีผลต่อการสร้างสรรค์ศิลปะทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม วรรณคดี ตลอดจนวิถีชีวิตและความเชื่อของคนไทยในสมัยต่อมา (บำรุง คำเอก, 2558 : 2400)

อิทธิพลความเชื่อด้านศาสนาโดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจึงมีบทบาทอย่างสูงในวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย เช่น ความเชื่อเรื่องกษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพโดยมีปรากฏในวรรณกรรมและวรรณคดีไทย และยังเห็นได้จากกระบวนการปกครองในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อในเรื่องพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพ ดังเช่น สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา โดยคำว่า รามา หรือ ราม ในภาษาฮินดูถือว่า เป็นพระนารายณ์ เทพเจ้าผู้อวตารลงมาปราบยุคเข็ญในโลก ในวรรณกรรมไทยที่เชื่อว่าพระนารายณ์เป็นเทพเจ้าผู้อวตารลงมาในเรื่องรามเกียรติ์ตลอดจนในวรรณคดีหลายเรื่องมักจะมีตัวละครที่เป็นเทพเจ้าปรากฏอยู่ เช่น พระอินทร์ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก พระยมในเรื่องสวาทิตรี เป็นต้น นอกจากนี้เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูยังเป็นที่นิยมใช้สวดอ้อนวอนบูชากันมากที่สุดอีกด้วย ได้แก่ พระอิศวร พระพรหม และพระนารายณ์ เพราะเชื่อกันว่าเป็นผู้บันดาลความทุกข์ สุข การเกิด การตาย กล่าวกันว่า พระพรหม ทำหน้าที่เป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง พระนารายณ์ ทำหน้าที่เป็นผู้ปกป้องคุ้มครอง รักษา พระอิศวร ทำหน้าที่เป็นผู้ทำลายล้างโลกและจักรวาล เพื่อก่อให้เกิดการสร้างกับใหม่ จึงมีผู้คนเคารพศรัทธาอย่างยิ่ง

พิธีกรรมในสังคมไทยจนเกิดความเชื่อเรื่องพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมุติเทพ (นราวัลย์ พูลพิพัฒน์, 2562 : 71-72) จากเรื่องราวของเทพเจ้าที่ถูกเชื่อมโยงเป็นเรื่องราวเล่า นิทาน ตำนาน วรรณกรรม และวรรณคดี ทำให้เทพเจ้ามีสถานะเป็นตัวละครหนึ่ง มีการแบ่งชั้นวรรณะ บทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันตามลักษณะคติความเชื่อดั้งเดิม เมื่อมีการนำวรรณกรรมมาพัฒนาเป็นนาฏกรรมจึงมีการกล่าวถึงตัวละครเทพเจ้าต่าง ๆ ปรากฏเป็นบทบาทในการแสดงของไทยหลายเรื่อง เช่น วรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ที่มีการกล่าวถึงพระนารายณ์ในยุคสามเวทที่อวตารลงมาเป็นพระรามกษัตริย์กรุงโยธยา เนื้อหาวรรณกรรมจึงกล่าวถึงการยกย่องบูชาพระนารายณ์ ความเชื่อนี้ตรงกับยุคไวยสนพนิภายที่เชื่อว่า พระนารายณ์อวตารโดยไม่สิ้นสุด จึงทำให้เกิดความเชื่อเรื่องจำนวนปางและการอวตารต่างกันไป เช่น เชื่อว่ามี 8 ปาง 9 ปาง 10 ปาง 20 ปาง หรืออีกกลุ่มคนที่เชื่อว่า การอวตารของพระนารายณ์มีจำนวนปางนับไม่ถ้วน แต่ไม่อาจทราบจำนวนที่แน่นอน แต่ก็ยังมีปรากฏกลุ่มคนผู้ที่นับถือพราหมณ์-ฮินดูจำนวนไม่น้อยที่เชื่อว่าการอวตารของพระนารายณ์ครั้งที่สำคัญมีเพียง 10 ครั้ง หรือ 10 ปาง เช่นเดียวกับความเชื่อของชาวพุทธที่เชื่อว่าพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติที่สำคัญเพียง 10 ชาติ ซึ่งปรากฏในวรรณกรรมของไทยเรื่องนารายณ์สิบปาง เหล่านี้จึงเป็นส่วนสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อเรื่องศาสนาที่มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมและวรรณคดีได้เป็นอย่างดี

2.1.1 ประวัติความเป็นมานารายณ์สิบปาง

วรรณคดีเรื่องนารายณ์สิบปาง เป็นวรรณคดีประเภทตำนานที่ได้เค้าโครงมาจากเทพนิยายของอินเดียเนื้อเรื่องแสดงความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเกี่ยวกับการกำเนิดของสิ่งต่าง ๆ เช่น โลก สวรรค์เทพเจ้า มนุษย์ อมนุษย์ สัตว์และอื่น ๆ ทั้งยังแสดงความเชื่อเรื่องการอวตารของพระนารายณ์ปางสำคัญ 10 ปาง วรรณคดีนารายณ์สิบปางที่มีหลักฐานปรากฏในวรรณกรรมไทยปัจจุบันมีอยู่หลายฉบับหลายสำนวน แต่งด้วยคำประพันธ์หลายรูปแบบ เนื้อเรื่องบางสำนวนก็คล้ายคลึงกันบางสำนวนก็แตกต่างกันมากบ้างน้อยบ้างตามอัธยาศัยของผู้แต่งแต่ละท่าน วรรณคดีนารายณ์สิบปางที่ปรากฏในวรรณกรรมไทย เมื่อจัดประเภทตามเนื้อหาแล้วแบ่งวรรณคดีนารายณ์สิบปางได้เป็น 2 ประเภท คือ วรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับไทย และวรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับสันสกฤต

2.1.1.1 ประวัติความเป็นมานารายณ์สิบปางฉบับไทย

ผู้แต่งวรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับไทยไม่ปรากฏรายละเอียดว่าเรียบเรียงเรื่องราวขึ้นตามหนังสือเล่มใด แต่มีหลักฐานไว้เพียงสั้น ๆ จากวรรณคดีนารายณ์สิบปาง 2 ฉบับ คือ ในฉบับโรงพิมพ์หลวงที่กล่าวไว้ตอนท้ายเรื่องว่า แปลจากอักษรคุณธ์ตามคัมภีร์ไสยศาสตร์ และในต้นสมุดไทยก็เขียนชื่อหน้าสมุดว่า ตำราไสยศาสตร์ ด้วยเช่นกัน ในวรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์วัชรินทร์กล่าวไว้ตอนเริ่มเรื่องในคัมภีร์ไสยศาสตร์นั้นว่า “เมื่อเพลิงประไลยกัลป์สังหารโลกใหม่

สิ้นแล้ว” หลักฐานที่อ้างอิงนี้อาจกล่าวถึงการอวตารของพระนารายณ์ลงมาปราบยุคเข็ญ โดยมีการวิเคราะห์จากผู้รู้ นักวิจัย และผู้ที่ศึกษาเกี่ยวกับวรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับต่าง ๆ ดังนี้

1) วรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับไทยที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย กล่าวว่า วรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับไทยยกย่องพระอิศวรเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ เป็นพระผู้สร้างเทวะองค์อื่น ๆ และสรรพสิ่งต่าง ๆ เนื้อหาบางตอนมีการกล่าวถึงพระนารายณ์อวตารลงมาเมื่อเกิดความเดือดร้อน พระอิศวรจะเป็นผู้ตรัสให้พระนารายณ์อวตารไปปราบยุคเข็ญ เป็นทำนองว่า พระนารายณ์รับคำสั่งจากพระอิศวรให้อวตารลงมาอีกต่อหนึ่ง นอกจากนี้ในวรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์วัชรินทร์ยังบรรยายถึง การที่พระนารายณ์ไปปราบยุคเข็ญสำเร็จเรียบร้อยแล้ว จะต้องกลับไปเฝ้าพระอิศวรที่เขาไกรลาศเพื่อทูลเรื่องราวให้ทรงทราบ จึงจะกลับไปประทับยังเกษียรสมุทร จากคำกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าวรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับไทยได้รับอิทธิพลจากลัทธิไศวนิกาย

2) ที่มาของวรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับไทยนั้น คงไม่ได้มีปรากฏจากแหล่งข้อมูลเพียงแหล่งเดียว กล่าวคือ ผู้แต่งแปลจากคัมภีร์ไสยศาสตร์จารึกด้วยอักษรคุณท์ ซึ่งมีปรากฏในวรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์หลวงเท่านั้นไม่ แต่ยังคงปรากฏจากแหล่งอื่น ๆ ด้วย โดยมีปรากฏในตอนเริ่มต้นเรื่องตรงกับบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

3) ลักษณะการยกย่องเทพเจ้าในวรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับไทยตรงกับในบทพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช กล่าวคือ เนื้อเรื่องของวรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับไทยยกย่องพระอิศวรเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่เหนือพระนารายณ์ พระพรหม และเทวะองค์อื่น ๆ การที่พระนารายณ์อวตารลงมาปราบยุคเข็ญก็เป็นการทำตามเทวบัญชาของพระอิศวร เมื่อปราบยุคเข็ญเรียบร้อยแล้วก็ต้องกลับไปกราบทูลให้พระอิศวรทรงทราบ ลักษณะนี้คงดำเนินเรื่องตามบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

จากการวิเคราะห์ข้างต้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงนำแบบอย่างวรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับที่มีอยู่ก่อนมาทรงพระราชนิพนธ์ลิลิตนารายณ์สิบปาง โดยมีการเรียงลำดับการอวตารทั้ง 10 ปางของพระนารายณ์ไม่ตรงกับวรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับสันสกฤต และมีเนื้อเรื่องยกย่องพระอิศวรเป็นใหญ่เหนือเทวะผู้เป็นเจ้าองค์อื่น ๆ (สมทรง ชิวะพันธุ์, 2520 : 150-162) โดยมีปัจจัยอื่น ๆ ได้แก่

1) วรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์หลวง เหตุที่เรียกชื่อวรรณคดีเช่นนี้ เพราะพิมพ์ครั้งแรกที่โรงพิมพ์หลวงในพระบรมมหาราชวัง มีต้นฉบับจารึกเป็นสมุดข่อยตัวเขียน มีปรากฏหลักฐานอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ ใช้ชื่อหน้าสมุดว่า “ตำราไสยสาตร” วรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์หลวง ถือว่าเป็นฉบับเก่าแก่ที่สุด ยังไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าใครเป็นผู้แต่งและแต่งเมื่อใด แต่มีผู้สันนิษฐานตามหลักฐานว่า วรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับนี้อาจจะเขียนหรือจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรในรัชกาลที่ 1 โดยกล่าวถึงการอวตารของพระนารายณ์ปางต่าง ๆ ดังนี้

ปางที่ 1 วราหาวตาร อวตารเป็นหมีป่า เพื่อไปสังหารหิรันตยักษ์ แล้วแผ่ (กระจาย) แผ่นดินให้คงเช่นเดิม

ปางที่ 2 กัจฉปาวตาร อวตารเป็นเต่าทอง เพื่อไปสังหารอสูรผีเสื้อและอสูรมัจฉาซึ่งร่วมกันลักคัมภีร์ไตรเวทไป

ปางที่ 3 มัจฉาวตาร อวตารเป็นปลาทรายทอง เพื่อไปสังหารสังขอสูรผู้กลืนคัมภีร์ไตรเวทไว้เพื่อนำคัมภีร์คืน

ปางที่ 4 มหิงสาวตาร อวตารเป็นกาสร เพื่อไปสังหารอสูรมหิงสา

ปางที่ 5 สมณาวตาร อวตารเป็นพระสงฆ์ เพื่อไปบิณฑบาตพระศิวลึงค์จากอสูรตรีปुรัม เพื่อให้พระอิศวรสังหารอสูรตรีปुรัมได้

ปางที่ 6 นรสิงหาวตาร อวตารเป็นคนครึ่งสิงห์ เพื่อไปปราบหิรันตปะกาสูร

ปางที่ 7 ชูชชาวตาร (บางฉบับเรียก หวิชาวตาร) อวตารเป็นพราหมณ์ เพื่อไปทูลขอคืนแดน 3 ก้าวจากอสูรตวัน

ปางที่ 8 ฤๅษณาวตาร อวตารเป็นพระฤๅษณะ เพื่อไปปราบกรุงพนาสูร

ปางที่ 9 อัปสราวตาร อวตารเป็นนางอัปสรกัญญา เพื่อไปปราบนทุก

ปางที่ 10 รามาวตาร อวตารเป็นพระราม ปางนี้ไม่มีการเล่าเรื่องโดยละเอียด บอกเพียงว่าดำเนินเนื้อเรื่องตามวรรณกรรม เรื่องรามเกียรติ์

2) วรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์วชิรินทร์ เหตุที่เรียกชื่อวรรณคดีเช่นนี้ เพราะพิมพ์ครั้งแรกที่โรงพิมพ์วชิรินทร์ ฉบับนี้มีต้นฉบับเป็นสมุดข่อยตัวเขียนอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ ยังไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าใครเป็นผู้แต่งและแต่งเมื่อใด แต่มีผู้สันนิษฐานตามหลักฐานว่า คงจะแต่งขึ้นภายหลังวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เริ่มเรื่องตรงกับวรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์หลวง โดยกล่าวถึงการอวตารของพระนารายณ์ปางต่าง ๆ ดังนี้

ปางที่ 1 มัจฉาวตาร อวตารเป็นปลาทรายทองตัวใหญ่ เพื่อสังหารผีเสื้อน้ำ และสังฆอสูร ซึ่งร่วมมือกันลักคัมภีร์พระพรหมธาตุไป

ปางที่ 2 สุวรรณกัจฉะปะอวตาร อวตารเป็นเต่าทอง เพื่อสังหารอสูรมัจฉา ซึ่งว่ายเข้าเบียดเขาพระสุเมร

ปางที่ 3 เศวตวราหาวตาร อวตารเป็นสุกรเผือก เพื่อสังหารเหรันตยักษ์

ปางที่ 4 ทวิขอวตาร อวตารเป็นพราหมณ์หนุ่มรูปงาม เพื่อปราบท้าววันตอสูร โดยการขอคืนแดน 3 ก้าว

ปางที่ 5 มหิษขอวตาร อวตารเป็นกระบือเถื่อน เพื่อสังหารมหิษอสูร

ปางที่ 6 กฤษณะอวตาร อวตารเป็นพระกฤษณะ เพื่อสังหารพาดาสูร

ปางที่ 7 นรสีหาวตาร อวตาร เป็นคนครึ่งสิงห์ เพื่อปราบหิรันตอสูร

ปางที่ 8 สมณอวตาร อวตารเป็นพระสมณะ เพื่อลงขอศีลจากอสูร

ตรีบุรุษ

ปางที่ 9 เทพอัศวอวตาร อวตารเป็นนางเทพอัปสร เพื่อปราบอสูรนนทุก

ปางที่ 10 พระนารายณ์อวตารเป็นพระรามเทพ

3) วรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับคุณหญิงเลื่อนฤทธิ์ ไม่ปรากฏหลักฐานว่า ผู้ใดแต่งและแต่งเมื่อใด แต่มีปรากฏต้นฉบับอยู่ในสมุดข่อยตัวเขียนอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ จากหลักฐานสามารถเรียงลำดับการอวตารของพระนารายณ์ปางต่าง ๆ ดังนี้

ปางที่ 1 มัจฉาวตาร

ปางที่ 2 กัจฉปาวตาร

ปางที่ 3 วราหาวตาร

ปางที่ 4 ทวิขาวตาร

ปางที่ 5 มหิษาวตาร

ปางที่ 6 สิงหาวตาร

ปางที่ 7 สมณวตาร

ปางที่ 8 อัศวอวตาร

ปางที่ 9 มหัลลกอสูรวตาร

ปางที่ 10 รามาวตาร (สมทรง ชีวะพันธุ์, 2520 : 24-34)

2.1.1.2 ประวัติความเป็นมาวรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับสันสกฤต

วรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับสันสกฤตที่นำมาวิเคราะห์ คือ “บทพระราชนิพนธ์ลิลิตนารายณ์สิบปาง” ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ขึ้นโดยเก็บข้อความจากหนังสือฮินดูมิตอลโลจีของ เจ ดับบลิว วิลกินส์ ซึ่งแต่งเป็นภาษาอังกฤษ วิลกินส์เรียบเรียงหนังสือเรื่องนี้ขึ้นโดยเก็บข้อความจากหนังสืออ้างอิงหลายเล่ม และได้บอกรายชื่อหนังสือที่ใช้ในการเรียบเรียงไว้ในคำนำของหนังสือนี้ซึ่งมีหลากหลายรายละเอียด คัมภีร์ปุราณะและคัมภีร์สันสกฤตอีกหลายเล่มรวมอยู่ด้วย กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนารายณ์สิบปางขึ้นจากแหล่งที่มาขั้นต้น (Primary Source) ของหนังสือ แต่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นจากแหล่งที่มาขั้นรอง (Secondary Source) ทั้งนี้พระองค์พระราชทานบรมราชาธิบายไว้ในพระราชนิพนธ์ คำนำของบทพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ว่า “ข้าพเจ้าตกลงใจใช้หนังสือเล่มนี้ (ฮินดูมิตอลโลจี:ผู้เขียน) เป็นหลักสำหรับแต่งเรื่องนารายณ์สิบปาง ในทางวรรณคดีย่อมทราบอยู่ว่าคำแปลหนังสือแห่งมัธยมประเทศตามที่นักปราชญ์ชาติยุโรปได้กระทำไว้ และข้าพเจ้าเองหรือก็ไม่รู้ภาษาสันสกฤตจำใจต้องอ่านคำแปลฉบับนั้นก็อาจจะได้ข้อความคลาดเคลื่อนอยู่บ้างจึงขอออกตัวไว้ในที่นี้” (สมทรง ชีวะพันธุ์, 2520 : 162-163)

วรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับสันสกฤต หมายถึง วรรณคดีนารายณ์สิบปางที่เรียงลำดับอวตารปางต่าง ๆ ตรงกับคัมภีร์ฉบับสันสกฤต มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระนารายณ์เป็นเทพสูงสุด ได้แก่ บทพระราชนิพนธ์ลิลิตนารายณ์สิบปาง

บทพระราชนิพนธ์ลิลิตนารายณ์สิบปาง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ ขึ้นเมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2465 และทรงพระราชนิพนธ์เสร็จเมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2466 ต้นฉบับเขียนชื่อว่า “นารายณ์สิบปาง ลิลิต” ในการพระราชนิพนธ์ทรงใช้หนังสือฮินดูมิตอลโลจี ของ เจ ดับบลิว วิลกินส์ เป็นหลักในการดำเนินเรื่อง มีคำอธิบายเรื่องยุคกัลป์อวตาร และเรื่องอื่น ๆ ที่ควรทราบ เช่น เรื่องอาวุธของพระนารายณ์ พระศรีพญาครุฑ อนันตนาคราช แต่ในงานวิจัยเล่มนี้กล่าวถึงเฉพาะการอวตารของพระนารายณ์ ทั้ง 10 ปาง ดังนี้

ปางที่ 1 มัตสยาวตารอวตารเป็นปลาตะเพริ เพื่ออนุเคราะห์มนุษย์ สัตว์ และพืชพันธุ์ต่าง ๆ ให้พ้นจากน้ำท่วมโลก

ปางที่ 2 กูรมาวตาร อวตารเป็นเต่าใหญ่ เพื่อใช้กระดองรองภูเขาผืนทะเลให้ตั้งมั่นในคราวกวนเกษียรสมุทร

ปางที่ 3 วราหาวตาร อวตารเป็นหมูป่าตัวใหญ่ เพื่อกู้แผ่นดินซึ่งจมอยู่ในคราวน้ำท่วมโลกให้พ้นขึ้นจากน้ำ และสังหารหิรัณยักษ์

ปางที่ 4 นรสิงหาวตาร อวตารเป็นคนครึ่งสิงห์ เพื่อปราบหิรัญยกคิปุน้องของ
หิรัญยักษ์

ปางที่ 5 วามनावตาร อวตารเป็นพราหมณ์เตี้ยรูปร่าง เพื่อทูลขอดินแดน 3 ก้าว
จากอสูรพลี

ปางที่ 6 ปรศุรามาวตาร อวตารเป็นพราหมณ์ถือขวาน ชื่อปรศุราม เพื่อปราบ
กษัตริย์ผู้มีใจหยาบช้า

ปางที่ 7 รามจันทรวตาร อวตารเป็นพระราม เพื่อปราบทศกัณฐ์

ปางที่ 8 กฤษณาวตาร อวตารเป็นพระกฤษณะ เพื่อปราบพญางังส์ผู้มีใจหยาบช้า

ปางที่ 9 สมณาวตาร อวตารเป็นพระสมณโคดม

ปางที่ 10 กัลปยาวตาร จะอวตารเป็นพระกัลปกี บุรุษผิวขาวขี้ม้าขาว เพื่อปราบ
คนใจพาลในกลียุค จะอวตารในอนาคต (สมทรง ชีวะพันธุ์, 2520 : 39-41)

จากการวิเคราะห์ สรุปได้ว่า เอกสารที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงใช้เป็นเอกสารหลักในการพระราชนิพนธ์ คือ หนังสือภาษาอังกฤษฮินดูมิตอลอจี ของ เจ ดับบลิว
วิลกินส์ (“Hindu Mythology”, by J. Wilkins.) สำหรับแต่งเรื่องลิลิตนารายณ์สิบปาง ที่มีความ
ใกล้เคียงกับคัมภีร์สันสกฤต และคัมภีร์ต่าง ๆ ในตำราไสยศาสตร์ ที่มุ่งสรรเสริญพระนารายณ์
ตามคติของไวษณพนิกาย ส่วนที่มาของหนังสือนารายณ์สิบปางฉบับไทย เป็นหนังสือที่ยกย่อง
พระอิศวรเหนือพระนารายณ์ตามคติของไศวนิกาย จะเห็นได้ว่าที่มาของนารายณ์สิบปางฉบับ
สันสกฤตกับฉบับไทยใช้คัมภีร์ต่างกันและยกย่องเทพเจ้าต่างนิกายกัน

2.1.2 ประวัติความเป็นมาของบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดมทวิป

บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดมทวิป จัดเป็นวรรณกรรมไทยเรื่องหนึ่งที่มี
การกล่าวถึงการอวตารของพระนารายณ์เพียงเล็กน้อย โดยกล่าวอธิบายการอวตารปางต่าง ๆ ว่า
พระนารายณ์อวตารเป็นอะไร อวตารมาเพราะอะไร แต่ไม่ได้ละเอียดเช่นในวรรณคดีนารายณ์
สิบปางฉบับต่าง ๆ ซึ่งบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดมทวิปที่มีการกล่าวถึงการอวตาร มีเพียง
2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ตอนกำเริบฤทธิ ฉากหน้าพระลานจนถึงฉากเกษียรสมุทร กล่าวถึง กรุงพาด
เทียวมทวิปต่าง ๆ แล้วเทียวสำแดงกริยาหยาบช้ากับเหล่านางฟ้า ทำร้ายเทวดา จนหมู่เทวดาและ
นางฟ้าไปฟ้องพระนารายณ์ จึงมีการอวตารเกิดขึ้นในตอนที่ 2 ตอนอวตาร ฉากวิมานไกรลาส กล่าวถึง
พระนารายณ์จะอวตารไปปราบกรุงพาดมทวิป เหล่าเทวดานางฟ้าพากันยินดีจึงขับกล่อมสรรเสริญ
พระนารายณ์ ว่าพระนารายณ์เคยอวตารไปจัดความเดือดร้อนแก่ชาวโลกมาแล้ว 7 ครั้ง คราวนี้
จะเป็นครั้งที่ 8 ดังคำประพันธ์ว่า

อัญชยมบังคมพระจักรรัตน์	พระอวตารโปรดสัตว์ถึงเจ็ดหน
ปางหนึ่งเปนมัจฉาฬาสายชล	ช่วยฤๅษีเจ็ดตนและพญามนุษย์
ปางสองเปนเต่าหนุนเขาหลวง	เมื่อชักนาคกวนห้วงมหาสมุทร
ปางสามเปนมุขปากถ้ำฤๅษีรุทร	สัพยทหิรัณยักษแย้งปฐพี
ปางสี่เปนนรสิงห์แสนดุ	ปราบหิรัณยกะศิပ္ยักษี
ปางห้าเปนครค่อมหลอกขอที่	กรุงพลีเสียเดชและเขตต์คัน
ปางหกเป็นพระรามปรศุ	ปราบกษัตริย์มฤตยูให้เสียขวัญ
ปางเจ็ดเปนพระรามจันทร์	ปราบท้าวทศกรรฐ์สิ้นพันธุ์พงศ์
ปางนี้พระองค์จะอวตาร	เปนกฤษณกุมารอันสูงส่ง
จะปราบเหล่ายักษ์ร้ายใจทง	ให้โลกคงอยู่สุขถาวร

โดยเนื้อเรื่องปางต่าง ๆ ที่กล่าวนั้นเรียงลำดับปางตรงตามบทพระราชนิพนธ์ลิลิต
นารายณ์สิบปาง (สมทรง ชีวะพันธุ์, 2520 : 42-43)

2.1.3 การเปรียบเทียบชื่อและลำดับการอวตารของวรรณคดีนารายณ์สิบปาง

ตารางที่ 2.1 ตารางเปรียบเทียบชื่อและลำดับการอวตารตามปางต่าง ๆ ของวรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับไทย

ลำดับปาง	ฉบับโรงพิมพ์หลวง	ฉบับโรงพิมพ์วชิรินทร์	ฉบับคุณหญิงเลื่อนฤทธิ์
1	วราหาวตาร	มัจฉาวตาร	มัจฉาวตาร
2	กัจฉปาวตาร	สุวรรณกัจฉะปะอวตาร	กัจฉปาวตาร
3	มัจฉาวตาร	เศวตวราหาวตาร	วราหาวตาร
4	มหิงสาวตาร	ทวิขอวตาร	ทวิชาวตาร
5	สมณาวตาร	มหิงขอวตาร	มหิงชาวตาร
6	นรสิงหาวตาร	กฤษณะอวตาร	สิงหาวตาร
7	ขุชชาวตาร (ทวิชาวตาร)	นรสีหาวตาร	สมณาวตาร
8	กฤษณาวตาร	สมณอวตาร	อัปสรวตาร
9	อัปสราวตาร	เทพอัปสรอวตาร	มหัลลกอสุรวตาร
10	รามาวตาร	พระรามเทพ	รามาวตาร

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

ตารางที่ 2.2 ตารางเปรียบเทียบชื่อและลำดับการอวตารตามปางต่าง ๆ ของวรรณคดีนารายณ์
สิบปางฉบับสันสกฤตและบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดมทวิป

ลำดับปาง	ลิลิตนารายณ์สิบปาง	บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดมทวิป
1	มัตสยาวตาร	มัตสยาวตาร
2	กูรมาวตาร	กูรมาวตาร
3	วราหาวตาร	วราหาวตาร
4	นรสิงหาวตาร	นรสิงหาวตาร
5	วามนาวตาร	วามนาวตาร
6	ปรศุรามาวตาร	ปรศุรามาวตาร
7	รามจันทรวตาร	รามาวตาร
8	กฤษณาวตาร	-
9	พุทธราวตาร	-
10	กัลกยาวตาร	-

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

2.2 ระบำนารายณ์เจ็ดปาง

2.2.1 ระบำ

2.2.1.1 ความหมายของระบำ

ความหมายของ “ระบำ” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542 : 20) และผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ ได้อธิบายไว้ ดังนี้

ระบำ (น.) หมายถึง การแสดงที่ใช้ท่าฟ้อนรำไม่เป็นเรื่องราว มีความสวยงามหรือความบันเทิง จะแสดงคนเดียวหรือหลายคนก็ได้ เช่น ระบำนพรัตน์ ระบำนางกอย ระบำฉุยฉาย

ระบำ (ก.) ฟ้อนรำที่แสดงไม่เป็นเรื่องราว มุ่งความสวยงามหรือความบันเทิง จะแสดงคนเดียวหรือหลายคนก็ได้

ปราณี สำราญวงศ์ (2525 : 77) กล่าวว่า ระบุว่า ความหมายในปัจจุบัน หมายถึง การแสดงที่ประกอบด้วยผู้แสดงจำนวนมากกว่า 2 คนขึ้นไป มีจุดประสงค์เพื่อแสดงความงดงาม ความพร้อมเพรียง การแปรแถวในขณะแสดงประกอบกับการแต่งกายและเพลงดนตรีที่ไพเราะ ระบำมีเพียง 2 ประเภท คือ ตามมาตรฐานและเบ็ดเตล็ด ระบำมาตรฐาน หมายถึง การแสดงที่มีลักษณะ

การแต่งกายยืนเครื่องพระนาง (แต่เดิมตัวพระแขนยาวปัจจุบันตัวพระละครใช้แขนสั้น) ตลอดจนท่ารำ เพลงร้อง และดนตรีมีกำหนดไว้เป็นแบบแผนที่มีลักษณะเฉพาะตัว เช่น ระเบียบท่า ต่อมาได้มีผู้ประดิษฐ์ระเบียบท่าขึ้นมาอีกหลายชุด ได้แก่ ระเบียบองค์ หัก ระเบียบดาวดึงส์ ระเบียบกฤดาภินิหาร และระเบียบบันเทิง เป็นต้น

จตุรงค์ มนทรีศาสตร์ และอาภรณ์ มนทรีศาสตร์ (2517 : 74) กล่าวไว้ว่า ระเบียบ คือ ศิลปะของการรำรำที่แสดงพร้อมกันเป็นหมู่เป็นชุด ไม่ดำเนินเรื่องราว ท่าทางที่กริดกรายรำรำ บางอย่างอาจไม่มีความหมายอะไร นอกจากความสวยงาม แต่บางครั้งก็มีความหมายตามท่าและบทร้อง

สรุปได้ว่า ระเบียบ หมายถึง การแสดงที่ประกอบด้วยผู้แสดงจำนวนมากกว่า 2 คน ขึ้นไป มีจุดมุ่งหมายเพื่อกล่าวถึงการแสดงที่เน้นความสวยงาม ความพร้อมเพรียง ท่วงท่า ลีลา การแต่งกาย ดนตรี รวมถึงการแปรแถวที่ส่งผลให้ผู้แสดงและการแสดงมีความวิจิตรงดงาม แสดงออกถึงความหมายที่สมบูรณ์ อาจเป็นระเบียบที่แทรกอยู่ในละครหรือระเบียบที่เป็นลักษณะเอกเทศ

2.2.1.2 ลักษณะของกระบวนท่ารำระเบียบ

ระเบียบ มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะดังจะกล่าวได้ ดังนี้

1) กระบวนท่ารำ นำมาจากท่ารำในแม่ท่าทางนาฏศิลป์ ได้แก่ นาฏยศัพท์ ภาษานาฏศิลป์ ท่ารำเพลงช้า เพลงเร็ว และท่ารำในแม่บท ตัวอย่างเช่น ระเบียบกฤดาภินิหาร ระเบียบพรหมศาสตร์ เป็นต้น ต่อมาได้มีการสร้างสรรค์ท่ารำขึ้นมาใหม่อย่างหลากหลาย จากการจินตนาการ จากรูปสลักหรือจิตรกรรมต่าง ๆ ได้แก่ ระเบียบโบราณคดี เป็นต้น

2) กระบวนท่ารำ มีทั้งที่รำไปตามบทร้องและทำนองเพลง เช่น ระเบียบพรหมศาสตร์ เป็นต้น อีกลักษณะ คือ รำรำไปตามทำนองเพลงไม่มีบทร้อง เช่น ระเบียบศรีวิชัย ระเบียบสุโขทัย เป็นต้น

3) กระบวนท่ารำ ที่ปฏิบัติจากจังหวะที่ช้าแล้วกระชับขึ้นในตอนท้าย

4) กระบวนท่ารำ ที่มีความวิจิตรหลากหลายในกระบวนท่า ส่วนใหญ่ไม่เน้นความหมายในเนื้อหาของระเบียบ ยกเว้นในบางชุดที่มีบทร้องประกอบ ส่วนกระบวนท่ารำที่ไม่มีบทร้องประกอบมักจะใช้ท่าทางช้า ๆ กันหลายจังหวะ ด้วยความงามของกระบวนท่ารำที่เน้นความพร้อมเพรียง จึงเกิดเป็นระเบียบที่มีกระบวนท่ารำสลับกันไปมา ตัวอย่างเช่น กระบวนท่ารำในระเบียบสุโขทัย เป็นต้น ส่วนกระบวนท่ารำที่ปฏิบัติโดยมีบทร้อง มักจะใช้การรำตีบท มีบางชุดที่ท่ารำไม่ตรงความหมายกับบทร้อง เช่น ระเบียบดาวดึงส์ เป็นต้น

5) กระทบทำรำ ใช้ร่วมกับการแปรแถว ด้วยเป็นการแสดงที่ใช้ผู้แสดงหลายคน การเปลี่ยนแถวอย่างหลากหลายช่วยให้เกิดความอลังการ กระทบทำรำจึงเป็นส่วนประกอบทำให้รูปแบบการแปรแถวมีความสวยงามและเกิดอรรถรสมากยิ่งขึ้น

6) กระทบทำรำในระบำใช้ทำเดียวกัน เช่น ระบำดาวดึงส์ เป็นต้น แต่อาจปฏิบัติในลักษณะตรงกันข้าม ซึ่งแล้วแต่กระทบทำที่ได้ถูกกำหนดไว้

7) กระทบทำรำในชุดเดียวกัน มีทำรำที่แตกต่างกันและเป็นทำรำเดียวกัน ส่วนใหญ่เป็นระบำที่ใช้บทร้อง เช่น ระบำที่แบ่งฝ่ายเป็นพระและนาง ได้แก่ ระบำย่องหงิด เป็นต้น

8) กระทบทำรำที่มีตัวเอก คือ ผู้แสดงระบำทั้งหมดในชุดจะมีทำรำเดียวกัน แต่มีตัวพิเศษที่มีท่าเด่นไปจากผู้นำทั้งหลาย เช่น ระบำสุโขทัย ระบำลพบุรี เป็นต้น

9) กระทบทำรำที่มีความหมายและความสมบูรณ์ในตัวเองมีการนำไปใช้แตกต่างกัน ดังนี้

ก. กระทบทำรำในการแสดงการอวยพร แสดงความรื่นเริงหรือยินดีในความสำเร็จ เช่น ระบำกฤษดาภินิหาร ระบำเทพบันเทิง ระบำย่องหงิด เป็นต้น

ข. กระทบทำรำที่แสดงการอธิบายสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยเฉพาะ เช่น ระบำดาวดึงส์ บรรยายความงดงามวิมานของพระอินทร์ เป็นต้น

ค. กระทบทำรำที่แสดงให้เห็นถึงยุคสมัยต่าง ๆ เช่น ระบำโบราณคดี ระบำศรีชัยสิงห์ ระบำอยุธยา เป็นต้น

ง. กระทบทำรำที่เกี่ยวกับการรบ เช่น ระบำวีรชัยลิง วีรชัยยักษ์ เป็นต้น

10) กระทบทำรำที่ประกอบอยู่ในการแสดงเป็นชุดเอกเทศ ได้แก่ ระบำดาวดึงส์ ระบำเทพบันเทิง เป็นต้น และระบำที่เป็นชุดเอกเทศโดยเฉพาะ ได้แก่ ระบำ โบราณคดี เป็นต้น (ชลิต สุนทรานนท์ และคณะ, 2550 : 20 - 23)

2.2.1.3 ความมุ่งหมายของการแสดงระบำ

ความมุ่งหมายของการแสดงระบำส่วนใหญ่แล้วนั้นมักมีจุดประสงค์ในการแสดงที่เด่นชัดตามรายละเอียด ดังต่อไปนี้

- 1) เพื่อต้องการไว้เป็นชุดการแสดงเบิกโรงก่อนเริ่มการแสดงอื่น ๆ
- 2) เพื่อนำมาไว้เป็นชุดการแสดงเบ็ดเตล็ด
- 3) เพื่อเป็นการค้นเวลาเพื่อเปลี่ยนเครื่องแต่งกายของผู้แสดงหรือเปลี่ยนฉาก

4) เพื่อเป็นการแสดงศิลปะการรำรำ ซึ่งทำให้เห็นถึงสิ่งต่าง ๆ มากมาย ตลอดทั้งความสามารถของผู้ผลิตและผู้ฝึกซ้อม

ความมุ่งหมายของการแสดงระบำที่กล่าวข้างต้น เพื่อความเพลิดเพลินใจ ต่อมา มีการพัฒนานำระบำไปประกอบการแสดงโขนและละคร ทำให้ระบำเพิ่มพูนความสำคัญในตัวเองมากขึ้น มีการนำไปใช้ตามความมุ่งหมายได้ ดังนี้

1) เป็นระบำสลับฉากหรือเรียกอีกอย่างว่า ระบำหน้าม่าน ระบำประเพณีนี้มี ประโยชน์สำหรับไว้แสดงสลับฉาก คือ หลังจากที่ละครเล่นจบฉากไปแล้วขณะที่ม่านปิดเพื่อทำ การเปลี่ยนฉากต่อไป จะมีระบำมาเสริมบรรยากาศของการชมการแสดงอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสุนทรีย์ ในการรับชม

2) เป็นระบำเสริม หรือเพิ่มความตระการตาให้กับเนื้อเรื่อง ในการแสดง ละครบางฉาก ต้องการแสดงความยิ่งใหญ่ของฉาก เช่น ฉากวิมานพระอินทร์ในละครเรื่องสังข์ทอง ตอนตีศิวี เพื่อแสดงความอลังการของวิมานที่ประทับขององค์อินทรา ผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จึงมีระบำของเหล่าเทพบุตรนางฟ้า เป็นต้น เป็นระบำที่บอกบรรยากาศของเรื่องให้เด่นชัดยิ่งขึ้น สร้างความสมจริงให้กับบรรยากาศตอนนั้นด้วย เช่น ระบำเทพบันเทิงในการแสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอนลมหอบ ที่กล่าวถึงเทพบุตรนางฟ้าพ่อนรำ บำเรองค์ปะตาระกาหลา เป็นต้น

3) เป็นระบำเปิดเรื่องของการแสดงในการแสดงละคร ส่วนใหญ่ถ้าเป็น ฉากสวรรค์หรือวิมานที่มักจะมีระบำของเหล่าเทวดา นางฟ้ามาเรียงระบำกันก่อนที่จะดำเนินเรื่องต่อไป

4) เป็นระบำเบิกโรงซึ่งเป็นประเพณีมาแต่โบราณ ก่อนการแสดงละครเรื่อง จะต้องมีการเบิกโรงก่อน ซึ่งได้แก่ ระบำดอกไม้เงินทอง ระบำประเลง เป็นต้น

5) เป็นระบำปิดเรื่องหรือบรรยายเรื่องสรุปในตอนท้ายของการแสดงละคร ดังเช่น ระบำอุทองในการแสดงโขน หลังจากพระรามปราบปรามเหล่ามารสิ้นแล้วและกลับคืน พระนคร เหล่าเทวดานางฟ้าก็จะมาระบำถวายพระพรกล่าวสดุดีวีรกรรมของพระราม พร้อมกันนั้น ยังอวยพรให้ผู้ชมด้วย การปิดเรื่องโดยการให้การแสดงระบำนี้ เป็นการช่วยเสริมให้เนื้อเรื่องของการแสดงสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจบเรื่องด้วยความสงบสุข (ขวลิต สุนทรานนท์ และ คณะ, 2550 : 23-25)

2.2.1.4 โครงสร้างของการแสดงระบำ

ลักษณะโครงสร้างของการแสดงระบำโดยทั่ว ๆ ไปไม่ว่าจะมีบทร้องหรือไม่มีบทร้องก็ตามจะมียอดประกอบ 3 ส่วนที่จะทำให้โครงสร้างของการแสดงระบำมีความสมบูรณ์ ดังนี้ ส่วนที่ 1 (ส่วนนำ) เป็นการเริ่มต้นเข้าสู่ระบำ ส่วนที่ 2 (ส่วนดำเนินเรื่อง) เป็นเนื้อหาของระบำ และส่วนท้าย (ส่วนจบเรื่อง) ของระบำมีรายละเอียด ดังนี้

1) ส่วนนำ เป็นส่วนที่เริ่มต้นเข้าสู่การแสดงระบำ จะต้องมีการนำที่นำก่อนเข้าสู่ตัวเนื้อหาของระบำ ดังเช่น การสวดมือ (ในท่าสวดสร้อยมาลา) ท่ากรายมือ ก้าวเท้า (ในท่าฟ้อนใน) ในเพลงร่ำดีกดาบรรพ์ เป็นต้น นอกจากนี้ที่กล่าวมานี้ในการเริ่มต้นเข้าสู่การแสดงของระบำจะใช้ท่ารำที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ปรมาจารย์เป็นผู้กำหนดและเพลงที่ใช้แสดง

2) ส่วนดำเนินเรื่อง คือ ส่วนที่เป็นเนื้อหาของระบำ ในส่วนนี้จะแยกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่มีบทร้องและไม่มีบทร้อง ระบำที่มีบทร้องนั้น ความหมายของท่ารำจะทราบจากคำร้องอยู่แล้ว ซึ่งทำให้ผู้ชมเข้าใจง่ายกว่าในส่วนเนื้อหาที่ไม่มีบทร้อง แต่มีการแสดงบางชุดที่ท่ารำและเนื้อหาไม่มีความหมายไม่ตรงกัน เช่น ท่ารำในระบำดาวดึงส์ เป็นต้น ท่ารำในส่วนที่เป็นเนื้อหาของระบำแบบไม่มีบทร้องนั้น ท่ารำต่าง ๆ จะถูกร้อยเรียงกันอย่างดีโดยปรมาจารย์ผู้มีความสามารถทางด้านนี้ ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นท่าทางที่เหมาะสมกับจุดประสงค์ของระบำชุดนั้น ๆ สังเกตได้ว่าท่ารำต่าง ๆ ในส่วนนี้จะมีความพิถีพิถันมากกว่าในส่วนอื่น ๆ ส่วนระบำที่ไม่มีบทร้องมักจะใช้เพลงบรรเลงเพลงเดียวกับในส่วนเนื้อหาของระบำ แต่จังหวะจะรวดเร็วกว่า

3) ส่วนท้ายของระบำ เป็นการบอกให้รู้ว่าการแสดงระบำชุดนี้จะสิ้นสุดระบำในส่วนท้ายนี้มีอยู่ด้วยกัน 2 ลักษณะ คือ สิ้นสุดการแสดงโดยการรำที่ใช้เพลงลาหรือเพลงร่ำ เช่น ระบำพรหมศาสตร์ใช้เพลงลา ระบำดาวดึงส์ใช้เพลงร่ำ ระบำนพรัตน์ใช้เพลงร่ำดีกดาบรรพ์ เป็นต้น สิ้นสุดการแสดงโดยใช้เพลงเดียวกับที่อยู่ในส่วนเสริมของเนื้อหาของระบำ เช่น ระบำกษดาภิเษกใช้เพลงจันทรา ระบำเทพบันเทิงใช้เพลงยะวาเร่ว ระบำย่องหงิดใช้เพลงแขกเจ้าเซ็น ระบำสุโขทัยใช้เพลงสุโขทัยแล้วทอดลง เป็นต้น มีข้อสังเกตอยู่ว่าในส่วนท้ายของระบำนี้ ตัวระบำจะจบการแสดงด้วยการตั้งท่ารำ (ตั้งข้ม) อยู่บนเวที หรือจบการแสดงด้วยผู้แสดงวิ่งเข้าสู่ด้านในของเวทีก็ได้ ซึ่งทั้งนี้แล้วแต่ว่าการแสดงระบำนั้นประกอบการแสดงละครหรือไม่ ถ้าแสดงเป็นแบบชุดเอกเทศมักจะสิ้นสุดโดยผู้แสดงวิ่งเข้าสู่ด้านในของเวที เช่น ระบำสุโขทัย ระบำม้า ระบำกษดาภิเษก เป็นต้น แต่ถ้าแสดงประกอบเรื่องในการแสดงโขนหรือละคร ตัวระบำก็มักจะสิ้นสุดตามตำแหน่งในท้องเรื่องของฉากนั้น ๆ เช่น ระบำนพรัตน์ในละครเรื่องสุวรรณหงส์ ตัวระบำจะสิ้นสุดท่าท่ารำในแนวด้านหลังเพื่อประกอบการแสดงของบทต่อไป เป็นต้น (สมรัตน์ ทองแท้, 2538 : 17 - 18)

2.2.1.5 ประเภทของระบำ

ในหนังสือศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 7 กล่าวไว้ว่า ระบำมี 2 ประเภท คือ ระบำมาตรฐานและระบำเบ็ดเตล็ด โดยกำหนดเอาลักษณะของเครื่องแต่งกายเป็นข้อแบ่งแยก ถ้าแต่งกายแบบยืนเครื่องจะเป็นระบำมาตรฐาน ระบำนอกเหนือจากการแต่งกายแบบยืนเครื่องแล้วเป็นระบำเบ็ดเตล็ด ดังได้กล่าวไว้ดังนี้

1) ระบำเบ็ดเตล็ด หมายถึง การแสดงที่แต่งกายตามรูปแบบลักษณะของการแสดงนั้น ๆ หรือการแสดงที่เป็นศิลปะเฉพาะท้องถิ่น เช่น รำพัด รำโคม รำกระถาง รำสีนวล ฟ้อนเล็บ เป็นต้น

2) ระบำมาตรฐาน หมายถึง การแสดงที่มีลักษณะการแต่งกายยืนเครื่องพระ-นาง (แต่เดิมตัวพระสวมเสื้อแขนยาว ปัจจุบันตัวพระละครนิยมใช้เสื้อแขนสั้น) ตลอดจนทำรำเพลงร้องและดนตรีมีกำหนดไว้เป็นแบบแผนที่มีลักษณะเฉพาะตัว ระบำที่แต่งกายแบบยืนเครื่องที่แสดงเป็นเวทนางพ้านั้นจะใช้ทำรำที่เป็นแบบฉบับทางนาฏศิลป์ไทยเป็นส่วนมาก ด้วยเสมือนผู้รำไม่ใช่มนุษย์ธรรมดาแต่เป็นพวกเวทนางฟ้า ดังนั้น ทำรำจึงต้องพิถีพิถันมากเป็นพิเศษ

สรุปได้ว่า ประเภทของระบำที่มีการจำแนกให้เห็นและเข้าใจอย่างเด่นชัดสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ตามลักษณะ วิธีการแสดง โอกาสในการแสดงระบำ นอกจากนี้ในปัจจุบันประเภทของระบ้ายังสามารถจำแนกให้เกิดความชัดเจนและความเข้าใจของผู้ที่อยู่ในวงการนาฏศิลป์และศิลปะการแสดง เช่น ระบำมาตรฐาน ประเภทระบำเบิกโรง เป็นต้น

2.2.2 ระบำเบิกโรง

ระบำเบิกโรง จัดเป็นระบำประเภทหนึ่งในระบำมาตรฐาน ที่มีผู้เชี่ยวชาญได้ให้ความหมายและแสดงความคิดเห็นไว้หลากหลาย ดังนี้

ความหมายของเบิกโรง ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายว่า การแสดงก่อนดำเนินเรื่อง แสดงออกครั้งแรก

ประเสริฐ สันติพงษ์ (2545) อ้างถึง สุนนมาลย์ นิมนต์พันธ์ ว่า เบิกโรง ไว้ในการละครไทยว่า เบิกโรง หมายถึง การแสดงชุดสั้น ๆ ก่อนการแสดงโขนและละคร ถือเป็นประเพณีแต่โบราณว่า ก่อนการแสดงละครเรื่องใหญ่จะต้องมีระบำเบิกโรงเป็นชุดหรือเป็นตอน คือ เบิกโรงด้วยระบำชุดเมขลา-รามสูร เบิกโรงด้วยชุดนารายณ์ปราบนาททุก ดอกไม้เงินทอง และประเลงซึ่งสอดคล้องกับอารดา สุมิตร ที่ได้กล่าวถึงการแสดงเบิกโรงว่า เป็นการแสดงประกอบการแสดงหนังใหญ่ อาจมีการเชิดหนังชุด จับลิงหัวค้ำ หรือการแสดงชุดบ้องตันแทงเสือ ก่อนการแสดงโขนละคร มักมีการจัดระบำเป็นชุดเรียกว่า รำเบิกโรง เป็นแบบแผนที่มีมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

จากคำกล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า การแสดงเบิกโรง หมายถึง การแสดงที่มีรูปแบบเป็นการรำเป็นชุด ๆ หรือการแสดงที่เป็นเรื่องราวโดยจะแสดงก่อนที่การแสดงโขนละครและหนังใหญ่จะดำเนินเรื่อง นอกจากนี้ชุดที่ใช้แสดงเบิกโรงนั้นส่วนใหญ่จะไม่มีเนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องหรือต่อเนื่องกับเรื่องที่จะใช้แสดงในเรื่องหลัก

2.2.2.1 ประวัติการแสดงเบิกโรง

การแสดงเบิกโรงมีหลักฐานปรากฏตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ดังนั้นจึงแบ่งประวัติของการแสดงเบิกโรงออกเป็น 2 สมัย คือ การแสดงเบิกโรงสมัยอยุธยา และการแสดงเบิกโรงสมัยรัตนโกสินทร์

1) การแสดงเบิกโรงสมัยอยุธยา การแสดงเบิกโรงในมหรสพของไทยประเภทหนังใหญ่ โขน และละคร ได้พบหลักฐานรวมทั้งข้อมูลต่าง ๆ ทำให้กล่าวได้ว่า การแสดงเบิกโรงนั้นมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาดังหลักฐานที่ปรากฏในวรรณคดี เรื่อง สมุทรโฆษคำฉันท์ของพระมหาราชครู ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กล่าวว่า ก่อนเล่นหนังใหญ่มีการเล่นเบิกโรงทั้งหมด 7 ชนิดด้วยกัน คือ หัวล้านชนกัน ไทยลาวฟันดาบ ขวาทงหอก ชนแรด แข่งวัวเกเรียน จะเข้ กัดกัน และแข่งเรือ

นอกจากการแสดงเบิกโรงในหนังใหญ่ โขน และละคร ดังกล่าวข้างต้นยังปรากฏหลักฐานที่เป็นบทพระราชนิพนธ์ และมีนักวิชาการบางท่านเชื่อว่า มีการแสดงเบิกโรงอื่น ๆ อีกหลายชุดซึ่งน่าจะปรากฏในสมัยอยุธยา ได้แก่ นารายณ์ปราบนาทุก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์บทเบิกโรงละคร ตอน นารายณ์ปราบนาทุก เพื่อไว้ใช้ในการแสดงในท้ายบทละคร ได้ทรงอธิบายถึงประวัติที่มาของเรื่องนารายณ์ปราบนาทุกว่าน่าจะมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เมขลา-รามสูร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้สันนิษฐานถึงการแสดงเบิกโรงชุดเมขลา-รามสูรไว้ว่า การแสดงเบิกโรงชุดเมขลา-รามสูร นั้นเกิดขึ้นในสมัยอยุธยา ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นการแสดงเบิกโรงละครใน และประเลง เป็นการแสดงเบิกโรงที่มีลักษณะการแสดงเป็นประเภทรำเป็นชุด และเชื่อกันว่าน่าจะมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนกระทั่งถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงดัดแปลงเสียใหม่

2) การแสดงเบิกโรงสมัยรัตนโกสินทร์ มีการแสดงเบิกโรงมหรสพประเภทหนังใหญ่ โขน และละคร เกิดขึ้นหลายชุดด้วยกัน การแสดงเบิกโรงในสมัยรัตนโกสินทร์ได้มีการสืบทอดการแสดงเบิกโรงมาจากสมัยอยุธยาหลายชุดด้วยกัน การแสดงเบิกโรงในสมัยอยุธยาที่สืบทอดมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์นั้น มีอยู่ด้วยกัน 2 รูปแบบ ดังนี้

- การนำแนวความคิดและรูปแบบในการแสดงในสมัยอยุธยาพัฒนาเป็นชุดการแสดงใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ การแสดงชุดนี้ ได้แก่ การรำดอกไม้เงินทอง ซึ่งเป็นการแสดงที่นำแนวความคิดและรูปแบบการแสดงมาจากการรำประเลง แล้วนำมาพัฒนาเป็นชุดการแสดงรำดอกไม้เงินทอง แต่ยังคงยึดหลักในบทบาทและหน้าที่ของการแสดงเป็นการแสดงเป็นการรำเบิกโรงเหมือนกัน

- การนำเนื้อเรื่องเดิมมาดัดแปลงและปรับปรุง คือ การนำเรื่องราวที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา มาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเนื้อหาจากเดิมบ้าง เพื่อความเหมาะสมในการแสดงซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 3 เรื่อง คือ จักรกฤษณ์คำ นารายณ์ปราบหนุมาน และเมขลา-รามสูร

จากการศึกษาค้นคว้าสรุปได้ว่า การแสดงเบิกโรงในสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนหนึ่งได้มีการสืบทอดการแสดงเบิกโรงมาจากสมัยอยุธยา ซึ่งมีทั้งรูปแบบการนำแนวคิด รูปแบบการแสดงมาพัฒนาเป็นชุดการแสดงขึ้นใหม่ รวมทั้งการนำเนื้อเรื่องจากการแสดงเบิกโรงที่เป็นเรื่องราวมาปรับปรุง เปลี่ยนแปลงบางบทเพื่อความเหมาะสมกับการแสดง นอกจากนี้ในสมัยรัตนโกสินทร์ยังได้เกิดการแสดงเบิกโรงขึ้นมาใหม่ด้วยกันหลายชุด ซึ่งมีทั้งชุดการแสดงที่เป็นการรำ ไม่มีการดำเนินเรื่อง และชุดการแสดงเบิกโรงที่มีการดำเนินเรื่อง การแสดงเบิกโรงในสมัยรัตนโกสินทร์ได้รับความนิยมซึ่งส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะการแสดงนาฏศิลป์ไทยประเภทโขนและละคร ได้รับความนิยมรวมทั้งการสนับสนุนจากสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงเกิดบทพระราชนิพนธ์ที่ใช้ในการแสดงเบิกโรงมากมายหลายชุด โดยเฉพาะในรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 6 ซึ่งถือได้ว่าเป็นยุคที่มีความนิยมในการแสดงเบิกโรงเป็นอันมาก

2.2.2.2 ความสำคัญของการแสดงเบิกโรง

การแสดงเบิกโรงของไทยนั้นจากหลักฐานต่าง ๆ ได้ปรากฏว่า มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นและมีการสืบทอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ แม้กระทั่งในปัจจุบันก็ยังปรากฏว่า ยังมีการแสดงเบิกโรงอยู่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการแสดงเบิกโรงนั้นมีความสำคัญในด้านการเกิดเป็นประเพณีนิยมและความเชื่อถือรวมทั้งได้รับอิทธิพลของการแสดงเบิกโรงของอินเดียก็เป็นได้จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลต่าง ๆ ได้ปรากฏว่า มีหลักฐานข้อมูลที่ได้กล่าวถึงความสำคัญของการแสดงเบิกโรงไว้หลากหลายด้วยกัน ดังนี้ คือ ความสำคัญในการเล่นและการแสดงระบำรำ ฟ้อนที่ใช้เป็นการเบิกโรงก่อนการแสดงหนังโขนและละครของไทยนั้นสันนิษฐานว่า น่าจะเกิดจากวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการจูงใจให้ผู้ชมเกิดความสนใจการแสดงหรือบางครั้งสันนิษฐานว่า น่าจะเกิดจากความเชื่อในเรื่องของการไหว้ครูเพื่อขับไล่สิ่งอัปมงคล ดังเช่น ระบำชุดเมขลา-รามสูร ซึ่งเป็นระบำเบิกโรงที่เก่าแก่นั้นได้ปรากฏมีคำไหว้ครูเกี่ยวกับนางเมขลาซึ่งอยู่ในคำไหว้ครูของละครโบราณ

เช่นเดียวกับการรำเบิกโรงเพลงประเลง ซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นการแสดงเพื่อป้องกันเสนียดจัญไรขับไล่
ภูตผีปีศาจ ที่อาจมาขัดขวางเป็นอุปสรรคและเป็นอัมภมคลแห่งงานการแสดง และการรำเบิกโรง
ชุดประเลงนี้จึงมีความคล้ายคลึงกับการแสดงเบิกโรงของอินเดียซึ่งเป็นการแสดงอยู่ในชุดปรีวรรตนะ
ซึ่งเป็นชุดหนึ่งของการโหมโรง ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าการแสดงเบิกโรงชุดประเลงนั้นมีความสำคัญใน
ด้านธรรมเนียมและประเพณีที่ต้องการความเป็นสิริมงคลและขจัดอุปสรรคทั้งปวงซึ่งไทยอาจได้รับ
อิทธิพลของการแสดงชุดนี้มาจากอินเดีย เช่น จุดประสงค์ของการทำพิธีเบิกโรงในละครไทยและละคร
ภารตะต่างก็มีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ เพื่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ผู้ชมและการแสดง เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของการแสดงเบิกโรง
จึงทำให้มีบทพระราชนิพนธ์บทเบิกโรงหลายเรื่องด้วยกัน ซึ่งอาจสันนิษฐานได้ว่า ทรงยึดถือตาม
ธรรมเนียมที่ปฏิบัติสืบกันมาและอีกประการหนึ่ง ก็คือเพื่อความเป็นสิริมงคลต่อผู้ชมและผู้แสดงก็อาจ
เป็นได้ จากเรื่องความสำคัญในเรื่องของการแสดงไปแล้ว ยังได้มีผู้ทรงคุณวุฒิได้กล่าวถึงเหตุผลใน
การแสดงเบิกโรงที่แสดงให้เห็นความสำคัญของการเบิกโรงไว้หลากหลาย ซึ่งปรากฏอยู่ในละครในในสมัย
รัชกาลที่ 2 ซึ่งสรุปได้ว่า การแสดงเบิกโรงเป็นการบอกให้คนดูรู้ล่วงหน้าว่าเรื่องที่จะเล่นต่อไป
(เฉพาะเรื่องรามเกียรติ์) เป็นเรื่องเฉลิมพระเกียรติพระนารายณ์ ซึ่งเทียบได้กับองค์พระมหากษัตริย์
นั่นเอง การเบิกโรงในกรณีนี้อาจจะคัดเอาเรื่องที่แสดงบารมีของพระนารายณ์เป็นตอนสั้น ๆ เช่น
นารายณ์ปราบหนุมาน เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นการเรียกความสนใจของผู้ดูจากที่ต่าง ๆ มักจะ
หมายถึงละครที่ไปเล่นนอกวัง ส่วนการแสดงท่ารำต่าง ๆ ที่นำร้อยเข้ากันเพื่อความสวยงามและ
เพลิดเพลินของผู้ชมการแสดง

จากความสำคัญของการแสดงเบิกโรงที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าการแสดงเบิกโรง
มีความสำคัญอยู่หลายประการด้วยกัน โดยสรุปดังนี้

1) ด้านจารีตและประเพณีนิยม การแสดงเบิกโรงนั้นมีหลักฐานว่าเริ่มมีการแสดงมา
ตั้งแต่สมัยอยุธยา และมีการสืบทอดกันมาเป็นจารีตและประเพณีนิยมมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์
โดยจะเห็นได้จากบทพระราชนิพนธ์เบิกโรงในรัชกาลต่าง ๆ

2) ด้านความเชื่อ การแสดงเบิกโรงมีความสำคัญต่อความเชื่อในหลาย ๆ ด้าน เช่น
ความเชื่อในด้านโชคลางว่า การแสดงเบิกโรงนี้จะทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลต่อผู้ชมและผู้แสดง
นอกจากนี้ยังเชื่อกันว่า การแสดงเบิกโรงนั้นเป็นการป้องกันเสนียดจัญไร และเป็นการขับไล่ภูตผีปีศาจ
ไม่ให้มารบกวนหรือเป็นอุปสรรคต่อการแสดง รวมทั้งความเชื่อว่าการแสดงเบิกโรงถือว่าเป็นส่วนหนึ่ง
ในการบูชาครู

3) ด้านประชาสัมพันธ์ ในสมัยโบราณยังไม่มีระบบการสื่อสารที่ทันสมัย การแสดงเบิกโรงจึงนับได้ว่า เป็นส่วนหนึ่งในการประชาสัมพันธ์หรือเรียกร้องความสนใจให้คนทั่วไปได้รู้ว่ากำลังจะมีการแสดงมหรสพเกิดขึ้น เพราะเมื่อมีการแสดงเบิกโรงเกิดขึ้นจะได้ยินเสียงร้องรำทำเพลงทำให้คนทั่วไปได้รู้ว่ากำลังจะมีการแสดง

4) ด้านความสนุกสนาน และคติสอนใจ การแสดงเบิกโรงบางชุดเป็นการแสดงที่มีความสนุกสนาน รวมทั้งมีคติสอนใจที่เข้าใจง่าย เหมาะสำหรับเด็ก ๆ

5) ด้านความพร้อมในการแสดง การแสดงเบิกโรงนั้น อาจจะเป็นไปได้ว่าเป็นขั้นตอนในการเตรียมความพร้อมในการแสดงของผู้แสดง นักดนตรี นักร้อง รวมทั้งน่าจะเป็นการเตรียมความพร้อมทางด้านร่างกาย และสมาธิของผู้แสดงก่อนที่จะแสดงเรื่องหลักต่อไป

2.2.2.3 ประเภทของการแสดงเบิกโรง

การแสดงเบิกโรงของหนังใหญ่ โขน และละครนั้น จากการศึกษาค้นคว้าพบว่ามีทั้งในรูปแบบของการเล่นเบิกโรงที่ใช้สำหรับแสดงหนังใหญ่ และการแสดงระบำ รำ ฟ้อน ในการแสดงเบิกโรง โขน และละคร ที่มีทั้งในรูปแบบของการรำเป็นชุดและการแสดงเป็นเรื่องราว ดังนั้นจึงได้แบ่งประเภทของการแสดงเบิกโรงออกเป็น 3 ประเภทตามลักษณะของรูปแบบการแสดง ดังนี้ เบิกโรงด้วยการละเล่น เบิกโรงด้วยการรำ และเบิกโรงด้วยการแสดงเป็นเรื่องราว

รูปแบบของการแสดงเบิกโรงทั้ง 3 ประเภทนั้น จะมีลักษณะแตกต่างกันออกไป นอกจากนี้การแสดงเบิกโรงบางชุดก็มีแต่เพียงการกล่าวถึงไว้ในวรรณคดี หรือบทพระราชนิพนธ์ เบิกโรง แต่ไม่สามารถหาหลักฐานในการแสดงหรือปรากฏว่ามีการแสดงสืบทอดมาถึงปัจจุบัน ดังนั้นจึงได้อธิบายรูปแบบและลักษณะของการแสดงในแต่ละประเภท ดังนี้

1) เบิกโรงด้วยการละเล่น เป็นการเล่นก่อนการแสดงหนังใหญ่ ลักษณะการเล่น เป็นการต่อสู้ ประลองฝีมือ หรือการแข่งขัน เนื้อหาไม่ได้เป็นส่วนสำคัญ มีหลักฐานปรากฏอยู่ในสมุทรโฆษคำฉันท์ ของมหาราชครู ซึ่งปรากฏว่ามีอยู่ด้วยกัน 7 ชนิด คือ หัวล้านชนกัน ไทยลาวฟันดาบ ขวาทรงหอก ชนแรด แข่งวัวเกวียน จระเข้กัดกัน และแข่งเรือ

2) เบิกโรงด้วยการรำ เป็นการแสดงที่มีลักษณะเป็นการรำเป็นชุด ๆ โดยผู้แสดงจะออกมารำก่อนที่จะแสดงเรื่องหลัก การแสดงเบิกโรงด้วยการรำนั้นมีอยู่ด้วยกัน 3 ชุด คือ

- รำประเลง การแสดงชุดนี้ถือว่า เป็นการแสดงเบิกโรงที่เก่าแก่ชุดหนึ่ง ซึ่งมีมาตั้งแต่ยุคอยุธยาจนกระทั่งถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงดัดแปลงเสียใหม่ มีวัตถุประสงค์ของการเป็นสิริมงคลในด้านการแสดง เนื่องจากผู้แสดงได้หางนกยูง

มาประกอบในการรำ เพื่อป้องกันเสนียดจัญไร หรือปัดรังควานขับไล่ภูตผีปีศาจ และมารร้ายที่จะมาขัดขวางกล้ากรายให้เป็นอุปสรรคและเป็นอัมภมคแก่การแสดง

- รำดอกไม้เงินทอง ในปัจจุบันใช้ชื่อว่ารำกิ่งไม้เงินทอง ซึ่งรำดอกไม้เงินทองตามในบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 4 เป็นการแสดงเบิกโรงที่มีวิวัฒนาการมาจากการรำประเลงสันนิษฐานว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ดัดแปลงมาจากการรำประเลง ซึ่งเป็นการรำเบิกโรงของไทยตั้งแต่โบราณ ครั้นมาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคงจะทรงได้รับเครื่องราชบรรณาการดอกไม้เงินทองจากเจ้าประเทศราชต่าง ๆ ส่งมาทูลเกล้าฯ ถวายไว้เป็นอันมาก น่าจะมีพระราชประสงค์เพื่อสำแดงพระเกียรติยศให้ปรากฏ จึงโปรดให้ระบำละคอนหลวงถือดอกไม้เงินทองรำเบิกโรงแทนการถือหางนกยูงแต่ก่อน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ให้การแสดงชุดนี้เป็นการรำเบิกโรงไปในทางความหมายที่เป็นสิริมงคล ด้วยการที่ให้เทพบุตรทั้งสองออกมาเป็นผู้รำเบิกโรงละครใน อีกประการหนึ่งของการรำชุดนี้ คือ น่าจะมีวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่พระเกียรติยศของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย เนื่องจากการที่ได้นำดอกไม้เงินทองซึ่งเป็นของบรรณาการจากต่างประเทศมาให้ตัวละครถือเป็นอุปกรณ์ในการรำนั้น จึงเท่ากับเป็นการแสดงถึงพระเกียรติยศของพระองค์ที่ได้ปรากฏให้เห็นโดยทั่วกัน

- รำอุยฉายกิ่งไม้เงินทอง เป็นการแสดงเบิกโรงละครใน โดยจะเป็นการรำของตัวละครฝ่ายนาง ส่วนมากนิยมแสดงต่อจากรำเบิกโรงดอกไม้เงินทองของตัวพระ การรำเบิกโรงชุดนี้มีจุดประสงค์เพื่อชักชวนให้คนมาดูละครใน รวมทั้งเป็นการแสดงพระเกียรติยศ

3) เบิกโรงด้วยการแสดงเป็นเรื่องราว บางทีก็เรียกว่า ละครเบิกโรง หรือระบำเรื่อง แต่มีลักษณะของการแสดงที่เล่นเป็นเรื่องราวก่อนที่จะทำการแสดงเป็นเรื่องหลัก การแสดงเบิกโรงที่แสดงเป็นเรื่องราวนั้นมีอยู่ด้วยกันหลายชุดซึ่งมีทั้งบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลต่าง ๆ และบทพระราชนิพนธ์อีกหลายเรื่อง นอกจากนี้การแสดงเบิกโรงชุดนี้ก็มีแต่เพียงบทเท่านั้น แต่ยังหาหลักฐานที่ปรากฏนำมาแสดงไม่ได้ (ประเสริฐ สันติพงษ์, 2545 : 9-54)

สรุปได้ว่า ระบำเบิกโรง เป็นประเภทหนึ่งของระบำมาตรฐานที่ได้มีการจำแนกให้เห็นและเข้าใจอย่างเด่นชัด โดยอธิบายให้ทราบถึงความหมาย ประเภท ความสำคัญของการแสดงระบำเบิกโรง ทำให้เกิดความชัดเจนและความเข้าใจที่ตรงกันของผู้ที่อยู่ในวงการนาฏศิลป์และศิลปะการแสดง

2.2.2.4 ลักษณะคำประพันธ์

ลักษณะคำประพันธ์ที่ใช้ในการประพันธ์บทละคร การแสดงระบำ ลักษณะของคำประพันธ์จะใช้หลักเกณฑ์เดียวกันกับกลอนบทละคร สามารถอธิบายได้ ดังนี้

1) กลอนบทละคร ประย้อม ซองทอง และวินัย ภูระหงษ์ (2533 : 142-146) ได้กล่าวถึง กลอนบทละครที่แต่งขึ้นสำหรับแสดงละคร มีทั้งที่เป็นละครรำและละครร้อง ลักษณะบังคับของคำกลอนชนิดนี้ เป็นเช่นเดียวกับคำกลอนทั่วไป วรรคหนึ่งกำหนด 6 - 9 คำ เฉพาะละครรำนิยมใช้ 6 หรือ 7 คำ เพื่อให้เข้ากับจังหวะการร้องและการรำ ทำให้ฟังไพเราะและจำง่าย นอกจากนี้ กลอนบทละครยังกำหนดลักษณะเฉพาะของคำขึ้นต้นบทไว้ดังนี้

มาจะกล่าวบทไป ใช้ขึ้นต้นบทเมื่อเริ่มเรื่องหรือจับตอนใหม่ หรือกล่าวถึงเรื่องที่แทรกเข้ามา

เมื่อนั้น ใช้ขึ้นต้นบทละครที่เป็นตัวสำคัญในเรื่อง เช่น ตัวเอก หรือตัวละครที่มีศักดิ์สูง

บัดนั้น ใช้ขึ้นต้นบทตัวละครที่เป็นตัวประกอบ หรือผู้เฒ่าที่มีผู้ใหญ่อยู่เหนือ

กลอนบทละคร คือ คำกลอนที่แต่งขึ้นเพื่อแสดงละครรำ เช่น พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอิเหนา เป็นต้น หลักเกณฑ์ในการแต่งโดยทั่วไปก็เหมือนกับการแต่งกลอนสุภาพแต่ละวรรค มีคำได้ตั้งแต่ 6 - 9 คำ การนับกลอนบทละครจะนับเป็นคำกลอนคือ 2 วรรคเท่ากับ 1 คำกลอน การจะใช้คำมากน้อยขึ้นอยู่กับทำนองร้องเป็นสำคัญ

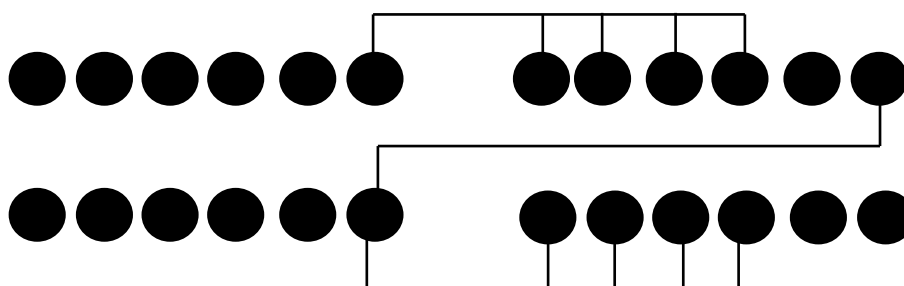
2) กฎของกลอนบทละคร กลอนบทละครใช้คำในวรรคหนึ่งได้ตั้งแต่ 6-9 คำ แต่นิยมกันมักเป็น 6 หรือ 7 คำ เพราะเข้าจังหวะและทำนองร้องได้ดีกว่า แต่ที่ใช้ 8 คำก็มีการที่จะใช้คำมากหรือน้อยนั้นต้องถือทำนองเพลงที่จะใช้ร้องเป็นสำคัญ เพราะฉะนั้นการแต่งบทละครออกแสดงจริง ๆ จึงต้องซ้อมบทให้เข้ากับทำนองร้องและปีพาทย์ เพราะเหตุนี้คำที่ใช้ในวรรคหนึ่ง ๆ ของกลอนบทละครจึงมีมากบ้างน้อยบ้างไม่เท่ากัน

สัมผัสให้ถือหลักเกณฑ์ดังกล่าวในกลอนสุภาพ เพราะกลอนบทละครเป็นกลอนผสมในบทหนึ่งอาจจะมีกลอน 6 , 7 , 8 หรือ 9 คำรวมกันก็ได้ ถ้าวรรคไหนใช้กลอนอะไรก็ให้ใช้สัมผัสตามกฎหมายของกลอน

กลอนบทละครอิงอาศัยทำนองร้องและปีพาทย์เป็นสำคัญ เพราะฉะนั้นเสียงนิยมที่ใช้ทำวรรคจึงไม่สู้จะพิถีพิถันเคร่งครัดตามระเบียบมากนัก

วรรคแรกของกลอนบทละครนิยมใช้ คำนำ หรือ คำขึ้นต้น เช่น เมื่อนั้น บัดนั้น นื่องเอ๋ยนื่องรัก หรืออาจจะกล่าวบทไป เป็นต้น เพื่อจะขึ้นความใหม่หรือเปลี่ยนทำนองร้องใหม่ คำนำบางคำ เช่น เมื่อนั้น บัดนั้น เป็นต้น ยังเป็นประโยชน์ในการเตือนให้ตัวละครรู้ว่า ถึงคราวของตนที่ต้องแสดงบทบาทแล้ว คำนำนี้บางทีกี่ใช้ 2 พยางค์ บางทีกี่ใช้ 4 พยางค์ แต่ก็ต้องนับเป็นหนึ่งวรรคเต็ม เพราะเวลาร้องต้องเอื้อนเสียงให้ยาวมีจังหวะเท่ากับวรรคธรรมดา

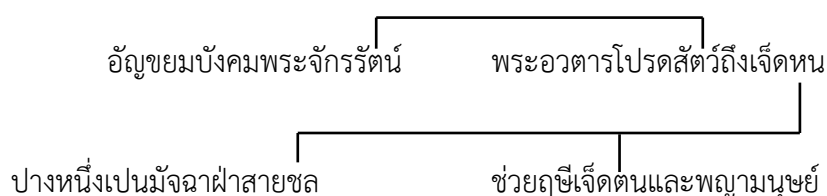
กรรณิการ์ วิโรทัย ได้กล่าวว่า กลอนบทละครเป็นคำกลอนที่ถือหลักเกณฑ์เหมือนกลอนสุภาพ แต่คำในวรรคใช้คละกันไปได้ตั้งแต่ 6-9 คำแต่ที่นิยมคือ 6 หรือ 7 คำ เพราะเข้าจังหวะและทำนองร้องได้ดี การจับใช้คำมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับทำนองร้องเป็นสำคัญ สำหรับวรรคแรกของกลอนบทละครนิยมใช้คำขึ้นต้นว่า มาจะกล่าวบทไป เมื่อนั้น และบัดนั้น บางทีก็มีบทดอกสร้อยแทรกในตอนพรรณนาความงามของสิ่งต่าง ๆ เช่น ชมโฉม ชมช้าง ชมม้า เป็นต้น ซึ่งลักษณะโครงสร้างของกลอนบทละครมีดังนี้

แผนผัง 2.1 กลอนบทละคร

ที่มา : กรรณิการ์ วิโรทัย (2561)

ตัวอย่างบทร้องระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

2.2.2.5 สุนทรียศาสตร์นาฏศิลป์ไทย

กันยา ศรีสามารถ (2544 : 150 - 151) ได้กล่าวไว้ว่า ความงดงามของนาฏศิลป์ไทยนั้น จะต้องพิจารณาองค์ประกอบที่จะทำให้นาฏศิลป์ไทยมีความงดงามอย่าง สมบูรณ์ครบถ้วน ได้แก่ ตัวละคร ท่ารำ บทร้อง ดนตรี และเครื่องแต่งกาย ซึ่งศิลปะทั้ง 5 อย่างนี้เป็นสิ่งที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ในการสร้างและหล่อหลอมให้เกิดเป็นศิลปะที่มีคุณค่ามหาศาลสามารถจำแนกได้ ดังนี้

1) ตัวละคร หมายถึง ผู้แสดงจะต้องมีความงามครบถ้วน เริ่มตั้งแต่มีรูปร่างดีสมส่วน ไม่มีความผิดปกติทางร่างกายจนสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจน ได้แก่ แขนขาสิบ หูตาพิการ หรือร่างกายไม่สมประกอบต่าง ๆ นอกจากนี้จะต้องเป็นผู้ที่มีความจำดี รับรู้ได้รวดเร็ว มีฝีมือและความสามารถในการรำรำดี บุคลิกดี และเหมาะสมกับบทบาทที่ได้รับ

2) ท่ารำจะสามารถดูได้จากสิ่งต่อไปนี้

- ความถูกต้องจากแบบแผนการรำ เช่น แม่ท่า ท่าหนึ่ง และท่าเชื่อม
- ความสามารถในการรำ คือรำดี รำงาม ประกอบด้วยความชัดเจน สง่าภาคภูมิ คล่องแคล่วว่องไว มีฝีมือในการรำดี
- ลักษณะพิเศษในท่วงทีลีลาเฉพาะตัวของผู้รำ เช่น ท่าเดิน การใช้ตัวใช้ไหล่ การเคลื่อนไหวนิ้วมือและการกล่อมหน้า

- ความแตกฉานในท่ารำที่ประดิษฐ์ ทั้งการตีบท และการสร้างสรรค์

การรำ เป็นกิริยาอาการที่เคลื่อนไหวไปตามบทร้อง จังหวะ และทำนองเพลง ซึ่งท่าทางในการรำนั้น นำมาจากท่าทางอันเป็นกิริยาอาการที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของมนุษย์ แต่ได้นำมาประดิษฐ์ตกแต่งเสียใหม่เพื่อให้มีความประณีต สวยงามวิจิตรบรรจงให้เกิดความน่าชมชื่น ท่ารำบางท่าก็มีความหมาย แต่บางท่าก็ไม่มี ความหมาย เป็นแต่เพียงประดิษฐ์ขึ้นให้สวยงาม ให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกพอใจที่ได้ชมท่าทางงดงามเท่านั้น การที่จะสรุปได้ว่า “รำงาม” หรือ “รำสวย” นั้น ผู้รำต้องสามารถปฏิบัติได้ดังต่อไปนี้

ก. รำถูกต้อง หมายถึง รำได้ถูกต้องตามท่ารำที่โบราณ กำหนดได้เป็นมาตรฐานและกฎเกณฑ์ เช่น มีกำหนดไว้ว่า ท่ายืม จะต้องใช้มือซ้ายกรีดจีบเข้ามาหยุดไว้ใกล้ปาก ก็ต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามนั้น และนอกจากนี้ คำว่า “รำถูกต้อง” ยังหมายถึง สามารถทำได้ถูกต้องตามความหมายอีกด้วย เช่น เมื่อผู้รำทำท่ารักหรือท่าอาย ผู้ชมก็เกิดความรู้สึกตามนั้น เป็นต้น

ข. รำถูกจังหวะ หมายถึง การรำหรือท่าทำได้ตรงกับจังหวะของเพลง ไม่รำไปก่อนจังหวะอย่างที่เรียกว่า “รำล้น” หรือ “รำล่น” และไม่รำช้ากว่าจังหวะที่เรียกว่า “รำเลื่อย” ซึ่งบางครั้งอาจจะเรียกลักษณะการรำที่ไม่ตรงจังหวะนี้ได้อีกว่า “รำคร่อมจังหวะ” คือ รำไม่ตรงจังหวะนั่นเอง

ค. รำมีลีลา หมายถึง ความสามารถในการดำเนินท่ารำจากท่าหนึ่งไปอีก ท่าหนึ่งได้อย่างสวยงามแนบเนียนกลมกลืนกันดี มีการเชื่อมท่ารำต่าง ๆ เข้าใจได้อย่างสนิทสนมจนทำให้รู้สึกว่าการรำนั้นเป็นท่าเดียวกันหรือมองไม่เห็นรอยต่อของท่ารำแต่ละท่า การที่ผู้รำสามารถปฏิบัติได้ อย่างราบรื่นและคล่องแคล่วเสมือนว่า ท่ารำนั้นเป็นท่าทางธรรมชาติ อย่างนี้เรียกว่า “รำมีลีลา” คือ มีการดำเนินไปได้ดี นอกจากนี้ลักษณะของลีลาที่แสดงออกมาไม่ว่าจะเป็นความนุ่มนวล กระฉับกระเฉง แข็งกร้าว และหยาดกระด้าง เป็นต้น ย่อมเป็นสิ่งที่บอกให้ทราบถึงบทบาทฐานะหรือสกุลของตัวละครว่า เป็นบุคคลชั้นไหน สูงต่ำเพียงไร ซึ่งถ้าท่ารำของตัวละครมีลักษณะลีลาสง่างาม ภาควุฒิ ก็บอกได้ว่า พระเอกของเรื่อง (ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นกษัตริย์) แต่ถ้าท่ารำมีลักษณะลีลากระฉับกระเฉง ว่องไว แข็งแกร่ง ก็เป็นลีลาของผู้ร้ายหรือตัวโกง เป็นต้น (ถ้าเป็นตัวนางจะเรียกว่า ลีลาของนางตลาด)

ง. รำมีอารมณ์หรือรำได้อารมณ์ หมายถึง การรำที่ให้ความรู้สึกมีชีวิตชีวา ซึ่งผู้รำจะต้องใส่อารมณ์ตามบทบาทให้สมจริง จนผู้ชมมีความรู้สึกราวกับว่าผู้แสดงนั้นคือตัวจริงของเรื่องเลยทีเดียว ถ้าผู้แสดงสามารถปฏิบัติได้ครบตามที่กล่าวมานี้จึงจะถือว่า “รำงาม”

3) บทร้อง หมายถึง บทประพันธ์อันเป็นเนื้อหาของเรื่องที่น่าสนใจในการแสดงให้ผู้ชมทราบเรื่องราวของการแสดงโดยทั่วไปเรียกว่า “บท” บทร้องที่ไพเราะกินใจเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้การแสดงมีคุณค่า และบทละครที่มีความกระชับเหมาะสม จะทำให้การแสดงนั้นไม่น่าเบื่อหน่าย (ยกเว้นการแสดง “ละครใบ้” ที่นิยมชมลีลาการแสดง ฟังความไพเราะของการบรรเลงและขับร้องมากกว่า ดังนั้น การดำเนินเรื่องจึงเป็นไปอย่างเชื่องช้า ซึ่งไม่ถูกกับรสนิยมของคนในสมัยปัจจุบัน) นอกจากนี้ บทร้องหรือบทละครจะต้องมีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะนำมาแสดงได้ เพราะบทประพันธ์สำหรับอ่าน และบทประพันธ์สำหรับใช้แสดงมีลักษณะที่แตกต่างกัน

4) ดนตรี หมายถึง ท่วงทำนองเพลงและวงดนตรี ที่นำมาใช้ประกอบการแสดงแต่ละครั้ง จะต้องถูกต้องเหมาะสม ถึงแม้ว่าจะมีการปรับปรุงหรือประยุกต์ขึ้นใหม่เพื่อจุดประสงค์พิเศษใด ๆ ก็ตาม แต่สิ่งที่ต้องการจะกล่าวในที่นี้ คือ เรื่องของท่วงทำนองเพลงหรืออารมณ์เพลง จะต้องให้สอดคล้องกับการแสดงท่ารำด้วย ทั้งนี้เพื่อช่วยทำให้การแสดงนั้นมีความสมจริงซึ่งจะทำให้ผู้ชมเกิดอารมณ์คล้อยตามได้ดีที่สุด

5) เครื่องแต่งกาย เป็นสิ่งแรกที่ผู้ชมสามารถมองเห็นได้ชัดเจนก่อนสิ่งอื่นใด ทำให้รู้จักตัวละคร รู้ว่าเรื่องนี้เกิดในยุคในสมัยใด เป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยให้การแสดงนาฏศิลป์มีความน่าชม และสร้างความประทับใจให้คนดูไปตราบนานเท่านาน ถ้าการแสดงคราวใดจัดเครื่องแต่งกายไม่ถูกต้องเหมาะสม ก็จะเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ไปในทางเสียหาย จนอาจทำให้การแสดงครั้งนั้นหมดคุณค่าลงอย่างน่าเสียดาย ถึงแม้ว่าในส่วนอื่น ๆ จะสามารถจัดการได้ดีเพียงใดก็ตาม เครื่องแต่งกายจะเป็นสิ่งแสดงให้ทราบถึงฐานะ จิตใจ อารมณ์ อาชีพ เป็นต้น ตลอดจนสภาพแวดล้อมของตัวละครถ้าจัดการเรื่องเครื่องแต่งกายได้ดี จะทำให้การแสดงดูสมจริง สร้างความสนใจ และความรู้สึกประทับใจให้แก่ผู้ชมได้เป็นอันดับแรก

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของการแสดงนาฏศิลป์ไทย ที่จะทำให้เกิดดุลยภาพที่เหมาะสมจำต้องมีองค์ประกอบทั้ง 5 ข้อที่กล่าวมา หากขาดส่วนใดส่วนหนึ่งจะทำให้การแสดงนั้นขาดความงดงามและมีสุนทรียรสลดลง จึงต้องทำให้ความสำคัญทุกองค์ประกอบเท่าเทียมกัน เพราะในแต่ละองค์ประกอบเป็นส่วนในการเกื้อหนุนให้เกิดความสมบูรณ์ของการแสดง

2.2.3 การแสดงเบิกโรงของโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ

สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์โขน จึงทรงเลือกให้มีการแสดงโขนในงานเลี้ยงรับรองพระราชอาคันตุกะเสมอหรือเมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศ มักจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ นำการแสดงไปแสดงให้ประจักษ์สู่สายตาชาวโลก ซึ่งในระยะต่อมาทรงสังเกตเห็นถึงรูปแบบและพัฒนาการของเครื่องแต่งกายโขนและการแต่งหน้าโขนที่ถูกทอดทิ้งทางด้านสุนทรียะผนวกกับเมื่อสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี ทรงทูลสมเด็จพระนางเจ้าฯ ว่าปัจจุบันมีคนชมการแสดงโขนน้อยลงสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ จึงมีกระแสรับสั่งตอบไปว่า “เมื่อไม่มีใครดู แม่จะดูเอง” มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ จึงรับพระราชเสาวนีย์ที่จะเข้ามาอนุรักษ์โขนและเครื่องแต่งกายโขนให้คงอยู่ ทั้งนี้เพราะการแสดงโขนเป็นศิลปะการแสดงขั้นสูงที่มีการบูรณาการองค์ความรู้ทางศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ ของไทยไว้หลายแขนง ผลของการดำเนินงานนำไปสู่การจัดแสดงสู่สายตาประชาชนครั้งแรกในปีพ.ศ. 2550 จนถึงปัจจุบัน การจัดแสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ นั้น กว่าที่การแสดงในแต่ละชุดจะออกมามองงดงาม ตื่นตาผู้ชม ล้วนผ่านการวางแผนเตรียมการการศึกษาอย่างลุ่มลึก ตลอดจนอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมจากหลายภาคส่วน จนโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ได้รับการชื่นชมจากผู้ชมมากขึ้นทุกปี ผู้ศึกษาเห็นถึงความตั้งใจของคณะผู้จัดสร้าง และเห็นถึงกระบวนการในการจัดสร้างโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ที่น่าสนใจและสามารถนำมาเป็นแบบอย่างที่ดีในการนำไปปรับใช้กับอนุรักษ์ศิลปะแขนงต่าง ๆ ของไทยในอนาคต (นครินทร์ น้ำใจดี, 2520 : 90)

การแสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ เป็นการแสดงที่ได้พัฒนารูปแบบมาจากโขนที่เป็นการแสดงประเภทหนึ่งของนาฏศิลป์ไทย โดยรูปแบบในการออกแบบการแสดงได้ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานตามหลักการจัดการด้านศิลปะการแสดง ปรับปรุง และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องครบถ้วน โดยสอดคล้องกับแนวความคิด ศาสตร์พระราชา คือ มีความเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา (กิตินันท์ อะภัย, 2562 : 105)

โขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ เป็นการแสดงที่รักษารูปแบบการแสดงโขนแบบราชสำนักที่มีการผสมผสานระหว่างโขนและละครในแต่ยังคงมีพากย์และเจรจาเพื่อรักษาเอกลักษณ์การแสดงโขนไว้ ดังนั้น โขนแบบราชสำนักมีการนำแบบแผนการแสดงละครในเข้ามาแทรก ส่งผลให้การมีรูปแบบการแสดงของละครในมาผสมผสานกับการแสดงโขน สิ่งหนึ่ง คือ การแสดงเบิกโรง ซึ่งเป็นการแสดงเพื่อถวายพระพร ในการแสดงเบิกโรงของโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ จะต่างจากการแสดงของโขนที่จัดแสดงโดยทั่ว ๆ ไป โดยรูปแบบของการรำเบิกโรงแบบละครในจะแสดงเพียง 4 เรื่องเท่านั้น คือ รามเกียรติ์ อนุรุธ ดาหลัง และอิเหนา จากเหตุผลนี้ ทำให้การแสดงเบิกโรงของโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ที่เริ่มแสดงตั้งแต่ ปี พ.ศ.2550-ปัจจุบัน มีการรื้อฟื้นการแสดงเบิกโรงที่สืบทอดมาจากละครใน ต่อมาได้รับการสืบทอดต่อมายังคณะละครวังสวนกุหลาบ จนถึงกรมศิลปากรและสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ และใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกการแสดงเบิกโรงจากการแสดงในปัจจุบันที่กำลังใกล้จะสูญหายนำไปสู่กระบวนการอนุรักษ์ให้กลับมาได้รับการสืบทอดอีกครั้ง มีการอนุรักษ์สืบทอดการแสดงไปสู่กลุ่มเยาวชนที่ผ่านการคัดเลือกจากทั่วประเทศ และมีการปรับจำนวนของนักแสดงให้เหมาะสมกับเวที การแสดงที่มีขนาดใหญ่ส่งผลให้มีการเพิ่มจำนวนนักแสดงทำการแสดงเบิกโรงสร้างความประทับใจให้กับผู้ชม (นครินทร์ น้ำใจดี, 2520 : 95-96)

2.2.4 ประวัติการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยางที่ปรากฏ

การแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง ที่ปรากฏหลักฐานการแสดงนั้น มีทั้งหมด 3 ครั้ง ดังนี้ ครั้งที่ 1 ปี พ.ศ. 2531 นำออกแสดงโดยคณะละครสมัครเล่นแห่งบ้านปลายเนินในงานวันนริศฯ ผู้ประดิษฐ์ท่ารำ คือ ครูจำเรียง พุทธประดับ โดยใช้ชื่อชุดการแสดงว่า ระบำนารายณ์แปดปาง โดยบทร้องในการแสดงมี ดังนี้

-ร้องลำย่องหงิด-

อัญชยมบังคมพระจักร์ตัน	พระอวตารโปรดสัตว์ถึงเจ็ดหน
ปางหนึ่งเป็นมัจฉาผ่าสายชล	ช่วยฤๅษีเจ็ดตนและพญามนุษย์
ปางสองเป็นเต่าหนุนเขาหลวง	เมื่อชักนาคกว่นหัวมหาสมุทร
ปางสามเป็นหมูป่ากล้าฤทธิ์	สัประยุทธ์ที่หิรัญยักษ์แย่งปฐพี

ปางสี่เป็นนรสิงห์แสนดุ	ปราบหิรันตยกะสิปุกษ์
ปางห้าเป็นคนค่อมหลอกขอที่	กรุงพลีเสียเดชและเขตชั้นขัณฑ์
ปางหกเป็นพระรามปรัศุ	ปราบกษัตริย์มฤตะลูให้เสียขวัญ
ปางเจ็ดเป็นพระรามจันทร์	ปราบท้าวทศกัณฐ์สิ้นพันธุ์พงศ์
ปางนี้พระองค์จะอวตาร	เป็นกษณะกุมารอันสูงส่ง
จะปราบเหล่ายักษ์ร้ายใจทะนง	ให้โลกคงอยู่สุขถาวร

-รับปีพาทย์ (ร่วออก)-

ครั้งที่ 2 ปี พ.ศ. 2538 และนำออกแสดงโดยคณะละครสมัครเล่นแห่งบ้านปลายเนิน
ในงานวันนริศฯ อีกครั้ง ผู้ประดิษฐ์ท่ารำ คือ ครูจำเรียง พุทธประดับ โดยใช้ชื่อชุดการแสดงว่า
ระบำนารายณ์แปดปาง โดยบทร้องในการแสดงมี ดังนี้

-ร้องลำยองหงิด-

อัญชยมบังคมพระจักร์ตนัน	พระอวตารโปรดสัตว์ถึงเจ็ดหน
ปางหนึ่งเป็นมัจฉาผ่าสายชล	ช่วยฤๅษีเจ็ดตนและพญามนุษย์
ปางสองเป็นเต่าหนุนเขาหลวง	เมื่อชักนาคกวนห้วงมหาสมุทร
ปางสามเป็นหมูปากล้ำฤทธิ์ฤทธิ์	สัประยุทธ์ที่หิรัญยักษแย่งปฐพี
ปางสี่เป็นนรสิงห์แสนดุ	ปราบหิรันตยกะสิปุกษ์
ปางห้าเป็นคนค่อมหลอกขอที่	กรุงพลีเสียเดชและเขตชั้นขัณฑ์
ปางหกเป็นพระรามปรัศุ	ปราบกษัตริย์มฤตะลูให้เสียขวัญ
ปางเจ็ดเป็นพระรามจันทร์	ปราบท้าวทศกัณฐ์สิ้นพันธุ์พงศ์
ปางนี้พระองค์จะอวตาร	เป็นกษณะกุมารอันสูงส่ง
จะปราบเหล่ายักษ์ร้ายใจทะนง	ให้โลกคงอยู่สุขถาวร

-รับปีพาทย์ (ร่วออก)-

ครั้งที่ 3 ปี พ.ศ. 2557 ปรากฏในการแสดงเบิกโรงโขนมุขนิธิสังเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักอินทรชิต ตอน นาคบาศ โดยใช้ชื่อชุดการแสดงว่า ระบำนารายณ์เจ็ดยาง บทร้องในการแสดง ดังนี้

-ร้องลำย่องหงิด-

อัญชยมบังคมพระจักรรัตน์	พระอวตารโปรดสัตว์ถึงเจ็ดหน
ปางหนึ่งเป็นมัจฉาฬาสายชล	ช่วยฤๅชีเจ็ดตนและพญามนุษย์
ปางสองเป็นเต่าหนุนเขาหลวง	เมื่อชักนาคกวนท้วงมหาสมุทร
ปางสามเป็นหมู่ปากถ้ำฤทธิทร	สัประยุทธ์หรือฤๅภัยแย่งปลาทู
ปางสี่เป็นนรสิงห์แสนดุ	ปราบหิรันตยักษะสิปยุักษ์
ปางห้าเป็นคนค่อมหลอกขอที่	กรุงพลีเสียเดชและเขตคัน
ปางหกเป็นพระรามปรัศุ	ปราบกษัตริย์มฤๅญให้เสียขวัญ
ปางเจ็ดเป็นพระรามจันทร์	ปราบท้าวทศกัณฐ์สิ้นพันธุ์พงศ์

-ร้องลำครวญหา-

ปางนี้พระองค์จะอวตาร	เป็นกฤษณกุมารอันสูงส่ง
จะปราบเหล่ายักษ์ร้ายใจทะนง	ให้โลกคงอยู่สุขสภาวะ
ยินดีปางใดไม่เทียบเท่า	ทำให้เราเร่ใจไหวระฉ่อน
จ้ะบาร้องรำถวญการ	บำเรอพระทรงศรสำราญเอย

-ปี่พาทย์ทำเพลงร่ำ (ดึกดำบรรพ์)-

2.3 รูปแบบและลักษณะการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง

2.3.1 รูปแบบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง

ประเมษฐ์ บุญยะชัย (สัมภาษณ์ 8 สิงหาคม 2566) ระบำนารายณ์เจ็ดยาง บทพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้เคยมีการจัดแสดงในงานวันนริศฯ เมื่อปี พ.ศ. 2531 และปี พ.ศ. 2538 โดยคณะละครสมัครเล่นแห่งบ้านปลายเนิน ระบำชุดนี้ไม่สู้จะได้นำออกมาแสดงบ่อยนัก ต่อมาได้มีการปรากฏการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยางในการแสดงเบิกโรงโขนมุขนิธิสังเสริมศิลปาชีพ ชุด ศักอินทรชิต ตอน นาคบาศ พ.ศ. 2557 โดยการแสดงชุดนี้ มีเนื้อหากล่าวสรรเสริญพระนารายณ์ที่อวตารลงมาปราบยุคเข็ญต่าง ๆ รวมทั้งการอวตารลงมาเป็นพระราม กษัตริย์แห่งกรุงอโยธยา เพื่อปราบท้าวทศกัณฐ์ ในเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งมีความไพเราะในทำนองเพลงที่ใช้ขับร้องประกอบ การรำที่งดงามผู้แสดงสมมุติเป็นเทพบุตรและ

นางฟ้าลงมาร่ายรำสรรเสริญพระนารายณ์ ที่สอดคล้องกับความเชื่อของชาวไทยว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเปรียบประดุจพระนารายณ์ที่อวตารลงมาประทานความสุขให้กับประชาชนชาวไทยทุกคน รัตติยะ วิกสิตพงศ์ (สัมภาษณ์ 8 สิงหาคม 2566) โดยแนวคิดในการประดิษฐ์ทำรำนั้นได้รับการสืบทอดจากบรมครูในวังสวนกุหลาบ โดยมีกระบวนการท่าแบบละครใน ซึ่งเป็นการตีบทตามคำร้องนำท่ารามาจากเพลงช้า เพลงเร็วแม่บทใหญ่ และได้นำรูปแบบของท่ารามาจากการเลียนแบบตามธรรมชาติ

รัตติยะ วิกสิตพงศ์ (สัมภาษณ์ 8 สิงหาคม 2566) แนวคิดในการจัดรูปแบบแถวในการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง เป็นการจัดรูปแบบแถวให้เหมาะสมกับจำนวนนักแสดงและขนาดเวที ซึ่งในการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง ที่ปรากฏในการแสดงเบิกโรงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศีกอินทรชิต ตอน นาคบาท มีจำนวนนักแสดงทั้งหมด 9 คู่ จึงได้มีการพัฒนารูปแบบแถวให้มีความสวยงามมากยิ่งขึ้น มีการแปรแถวให้แตกต่างกันในแต่ละปาง จากนั้นจึงมาตั้งซุ้มใหญ่ และมีลักษณะพิเศษการแปรแถวในซุ้ม การแปรแถวจึงเป็นเทคนิคของผู้ถ่ายทอดที่นำไปปรับใช้กับผู้แสดงให้เหมาะสมกับองค์ประกอบของการแสดง แต่ยังคงความพร้อมเป็นสำคัญ

2.3.2 องค์ประกอบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง

2.3.2.1 การแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดยาง

ระบำนารายณ์เจ็ดยาง ในการแสดงเบิกโรงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศีกอินทรชิต ตอน นาคบาท ด้วยความสนพระราชหฤทัยในการแสดงโขนสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จึงมีพระราชเสาวนีย์ให้ทำการศึกษาค้นคว้า และจัดสร้างเครื่องแต่งกายโขนให้งดงามตามขนบโบราณ เพื่อเป็นการอนุรักษ์งานช่างฝีมือ และสืบทอดให้คงอยู่คู่แผ่นดินไทยต่อไป จนนำไปสู่การจัดการแสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ เป็นประจำทุกปี นับแต่พุทธศักราช 2550 เป็นต้นมา

คณะกรรมการจัดสร้างชุดโขน ใช้กระบวนการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารภาพเก่าชุดโขนละคร จากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ภาพฉลองพระองค์ของเจ้านาย ตลอดจนไปจนเครื่องทรงเจ้านายต่าง ๆ เช่น ผ้าทรงสะพัก ชุดเครื่องต้น เป็นต้น รวมไปถึงการศึกษาจากเครื่องแต่งกายโขนละครจากกรมหรสพในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร นอกจากนี้ ในด้านผู้กลดลวดลายของเครื่องแต่งกายโขนมีการศึกษาลวดลายและการวางโครงสร้างโดยดูตัวแบบจากภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งถือว่าเป็นยุคแห่งการฟื้นฟูศิลปวิทยาการโดยช่างฝีมือที่สืบมาจากกรุงศรีอยุธยา และนำผลของการศึกษาไปสู่การพัฒนาเครื่องแต่งกายโขนของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ

มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ รับสนองแนวพระราชเสาวนีย์สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถในการฟื้นฟูการสร้างและวิธีการแต่งเครื่องแต่งกายตามแบบโบราณของชน เพื่อรักษาความงามของนาฏศิลป์ชั้นสูงของไทยเอาไว้ ส่วนเครื่องประดับก็สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ด้วยโลหะ ทองแดง ชุบทอง ใช้ทั้งเทคนิคการหล่อและการสลักคุณลาย ผังแก้วเจียรระไน แทนเพชรและพลอย สีสดแวววาว งามใกล้เคียงกับอัญมณีมีค่า เครื่องโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ นี้ จึงมีมิติต้นลึกปรากฏ ต่อสายตาผู้ชม (พิพิธภัณฑฯ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ, 2560 : 54-55)

จากข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยจึงยึดรูปแบบการแต่งกายยืนเครื่องตามแบบโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ที่ได้มีการอนุรักษ์การแต่งกายยืนเครื่องตามแบบโบราณ สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องด้วยผู้แสดงสมมติเป็นเทวดานางฟ้า โดยเครื่องแต่งกายของระบำนารายณ์เจ็ดนางประกอบไปด้วย ดังนี้

1) การแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดย่างละครพระ (ฝ่ายเทวดา)

ภาพที่ 2.1 การแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดย่างละครพระ (ฝ่ายเทวดา) ด้านหน้าและด้านหลัง

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

2) การแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดย่างละครนาง (ฝ่ายนางฟ้า)

ภาพที่ 2.2 การแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดย่างละครนาง (ฝ่ายนางฟ้า)

ที่มา : จรรย์พร เกษคำขวา และคณะ (2566)

2.3.2.2 การแต่งหน้าระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

การแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง ในการแสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักดิ์อินทรพิชิต ตอน นาคบาท การแต่งหน้าโขนในโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ เกิดขึ้นมาจากพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถที่ทรงปรับปรุงวิธีการแต่งหน้าโขนขึ้นมาใหม่ เพื่อเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวโขนขึ้น ในการปรับปรุงรูปแบบการแต่งหน้าได้มีการศึกษา รูปแบบการพัฒนา รูปแบบการแต่งหน้าโขนได้ยึดหลักที่สำคัญในการปรับปรุงการแต่งหน้า 3 ประการ คือ เป็นการแต่งหน้าที่มีเอกลักษณ์ของโขน เป็นการแต่งหน้าที่ต้องงามเท่าหัวโขน และต้องเกิดความงามทั้งมองระยะไกลและระยะใกล้

รูปแบบการแต่งหน้าโขนโบราณ ในการแสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ยึดหลักจากจิตรกรรมไทย คือ พยายามแต่งหน้าให้ได้ตามรูปแบบในอุดมคติแบบไทยที่จะต้องมียุบหน้าไข่ มีระยะคิ้ว ปาก ตา ที่เหมาะสม นอกจากนั้นยังจะต้องคำนึงถึงเรื่องสีของเครื่องสำอาง โครงเส้น และลักษณะเครื่องแต่งกายด้วย มีการกำหนดโครงสร้างของสีหลักในการแต่งหน้า ได้เป็น 3 สีหลัก คือ สีขาว สีดำ และสีแดง รวมถึงการวาดคิ้วขึ้นมาใหม่เพื่อให้มีลักษณะรูปคิ้วโก่งเป็นคันศรตามอุดมคติแบบไทย เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาลักษณะคิ้วที่ต่างกันของแต่ละบุคคล (พหุลยุทธ กนิษฐบุตร และ อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์, 2564 : 102-103)

จากข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยจึงยึดรูปแบบการแต่งหน้าตามแบบโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ที่ได้มีการอนุรักษ์การแต่งหน้าตามแบบโบราณ สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนี้

ภาพที่ 2.3 การแต่งหน้าระบำนารายณ์เจ็ดย่าง แบบโขนโบราณ

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

2.3.2.3 บทร้องเพลงระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบ

พบบทร้องเพลงระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบ จากหลักฐานในหนังสือบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง กรุงพาดมทวิป เป็นบทพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ โดยนำมาเป็นการแสดงเบิกโรง ในการแสดงโขนพระราชนันท ชุต ศักอินทรชิต ตอน นาคบาศ ซึ่งได้คัดบทร้องจากบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดมทวิป ดังนี้

บทร้องเพลงระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบ ในสุจิตัถการแสดงโขนพระราชนันท ชุต ศักอินทรชิต ตอน นาคบาศ พุทธศักราช 2557

-ร้องล่าย่องหงิด-

อัญชยมบังคมพระจักรรัตน์	พระอวตารโปรดสัตว์ถึงเจ็ดหน
ปางหนึ่งเป็นมัจฉาผ่าสายชล	ช่วยฤๅชีเจ็ดตนและพญามนุษย์
ปางสองเป็นเต่าหนุนเขาหลวง	เมื่อชักนาคกว่นห้วงมหาสมุทร
ปางสามเป็นหมูป่ากล้าฤทธิ์รุทร	สัประยุทธ์หิรัญญักษ์แย่งปลี
ปางสี่เป็นนรสิงห์แสนดุ	ปราบหิรันตยกะสิญักษ์
ปางห้าเป็นค่อมหลอกขอที่	กรุงพลีเสียเดชและเขตคั่น
ปางหกเป็นพระรามปรัศุ	ปราบกษัตริย์มฤตยูให้เสียขวัญ
ปางเจ็ดเป็นพระรามจันทร	ปราบท้าวทศกัณฐ์สิ้นพันธุ์พงศ์

-ร้องลำครวญหา-

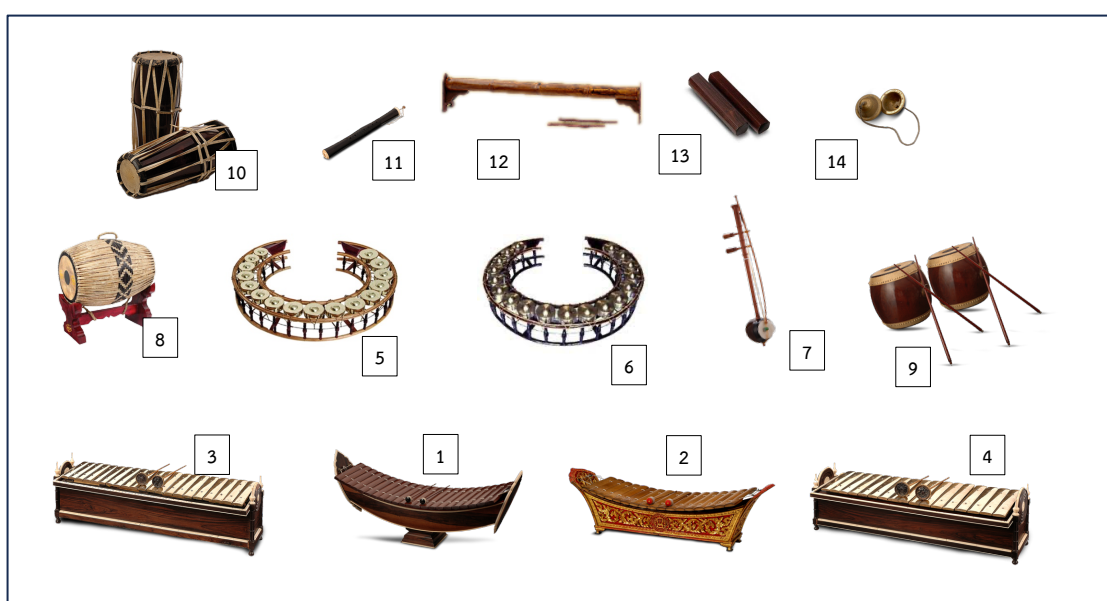
ปางนี้พระองค์จะอวตาร	เป็นกฤษณกุมารอันสูงส่ง
จะปราบเหล่ายักษ์ร้ายใจทะนง	ให้โลกคงอยู่สุขสภาวะ
ยินดีปางใดไม่เทียบเท่า	ทำให้เราเร่งใจไหวระฉ่อน
จ้ะระบำร้องรำถวายการ	บำเรอพระทรงศรสำราญเอย

-ปี่พาทย์ทำเพลงร่ำ (ดึกดำบรรพ์)-

2.3.2.4 ดนตรีและทำนองเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบ

วงดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงโขนของไทยส่วนมากที่พบ ได้แก่ วงปี่พาทย์เครื่องห้า เครื่องคู่ และเครื่องใหญ่ ซึ่งมีขนาดวงที่แตกต่างกันไปตามลักษณะของงานการแสดง สถานที่ที่ใช้ในการแสดงหรือตามความเหมาะสมของการจัดการแสดง ซึ่งวงดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบ ใช้วงปี่พาทย์เครื่องห้า เครื่องคู่ หรือเครื่องใหญ่ได้ตามความเหมาะสมหรือความประสงค์ของการจัดการแสดง

ส่วนวงดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงระบำนาฏราชย์เจ็ดปาง ในการแสดง เบิกโรงโขมมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ มีการจัดการแสดงโดยใช้วงดนตรีปี่พาทย์เครื่องใหญ่ 2 วง เป็นการประสมประสานนำแนวคิดโขนกกลางแปลงมาใช้ อีกทั้งห้องประชุมศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทยเป็นโรงละครที่มีขนาดใหญ่ มีเวทีหน้าม่านสองด้านเพียงพอสำหรับนักดนตรีที่สามารถ ตั้งได้ ฉะนั้น หากการบรรเลงประกอบการแสดงโขมโขมโขมวงดนตรีปี่พาทย์เครื่องใหญ่ 2 วง จะทำให้ การแสดงดูหน้าสนใจและมีความสมบูรณ์มากขึ้น (ลัดดาวัลย์ โพธิ์วงษ์, 2563 : 55) โดยวงปี่พาทย์ เครื่องใหญ่มีเครื่องดนตรีประกอบไปด้วย ดังนี้

ภาพที่ 2.4 วงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ ประกอบการแสดงโขมมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ

ที่มา : จรรยาพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

ประกอบด้วยเครื่องดนตรี 14 ชนิด ได้แก่

หมายเลข 1 ระนาดเอก	หมายเลข 2 ระนาดทุ้ม
หมายเลข 3 ระนาดเอกเหล็ก	หมายเลข 4 ระนาดทุ้มเหล็ก
หมายเลข 5 ช้องวงใหญ่	หมายเลข 6 ช้องวงเล็ก
หมายเลข 7 ซออู้	หมายเลข 8 ตะโพน
หมายเลข 9 กลองทัด	หมายเลข 10 กลองแขก
หมายเลข 11 ปี่ใน	หมายเลข 12 โกร่ง
หมายเลข 13 กรับ	หมายเลข 14 ฉิ่ง

บทระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบนี้ นำมาจากบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง กรุงพานชมทวีป ซึ่งเป็นบทพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ปรากฏในการแสดงเบิกโรง การแสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักอินทรชิต ตอน นาคบาท มีทำนองเพลง ดังนี้

- 1) เพลงย่องหงิด
- 2) เพลงครวญหา
- 3) เพลงร่ำดึกดำบรรพ์

2.3.2.5 การคัดเลือกนักแสดง

1) การคัดเลือกนักแสดง (ประวิทย์ ฤทธิบูลย์, 2563 : 208)

ลักษณะนักแสดงฝ่ายละครพระ การแสดงโขนในปัจจุบันจะปรากฏตัวพระผู้หญิงที่ร่วมแสดงเป็นเทวดาด้วย ซึ่งมีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกเช่นเดียวกับโขนพระ ดังนี้ มีใบหน้าเรียวยาว จมูกโด่งเป็นสันสวยงาม ลำคอสูงโปร่ง มือเท้าเรียวยาว ลำคอระหง เอวเล็ก ช่วงขาและแขนยาว สมส่วน

ลักษณะนักแสดงฝ่ายละครนาง มีใบหน้ากลม จมูกโด่งเป็นสันสวยงาม มือเท้าเรียวยาว รูปร่างเล็ก เอวเล็ก ช่วงขา และแขนยาวสมส่วน ท่าทางดูเข้มซื่ออ่อนนวล

2) การคัดเลือกนักแสดงสำหรับการแสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ

เนื่องจากการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบ อยู่ในการแสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักอินทรชิต ตอนนาคบาท จึงมีกระบวนการคัดเลือกนักแสดงโขน โดยศิลปินผู้ทรงคุณวุฒิระดับประเทศและเชื่อบุคคลที่มีชื่อเสียงในระดับประเทศเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในคณะกรรมการจัดแสดงโขนมูลนิธิตุณย์ศิลปาชีพฯ ซึ่งแบ่งการคัดเลือกออกเป็น 2 รอบ ดังนี้

รอบที่ 1 พิจารณาจากความเหมาะสมของสรีระ ความสามารถด้านนาฏศิลป์ ความสามารถและเข้าใจปัญหาในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในการแสดง เน้นทักษะพื้นฐานทั่วไปทางด้านนาฏศิลป์ในแต่ละประเภทตัวละคร ฝ่ายละคร ประกอบด้วย ระบำมาตรฐาน หน้าพาทย์ การแสดงอิริยาบถต่าง ๆ ที่จำเป็นในการแสดง

รอบที่ 2 พิจารณาจากความสามารถของผู้แสดง เน้นทักษะความสามารถตามบทบาทของตัวละครตรวจสอบความรู้และทักษะที่เหมาะสมในการแสดงแต่ละบทบาทที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องในการแสดงโขนมูลนิธิตุณย์ศิลปาชีพฯ ฝ่ายละคร ประกอบด้วย เพลง หน้าพาทย์ที่หลากหลายและจำเป็นที่ใช้ในการแสดง การตีบทประกอบเพลงร้อง

2.4 ทฤษฎีการถ่ายทอด

2.4.1 ทฤษฎีการจัดการเรียนรู้ทางศิลปไทยสู่ความเป็นพลเมืองโลก (KSAT Teaching Model For Global Citizenship)

มานิช บุญทองเล็ก ได้กล่าวไว้ว่า รูปแบบการสอนเพื่อการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ทางศิลปไทยสู่ความเป็นพลเมืองโลก (KSAT Teaching Model For Global Citizenship) เป็นรูปแบบการสอนที่เน้นพัฒนาทักษะปฏิบัติทางศิลปไทย เพื่อความเป็นพลเมืองโลกของผู้เรียนทางด้านนาฏศิลป์ ที่มุ่งเน้นพัฒนาความรู้ทั้งในด้านกระบวนการเรียนรู้ ความเข้าใจ เจตคติต่อการเรียนวิชานาฏศิลป์ในยุคปัจจุบัน ซึ่งสามารถพัฒนาผู้เรียนให้เกิดความเป็นพลเมืองโลกได้ ทั้งนี้ กำหนดรูปแบบการสอนจำนวน 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นรับรู้ (Recognize) ขั้นเริ่มแรกในการสอนนาฏศิลป์ ควรสร้างความรู้ ความเข้าใจ ความพร้อมในการเรียนรู้แบบปฏิบัติ และเจตคติที่ดีต่อการเรียนวิชานาฏศิลป์ให้กับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของสิ่งที่เรียน มีความภาคภูมิใจในสิ่งที่เรียน และสามารถอธิบายคุณค่านั้นให้กับผู้อื่นได้ ในขั้นนี้ครูผู้สอนมีแนวทางในการจัดการเรียนรู้ดังนี้

- 1) นำเข้าสู่ประวัติราชวาทมาตรฐาน ประโยชน์ คุณค่า
- 2) วิเคราะห์เนื้อหาของเพลงราชวาทมาตรฐานที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมืองโลก เพื่อให้ผู้เรียนตระหนักถึงความเป็นพลเมืองโลก

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นเรียนรู้ (Learn) การส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ ทฤษฎีและทักษะปฏิบัติทางด้านนาฏศิลป์ โดยครูเป็นต้นแบบในการถ่ายทอดให้กับผู้เรียนด้วยการเลียนแบบ และการฝึกจากครูผู้สอนเป็นหลัก มีแนวทางในการจัดการเรียนรู้ดังนี้

- ขั้นที่ 1 ขั้นให้ความรู้เนื้อร้องและทำนองเพลง
- 1) ครูผู้สอนวิเคราะห์เนื้อร้อง และความหมายของแต่ละบทเพลง โดยเชื่อมโยงกับความเป็นพลเมืองโลก
  - 2) ครูอ่านเนื้อร้องให้ผู้เรียนอ่านตาม
  - 3) ครูฝึกทักษะการร้องนำที่ละวรรค ผู้เรียนร้องตามจนจบเพลง
  - 4) ครูฝึกทักษะการร้องนำ ให้ผู้เรียนร้องตาม อย่างถูกต้องตามทำนองและจังหวะ

- 5) ผู้เรียนร้องเพลงได้ถูกต้องตามทำนองและจังหวะ

ขั้นที่ 2 ขั้นให้ความรู้ทางด้านทักษะปฏิบัติทางด้านนาฏศิลป์ไทย

- 1) ครูผู้สอนสาธิตท่ารำ ตามเนื้อร้อง และทำนองเพลง

- 2) นักเรียนสังเกตท่ารำ และลีลาการรำของครูผู้สอน
- 3) นักเรียนปฏิบัติท่ารำ โดยการเลียนแบบ และปฏิบัติตามครูผู้สอน
- 4) นักเรียนปฏิบัติท่ารำโดยครูเป็นผู้แนะนำ และคอยจับท่ารำ

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นทบทวน (Repeat) การสนับสนุนให้ผู้เรียน ฝึกฝนปฏิบัติทักษะท่ารำด้วยตนเอง โดยมีครูผู้สอนเป็นผู้คอยสังเกต ประเมิน และให้คำแนะนำในการแก้ไขท่ารำอย่างถูกต้องตลอดจนสอดแทรกการสอนทักษะความเป็นพลเมืองโลก

- 1) นักเรียนปฏิบัติท่ารำ โดยครูเป็นผู้แนะนำ
- 2) ครูควบคุม สังเกต ประเมินและปรับแก้ไขท่ารำให้กับผู้เรียน
- 3) ครูสอดแทรกจริยธรรมการอยู่ร่วมกันกับความเป็นพลเมืองโลก

ขั้นตอนที่ 4 ขั้นชำนาญ (Skillful) การส่งเสริม ให้ผู้เรียนสามารถปฏิบัติท่ารำได้ด้วยตนเองอย่างถูกต้องเหมาะสมตามบุคลิกภาพของตนเองและตามลักษณะสำคัญเฉพาะของการแสดงในแต่ละชุดนั้น ๆ อีกทั้งสามารถนำไปประยุกต์ใช้สำหรับการปฏิบัติท่ารำในรูปแบบอื่น ๆ ได้

- 1) นักเรียนฝึกปฏิบัติท่ารำบ่อย ๆ
- 2) นักเรียนมีลีลาท่ารำและสามารถปฏิบัติท่ารำได้อย่างเหมาะสมกับบุคลิกภาพของตน

ขั้นตอนที่ 5 ขั้นพัฒนา (Development) การสนับสนุน ให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการวิเคราะห์และพัฒนาโดยสามารถปฏิบัติท่ารำได้เหมาะสมและถูกต้อง ตามรูปแบบของการปฏิบัติท่ารำ โดยเริ่มจากการสังเกตตนเอง และสามารถปรับปรุงแก้ไขหรือพัฒนาการรำให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

- 1) นักเรียนสามารถปฏิบัติท่ารำได้อย่างสร้างสรรค์
- 2) นักเรียนสามารถแก้ไข และพัฒนาทักษะการปฏิบัติท่ารำได้ด้วยตนเอง

อย่างชำนาญ

ขั้นตอนที่ 6 ขั้นขยายผล (Expand) ผู้สอนส่งเสริมให้ผู้เรียนนำองค์ความรู้และทักษะปฏิบัติท่ารำ ไปขยายผลสู่บุคคลอื่นในลักษณะการถ่ายทอดความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

- 1) ผู้เรียนสามารถฝึกปฏิบัติท่ารำให้เพื่อนร่วมชั้นเรียนได้อย่างถูกต้อง
- 2) ผู้เรียนสามารถอธิบายถึงรูปแบบการแสดงและการใช้ประโยชน์จากความรู้ที่เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.4.1.1 ผลที่ผู้เรียนจะได้รับจากการเรียนรู้ตามรูปแบบการจัดการเรียนรู้นาฏศิลป์ไทยสู่ความเป็นพลเมืองโลก

- 1) ผู้เรียนเกิดความรู้และเข้าใจในการเป็นพลเมืองโลกที่ดี โดยผ่านการเรียนรู้ในวิชานาฏศิลป์ไทย
- 2) กระตุ้นให้ผู้เรียนได้รู้จักฝึกค้นคว้า สังเกต รวบรวมข้อมูล คิดวิเคราะห์ อย่างหลากหลาย สร้างสรรค์และพัฒนาองค์ความรู้ด้วยตนเอง
- 3) ผู้เรียนสามารถบูรณาการและประยุกต์ใช้องค์ความรู้ทางวัฒนธรรม เทคโนโลยี และสื่อต่างๆ ในการเรียนรู้เนื้อหาวิชา
- 4) ผู้เรียนได้แนวทางในการปฏิบัติทักษะด้านนาฏศิลป์เพื่อให้เกิดความชำนาญ
- 5) ผู้เรียนสามารถบูรณาการและประยุกต์ใช้ทักษะด้านนาฏศิลป์ไทย โดยการวิเคราะห์และพัฒนา ในรูปแบบการแสดงต่างๆ อย่างเหมาะสมและถูกต้อง
- 6) ผู้เรียนสามารถจัดการเรียนรู้ นำองค์ความรู้และทักษะปฏิบัติทำซ้ำ ไปขยายผลสู่บุคคลอื่นในลักษณะการถ่ายทอดความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 7) ผู้เรียนตระหนักถึงคุณค่า และความสำคัญในวัฒนธรรมประชาติของตน
- 8) ผู้เรียนเห็นคุณค่า และเคารพในความเป็นพหุวัฒนธรรม
- 9) ผู้เรียนมีความเป็นพลเมืองโลก ในการอนุรักษ์ พัฒนาและสร้างสรรค์ บนพื้นฐานพหุวัฒนธรรม

2.4.1.2 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

- 1) ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากข้อค้นพบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนในการสอนด้านทักษะและด้านทฤษฎีในการฝึกหัดนาฏศิลป์ไทย ที่ผู้สอนทางด้านนาฏศิลป์ไทยสามารถนำไปใช้จัดการเรียนสอนเพื่อให้ผู้เรียนเข้าถึงการเรียนรู้ที่สามารถเป็นพลเมืองโลกที่ดีได้

- 2) ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาการนำรูปแบบการสอนและเทคนิคการสอนการสอนด้านทักษะและด้านทฤษฎีในการฝึกหัดนาฏศิลป์ไทยจากการวิจัยไปทดลองใช้ในการจัดการเรียนการสอนที่มีสภาพแวดล้อมที่แตกต่าง (มาโนช บุญทองเล็ก, 2564 : 135-137)

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

3.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัย เรื่อง ระบายานารายณ์เจ็ดป่าง มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังต่อไปนี้

3.1.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการแสดงระบายานารายณ์เจ็ดป่าง

3.1.2 เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและองค์ประกอบการแสดงระบายานารายณ์เจ็ดป่าง
เพื่อประยุกต์ใช้ในการแสดง

3.1.3 เพื่อถ่ายทอดและนำเสนอการแสดงระบายานารายณ์เจ็ดป่าง

3.2 ขอบเขตของการวิจัย

3.2.1 ขอบเขตเนื้อหา

การวิจัย เรื่อง ระบายานารายณ์เจ็ดป่าง มีขอบเขตของการวิจัยดังต่อไปนี้

3.2.1.1 ศึกษาประวัติความเป็นมา รูปแบบการแสดง และองค์ประกอบของการแสดง
ระบายานารายณ์เจ็ดป่าง ในการแสดงเบิกโรงโขนมุลลินิกสงเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักอินทรชิต
ตอน นาคบาท

3.2.1.2 ศึกษาจากเอกสารตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.2.2 ขอบเขตประชากร

คณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์องค์ความรู้ เรื่อง ระบายานารายณ์เจ็ดป่าง และศึกษากระบวนการทำ
ระบายานารายณ์เจ็ดป่าง โดยผู้เชี่ยวชาญตามรายนามดังต่อไปนี้

3.2.2.1 นางรัตติยะ วิภิสิตพงศ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย)
ประจำปี พ.ศ. 2560 ศึกษากระบวนการทำการแสดงระบายานารายณ์เจ็ดป่าง

3.2.2.2 นางรติวรรณ กัลยาณมิตร ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย สถาบัน
บัณฑิตพัฒนศิลป์กระทรวงวัฒนธรรม ศึกษากระบวนการทำการแสดงระบายานารายณ์เจ็ดป่าง

3.2.2.3 นายประเมษฐ์ บุญยะชัย ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์-โขน) ประจำปี พ.ศ. 2563 ศึกษาประวัติความเป็นมา รูปแบบการแสดง และองค์ประกอบของการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

3.2.2.4 นางฉวีวรรณ นุชนวล ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษากระบวนการทำการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

3.2.2.5 รองศาสตราจารย์นฤมล ชันสัมฤทธิ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษากระบวนการทำการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

3.2.2.6 นางนันทา น้อยนิตย์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษากระบวนการทำการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

3.2.2.7 นางสาวเกศินี สุวรรณนุรักษ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษากระบวนการทำการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

3.2.2.8 นายสุรัตน์ จงดา ผู้ช่วยอธิการบดี ศึกษาองค์ประกอบของการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

3.2.2.9 นางสาวทัศนีย์ ขุนทอง ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย-คีตศิลป์) ประจำปี พ.ศ. 2555 ศึกษาบทร้องการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

3.2.2.10 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภวิ มีป้อม ผู้เชี่ยวชาญด้านดุริยางคศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษาองค์ประกอบของเครื่องดนตรี

3.2.3 กลุ่มตัวอย่าง

นักศึกษาระดับปริญญาตรี ชั้นปีที่ 1-3 สาขานาฏศิลป์ไทยศึกษา ภาควิชา นาฏดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

3.2.4 ขอบเขตพื้นที่

คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลตามแหล่งข้อมูล ดังนี้

3.2.4.1 สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ 119 หมู่ 3 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170

3.2.5 ขอบเขตเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2566-เดือนตุลาคม พ.ศ. 2566

3.3 ประโยชน์และคุณค่าที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

การวิจัย เรื่อง ระบายารายณ์เจ็ดปาง มีประโยชน์และคุณค่าที่คาดว่าจะได้รับการวิจัยดังต่อไปนี้

3.3.1 ได้ทราบประวัติความเป็นมาของการแสดงระบายารายณ์เจ็ดปาง และจัดทำเป็นรูปเล่มศิลปนิพนธ์

3.3.2 ได้ทราบรูปแบบการแสดงและองค์ประกอบการแสดงระบายารายณ์เจ็ดปาง รวมไปถึงการถ่ายทอดองค์ความรู้กระบวนการทำรำของการแสดง

3.3.3 ได้เผยแพร่การแสดงระบายารายณ์เจ็ดปาง ออกมาในรูปแบบการแสดงและเอกสารทางวิชาการ

3.4 วิธีดำเนินการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้ศึกษา เรื่อง ระบายารายณ์เจ็ดปาง โดยกำหนดการดำเนินการวิจัย ดังนี้

3.4.1 ขั้นตอน/วิธีการดำเนินงาน

3.4.1.1 มีการจัดประชุม เพื่อแบ่งกลุ่ม และเลือกหัวข้อเรื่องในการวิจัย

3.4.1.2 กำหนดชื่อเรื่องในการวิจัยโดยผ่านการเสนอหัวข้อศิลปนิพนธ์ วันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2566

3.4.1.3 ศึกษาเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กำหนดแผนการดำเนินงานวิจัยตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3.1 แผนการดำเนินการวิจัย

รายการ	ระยะเวลา (เดือน/ปี)									
	พ.ศ. 2566									
	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.
1. ศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง		←→		→						
2. เสนอหัวข้อศิลปนิพนธ์				←→						
3. ศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และกำหนดวิธีการดำเนินการ				←→						
4. นำเสนอโครงร่างศิลปนิพนธ์ 3 บท							←→			
5. ศึกษากระบวนการทำรำและถ่ายทอดกระบวนการทำรำ							←→			
6. สอบป้องกันศิลปนิพนธ์ 5 บท									←→	
7. นำเสนอผลงานในรูปแบบการแสดง									←→	
8. จัดทำและส่งรูปเล่ม									←→	→

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

จากตารางที่ 3.1 แผนการดำเนินการวิจัย โดยคณะผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องระหว่างเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2566 เสนอหัวข้อศิลปนิพนธ์ในวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2566 ศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และกำหนดวิธีการดำเนินการระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2566 นำเสนอโครงร่างศิลปนิพนธ์ 3 บทในวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2566 ศึกษากระบวนการทำรำ และถ่ายทอดกระบวนการทำรำระหว่างเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน สอบป้องกันศิลปนิพนธ์ 5 บทในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2566 นำเสนอผลงานในรูปแบบการแสดงในวันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2566 และจัดทำและส่งรูปเล่มเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายน

3.4.2 การศึกษาข้อมูล

3.4.2.1 ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.4.2.2 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญที่มีรายชื่อ ดังนี้

1) นายประเมษฐ์ บุญยะชัย ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์-โขน) ประจำปี พ.ศ. 2563 ศึกษาประวัติความเป็นมา รูปแบบการแสดง และองค์ประกอบของการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง

2) นางรัตติยะ วิกลิตพงศ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) ประจำปี พ.ศ. 2560 ศึกษากระบวนการทำรายการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง

3) นางรติวรรณ กัลยาณมิตร ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม ศึกษากระบวนการทำรายการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง

4) นางฉวีวรรณ นุชนวล ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษากระบวนการทำรายการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง

5) รองศาสตราจารย์นฤมล ชันสัมฤทธิ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษาศึกษากระบวนการทำรายการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง

6) นางนันทา น้อยนิธย์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษากระบวนการทำรายการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง

7) นางสาวเกศินี สุวรรณนุรักษ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษากระบวนการทำรายการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง

3.4.2.3 ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม จากสื่อวิทัศน์ดังต่อไปนี้

วิทัศน์ การแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง (รำเบิกโรงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักินทรชิต ตอน นาคบาท 2557 เผยแพร่วันที่ 5 เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2560)

3.4.2.4 ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและรับการถ่ายทอดทำรำจากผู้เชี่ยวชาญและคณาจารย์ ดังรายชื่อต่อไปนี้

- 1) นางรัตติยะ วิกสิตพงศ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) ประจำปี พ.ศ. 2560 ศึกษากระบวนการทำรำการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง
- 2) นางรติวรรณ กัลยาณมิตร ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม ศึกษากระบวนการทำรำการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง
- 3) นางฉวีวรรณ นุชนวล ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษากระบวนการทำรำการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง
- 4) รองศาสตราจารย์ณฤมล ชันสัมฤทธิ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษากระบวนการทำรำการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง
- 5) นางนันทา น้อยนิตย์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษากระบวนการทำรำการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง
- 6) นางสาวเกศินี สุวรรณนุรักษ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศึกษากระบวนการทำรำการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง

3.4.3 การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย

3.4.3.1 แบบประเมินหาค่าความสอดคล้องของวัตถุประสงค์กับข้อคำถาม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เรื่อง ระบำนารายณ์เจ็ดยาง ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม และแบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือในการวิจัย ดังนี้

- 1) ศึกษาและวิเคราะห์เอกสารตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์ในการวิจัย เรื่อง ระบำนารายณ์เจ็ดยาง เพื่อนำข้อมูลมาสร้างประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์บุคคลที่ระบุไว้ในขอบเขตบุคคล
- 2) การสร้างและทดลองใช้เครื่องมือโดยอาจารย์ที่ปรึกษากลุ่ม เพื่อตรวจสอบหาข้อบกพร่อง และนำมาแก้ไขปรับปรุง
- 3) การสร้างและตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือโดยกำหนดผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน เพื่อประเมินพิจารณาหาค่าดัชนีความสอดคล้องของวัตถุประสงค์กับข้อคำถาม โดยมีเกณฑ์คะแนน ดังนี้

- +1 คือ แน่ใจว่าข้อถามนั้นสอดคล้องกับวัตถุประสงค์
- 0 คือ ไม่แน่ว่าข้อคำถามนั้นสอดคล้องกับวัตถุประสงค์
- 1 คือ แน่ใจว่าข้อคำถามนั้นไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์

4) จากนั้นนำมาปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้เครื่องมือที่สมบูรณ์ก่อนนำมาใช้

3.4.3.2 แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

วิธีการสร้าง

1) กำหนดข้อคำถาม เพื่อให้ได้เนื้อหาและข้อมูลที่เป็นระบบ มีการใช้ภาษาที่ชัดเจน

2) จัดทำแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

3) ให้อาจารย์ที่ปรึกษา ตรวจสอบ แก้ไข และปรับปรุง

4) ให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ แก้ไข และปรับปรุง

การวิจัย เรื่อง ระบายารายณ์เจ็ดปาง ได้นำเครื่องมือสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม และแบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ของเนื้อหาเกี่ยวกับรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการแสดงระบายารายณ์เจ็ดปาง

ตารางที่ 3.2 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการแสดงระบายารายณ์เจ็ดปาง

ลำดับ	ผู้ให้สัมภาษณ์	สัมภาษณ์เรื่อง	ผู้สัมภาษณ์	วัน/เดือน/ปี	สถานที่
1	นายประเมษฐ์ บุญยะชัย ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ - โขน) ประจำปี พ.ศ. 2563	ประวัติความเป็นมา 1. การแสดงระบายารายณ์เจ็ดปางที่ปรากฏตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีทั้งหมดกี่ครั้ง	วิชา ปะอิกุล	8 สิงหาคม พ.ศ. 2566	สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ 119 หมู่ 3 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170

ลำดับ	ผู้ให้สัมภาษณ์	สัมภาษณ์เรื่อง	ผู้สัมภาษณ์	วัน/เดือน/ปี	สถานที่
		2. จากที่ทราบว่า การแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง นำมาจากวรรณกรรม นารายณ์สิบปาง และเพราะเหตุใดจึงนำมาแสดงเพียง 7 ปาง 3. เหตุใดการแสดงโขน มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักดิ์อินทรชิต ตอน นาคบาศ จึงนำระบำ นารายณ์เจ็ดย่างมาเป็นการแสดงเบิกโรง 4. เหตุใดระบำนารายณ์เจ็ดย่างจึงไม่ค่อยนิยมเผยแพร่			

ที่มา : จรรยาพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและองค์ประกอบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ตปาง
เพื่อประยุกต์ใช้ในการแสดง

ตารางที่ 3.3 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเกี่ยวกับรูปแบบการแสดงและองค์ประกอบของ
การแสดงระบำนารายณ์เจ็ตปาง

ลำดับ	ผู้ให้สัมภาษณ์	สัมภาษณ์เรื่อง	ผู้สัมภาษณ์	วัน/เดือน/ปี	สถานที่
1	นายประเมษฐ์ บุญยะชัย ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ - โขน) ประจำปี พ.ศ. 2563	องค์ประกอบของการแสดง 1. มีแนวคิดในการฟื้นฟู แต่งกายยืนเครื่องแบบ โบราณประกอบการแสดง ระบำนารายณ์เจ็ตปาง อย่างไร 2. มีแนวคิดในการฟื้นฟู การแต่งหน้าแบบโขน โบราณประกอบการแสดง ระบำนารายณ์เจ็ตปาง อย่างไร 3. เครื่องดนตรีในการ แสดงระบำนารายณ์เจ็ต ปาง ในการแสดงโขน มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักอินทราชิต ตอน นาคบาศ มีความแตกต่าง จากเครื่องดนตรีโขนทั่วไป อย่างไร 4. บทประพันธ์ที่นำมา จากบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพามขมทวีป ได้มี การปรับเปลี่ยนคำใด หรือไม่	ชวิศา ปะอิกุล	8 สิงหาคม พ.ศ. 2566	สถาบัน บัณฑิต พัฒนศิลป์ 119 หมู่ 3 ตำบล ศาลายา อำเภอพุทธ มณฑล จังหวัด นครปฐม 73170

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

ลำดับ	ผู้ให้สัมภาษณ์	สัมภาษณ์เรื่อง	ผู้สัมภาษณ์	วัน/เดือน/ปี	สถานที่
2	1) นางรัตติยะ วิกสิตพงศ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขา ศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) ประจำปี พ.ศ. 2560 2) นางรติวรรณ กัลยาณมิตร ผู้เชี่ยวชาญ ด้านนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม 3) นางฉวีวรรณ นุชนวล ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ 4) รองศาสตราจารย์นฤมล ชันสัมฤทธิ์ ผู้เชี่ยวชาญ นาฏศิลป์ไทย สถาบัน บัณฑิตพัฒนศิลป์ 5) นางนันทา น้อยนิตย์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบัน บัณฑิตพัฒนศิลป์ 6) นางสาวเกศินี สุวรรณนุรักษ์ ผู้เชี่ยวชาญ นาฏศิลป์ไทย วิทยาลัย นาฏศิลป์ สถาบัน บัณฑิตพัฒนศิลป์	รูปแบบการแสดง 1.แนวคิดในการประดิษฐ์ ท่ารำการแสดงระบำ นารายณ์เจ็ดยาง 2. แนวคิดในพัฒนา รูปแบบการแปรแถวใน การแสดงระบำนารายณ์ เจ็ดยาง 3. เหตุใดการแสดงระบำ นารายณ์เจ็ดยางจึงมี จำนวน 9 คู่ และสามารถ ปรับเปลี่ยนจำนวนผู้แสดง ตามความเหมาะสมได้ หรือไม่ 4. มีเกณฑ์ในการคัดเลือก นักแสดงอย่างไร	สุภาวดี ประหยัดจิต	8 สิงหาคม พ.ศ. 2566	สถาบัน บัณฑิต พัฒนศิลป์ 119 หมู่ 3 ตำบล ศาลายา อำเภอฟุท มณฑล จังหวัด นครปฐม 73170

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

ตารางที่ 3.4 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเกี่ยวกับรูปแบบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง

ลำดับ	สื่อ/การแสดง	สังเกตเรื่อง	ผู้สังเกต	วัน/เดือน/ปี	สถานที่
1	วิดีโอทัศน์ การแสดง ระบำนารายณ์เจ็ดยาง (รำเบิกโรงโขนมูลนิธิ ส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด คี้อินทร์ชิต ตอน นาคบาศ 2557)	การสังเกตรูปแบบ การแสดงลักษณะ กระบวนท่ารำระบำ นารายณ์เจ็ดยาง	จรรยพร เกษคำขวา และคณะ	3 สิงหาคม พ.ศ. 2566	อาคารภาควิชา นาฏดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัย เทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

ตารางที่ 3.5 การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการรับการถ่ายทอดกระบวนท่ารำจากผู้เชี่ยวชาญ

ลำดับ	สื่อ/การแสดง	สังเกตเรื่อง	ผู้สังเกต	วัน/เดือน/ปี	สถานที่
1	นางรัตติยะ วิภิสิตพงศ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขา ศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) ประจำปี พ.ศ. 2560	กระบวนท่า รำในการ แสดงระบำ นารายณ์เจ็ดยาง	จรรยพร เกษคำขวา และคณะ	9 กันยายน พ.ศ. 2566	อาคาร ภาควิชา ดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัย เทคโนโลยี ราชมงคล ธัญบุรี
2	นางรติวรรณ กัลยาณมิตร ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม				
3	นางฉวีวรรณ นุชนวล ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์				
4	รองศาสตราจารย์นฤมล ชันสัมฤทธิ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์				

ลำดับ	สื่อ/การแสดง	สังกัดเรื่อง	ผู้สังกัด	วัน/เดือน/ปี	สถานที่
5	นางนันทา น้อยนิตย์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์				
6	นางสาวเกศินี สุวรรณนุรักษ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์				

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อถ่ายทอดและนำเสนอการแสดงระบำนาฏศิลป์เจ็ดปาง

ตารางที่ 3.6 การสังกัดแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการถ่ายทอดกระบวนการทำรำ

ลำดับ	ผู้รับการถ่ายทอด	ผู้ถ่ายทอด	วัน/เดือน/ปี	สถานที่
1	นางสาวสุทธิดา สกฤรัตน์	จรรยพร เกษคำขวา และคณะ	12 กันยายน พ.ศ. 2566	อาคารภาควิชา นาฏดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัย เทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
2	นางสาวพิชชาภา แยมอุบล			
3	นางสาวอรทัย ศรีกลาง			
4	นางสาวภัทรานิษฐ์ กิ่งรัตน์			
5	นางสาวเฟื่องลดา แสงมณี			
6	นางสาวสิตานันท์ ชูชัยมงคล			
7	นางสาววรกานต์ ไพศุนย์			
8	นางสาวอรสุมา มงคลยง			
9	นางสาวสุนิสา พิชัยปัญญา			
10	นางสาวศุภสราพร ทวยมาศ			
11	นางสาวนภสวรรณ จ้อยสีดา			
12	นางสาวสุประวีณ์ ใจทน			
13	นางสาวจิตาภา ศรีบุญบุตร			
14	นางสาวชุติกัญจน์ แดงสวัสดิ์			
15	นางสาวสุวรรณพร ดีปานแก้ว			

ลำดับ	ผู้รับการถ่ายทอด	ผู้ถ่ายทอด	วัน/เดือน/ปี	สถานที่
16	นางสาวพิรกาญจน์ ลิตป้อง			
17	นางสาวกนกพร สุวรรณ			
18	นางสาวอริญญา มีห้วง			

ที่มา : จรรยาพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยมีขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

3.5.1 ขั้นตอนเตรียมการ

3.5.1.1 คณะผู้วิจัยดำเนินการติดต่อประสานงานกับหน่วยงาน และผู้เชี่ยวชาญที่กำหนดในขอบเขตบุคคล เพื่อเก็บข้อมูลในการวิจัยและเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ในการให้ข้อมูล

3.5.1.2 คณะผู้วิจัยจัดทำหนังสือราชการ เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้ข้อมูลงานวิจัย

3.5.2 ขั้นตอนดำเนินการ

3.5.2.1 คณะผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลเชิงวิชาการ และข้อมูลภาคสนาม จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญที่กำหนดในขอบเขตบุคคล

3.5.2.2 คณะผู้วิจัยนำรูปแบบการสังเกตและกระบวนการทำรายการในการแสดงระบำอารยณ์เจ็ดปาง ถ่ายทอดให้นักศึกษาปริญญาตรีชั้นปีที่ 1-3 สาขานาฏศิลป์ไทยศึกษา ภาควิชา นาฏดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยวิธีการจัดกลุ่มข้อมูลและวิเคราะห์เนื้อหาจากการสัมภาษณ์ ดังนี้

3.6.1 วิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม และแบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา

3.6.2 วิเคราะห์ข้อมูล Content Analysis จัดหมวดหมู่และกลุ่มข้อมูล

บทที่ 4

ผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง ระบายารายณ์เจ็ตปาง คณะผู้วิจัยศึกษาข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสัมภาษณ์ได้ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ต่อไปนี้

4.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการแสดงระบายารายณ์เจ็ตปาง

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของการแสดงระบายารายณ์เจ็ตปาง พบว่า ระบายารายณ์เจ็ตปาง เกิดจากอิทธิพลด้านศาสนาโดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่มีบทบาทในวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นในด้านของวรรณคดี วรรณกรรม การเมืองการปกครอง ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ศิลปะการแสดงทางด้านนาฏศิลป์และดนตรี เหตุผลที่เห็นได้ชัดว่า อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่มีต่อความเชื่อของคนในสังคมไทย คือ ความเชื่อเรื่องของเทพเจ้า เชื่อว่ากษัตริย์ทรงเป็นสมมุติเทพลงมาจัดทุกข์ บำรุงสุขให้แก่ประชาชน ด้วยเหตุนี้จึงมีปรากฏเรื่องเทพเจ้าสอดแทรกอยู่ในวรรณกรรมและวรรณคดีไทยมากมาย ทั้งวรรณกรรมพื้นบ้านและวรรณกรรมไทย ดังปรากฏ บทบาทของเทพเจ้าในวรรณกรรมไทย เรื่องรามเกียรติ์ ที่มีการกล่าวถึงการอวตารของพระนารายณ์ลงมาเป็นพระรามหรือในวรรณคดีไทยเรื่องนารายณ์สิบปาง ที่กล่าวถึงการยกย่องบูชาพระนารายณ์ เชื่อว่าพระนารายณ์อวตารโดยไม่สิ้นสุด จึงทำให้เกิดความเชื่อเรื่องจำนวนปางและการอวตารต่างกันไป ซึ่งชาวฮินดูนิยมนับถือในบางอวตารที่จัดเป็นการอวตารของพระนารายณ์ครั้งที่สำคัญเพียง 10 ครั้ง หรือ 10 ปาง นอกจากนั้นยังมีปรากฏวรรณคดี เรื่องลิลิตนารายณ์สิบปาง บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงค้นคว้าข้อมูลจากหนังสือฮินดู มิตอลิจิของ เจ ดับบลิว วิลกินส์ ซึ่งนำมาจากวรรณคดีสันสกฤต ที่กล่าวถึงการอวตารของพระนารายณ์ทั้ง 10 ปาง และยังมีวรรณกรรมไทยที่มีใช้เป็นเรื่องนารายณ์สิบปางโดยตรง จัดเป็นวรรณกรรมไทยเรื่องหนึ่งที่มีการกล่าวถึงการอวตารของพระนารายณ์เพียงเล็กน้อย มิได้ละเอียดเยียด เช่นในวรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับต่าง ๆ ได้แก่ บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดมทวิป พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (สมทรง ชีวะพันธุ์, 2520: 6-13)

จากการศึกษาข้อมูลผู้วิจัยพบว่า การแสดงระบำนารายณ์เจ็ตปาง เป็นระบำที่แทรกอยู่ในละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดมทวีป พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีการเรียงลำดับการอวดตารของพระนารายณ์ตรงตามวรรณกรรม เรื่องลิลิตนารายณ์สิบปาง ดังตารางต่อไปนี้

**ตารางที่ 4.1 ตารางการเปรียบเทียบการเรียงลำดับปางการอวดตารของพระนารายณ์ในวรรณกรรม
ลิลิตนารายณ์สิบปางกับบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดมทวีป**

ลำดับปาง	ลิลิตนารายณ์สิบปาง	บทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดมทวีป
1	มัตสยวตาร	มัตสยวตาร
2	กูรมาวตาร	กูรมาวตาร
3	วราหาวตาร	วราหาวตาร
4	นรสิงหาวตาร	นรสิงหาวตาร
5	วามนาวตาร	วามนาวตาร
6	ปรศุรามาวตาร	ปรศุรามาวตาร
7	รามจันทรวตาร	รามาวตาร
8	กฤษณาวตาร	-
9	พุทธาวตาร	-
10	กัลกยวตาร	-

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

ระบำนารายณ์เจ็ตปาง จัดเป็นการแสดงประเภทระบำมาตรฐานที่ใช้ประกอบการแสดง และบางโอกาสสามารถนำมาจัดเป็นการแสดงระบำประเภทเอกเทศ รูปแบบการแสดงเบิกโรงจากการศึกษาค้นคว้าในหนังสือ ตำรา และเอกสารพบว่า มีผู้ให้นิยามความหมายของคำว่า ระบำไว้เป็นจำนวนมาก สรุปได้ว่า มีการนิยามความหมายของคำว่า ระบำ หมายถึง การแสดงที่ประกอบด้วยผู้แสดงจำนวนมากกว่า 2 คน ขึ้นไป มีจุดมุ่งหมายเพื่อกล่าวถึงการแสดงที่เน้นความสวยงาม ความพร้อมเพรียง ท่วงท่า ลีลา การแต่งกาย ดนตรี รวมถึงการแปรแถวที่ส่งผลให้ผู้แสดงและการแสดงมีความวิจิตรงดงาม ระบำมีการจำแนกประเภทให้เป็นที่เข้าใจในกลุ่มผู้ศึกษาทางด้านนาฏศิลป์ โดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ตามลักษณะ คือ ระบำมาตรฐานและระบำเบ็ดเตล็ด ในส่วนของระบำมาตรฐานยังมีการแยกประเภทให้เกิดความชัดเจน ได้แก่ ระบำมาตรฐานประเภทประกอบการแสดง สามารถแยกให้เห็นได้ดังนี้ 1) ระบำสลัษฉากหรือเรียกอีกอย่างว่า ระบำหน้าม่าน ระบำประเภทนี้มีไว้สำหรับแสดงสลัษฉาก 2) ระบำเสริม เป็นระบำที่เพิ่มความตระการตา

ให้กับเนื้อเรื่องในการแสดง 3) ระบุว่าเปิดเรื่อง เป็นการแสดงเปิดเรื่องของการแสดงในการแสดงละคร ส่วนใหญ่ถ้าเป็นฉากสวรรค์หรือวิมานที่มักจะมียักษ์ของเหล่าเทวดา นางฟ้ามาเรียงระบำกันก่อนที่จะดำเนินเรื่องต่อไป 4) ระบุว่าเบิกโรง เป็นการแสดงที่ใช้แสดงก่อนทำการแสดงละครเรื่องนั้น ๆ บางครั้งในการแสดงละครจะต้องมีการรำเบิกโรงก่อนเพื่อนำเข้าสู่การแสดงละคร แต่บางครั้งการแสดงเบิกโรงอาจจะเป็นการแสดงที่ไม่จำเป็นจะต้องนำเข้าสู่การแสดงละคร 5) ระบุว่าปิดเรื่อง เป็นการบรรยายเรื่องสรุปในตอนท้ายของการแสดงละคร เช่น ระบุว่าอุทองในการแสดงโขน หลังจากพระรามปราบปรามเหล่ามารสิ้นแล้วและกลับคืนพระนคร เหล่าเทวดานางฟ้าก็จะมาระบำถวายพระพรกล่าวสดุดีวีรกรรมของพระราม พร้อมกันนั้นยังอวยพรให้ผู้ชมด้วย เป็นต้น (ขวลิต สุนทรานนท์ และคณะ, 2550 : 23-25)

ระบำนารายณ์เจ็ดย่าง จัดเป็นการแสดงเบิกโรง จากการค้นคว้าผู้วิจัยพบว่า มีผู้ให้คำนิยามคำว่า การแสดงเบิกโรง หมายถึง เป็นการแสดงที่มีรูปแบบการรำเป็นชุด ๆ หรือการแสดงที่เป็นเรื่องราวโดยจะแสดงก่อนที่การแสดงโขนละครและหนังใหญ่จะดำเนินเรื่อง นอกจากนี้ชุดที่ใช้แสดงเบิกโรงนั้นส่วนใหญ่จะไม่มีเนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้อหรือต่อเนื่องกับเรื่องที่จะใช้แสดงในเรื่องหลักการแสดง เบิกโรงมีการแบ่งประเภทรูปแบบได้ 3 ประเภทนั้น ประกอบด้วย 1) เบิกโรงด้วยการละเล่น เป็นการเล่นก่อนการแสดงหนังใหญ่ ลักษณะการเล่นเป็นการต่อสู้ ประลองฝีมือ หรือการแข่งขัน เนื้อหาไม่ได้เป็นส่วนสำคัญ 2) เบิกโรงด้วยการรำ เป็นการแสดงที่มีลักษณะเป็นการรำเป็นชุด ๆ โดยผู้แสดงจะออกมารำก่อนที่จะแสดงเรื่องหลัก เป็นการแสดงเบิกโรงที่เก่าแก่ชุดหนึ่ง ซึ่งมีมาตั้งแต่อยุธยาจนกระทั่งถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงดัดแปลงเสียใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสิริมงคลในด้านการแสดง 3) เบิกโรงด้วยการแสดงเป็นเรื่องราว บางทีก็เรียกว่า ละครเบิกโรง หรือระบำเรื่อง มีลักษณะของการแสดงที่เล่นเป็นเรื่องราวก่อนที่จะทำการแสดงเป็นเรื่องหลัก (ประเสริฐ สันติพงษ์, 2545 : 9-54)

สรุปได้ว่า ระบำนารายณ์เจ็ดย่าง จัดเป็นการแสดงเบิกโรงประเภทเบิกโรงด้วยการรำ แต่ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของการแสดงละคร เป็นการแสดงเบิกโรงที่นำมาใช้ตามโอกาสที่เหมาะสม ซึ่งในงานวิจัยเล่มนี้ ระบำนารายณ์เจ็ดย่าง เป็นระบำเบิกโรงในการแสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศีกอินทรชิต ตอน นาคบาท

การแสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศีกอินทรชิต ตอน นาคบาท เป็นการแสดงตามพระราชดำรัสในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่จะทรงอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมการแสดงและศิลปาชีพอันเก่าแก่ทางด้านจิตรศิลป์ของไทยให้คงอยู่ผ่านรูปแบบการแสดงนาฏกรรมโขน การแสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศีกอินทรชิต ตอน นาคบาท จึงสนองพระราชดำรัสโดยคัดเลือกการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง ที่แทรกอยู่ในบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดมขมทวีป มาเป็นการแสดงเบิกโรง โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะรื้อฟื้น

การแสดงเบิกโรงที่สืบทอดจากละครใน และมีการถ่ายทอดให้แก่คณะละครวังสวนกุหลาบจนถึง
กรมศิลปากร และสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ (นครินทร์ น้ำใจดี, 2557: 95) รวมไปถึงเพื่อ
เทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร

การแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง จากการศึกษาข้อมูลผู้วิจัยพบว่า มีปรากฏหลักฐาน
การแสดงทั้งหมด 3 ครั้ง ดังนี้

ครั้งที่ 1 ปี พ.ศ. 2531 นำออกแสดงโดยคณะละครสมัครเล่นแห่งบ้านปลายเนิน
ในงานวันนริศฯ ผู้ประดิษฐ์ท่ารำ คือ ครูจำเรียง พุทธประดับ โดยใช้ชื่อชุดการแสดงว่า ระบำนารายณ์
แปดปาง โดยบทร้องในการแสดงมีดังนี้

-ร้องลำยองหงิด-

อัญชยมบังคมพระจักร์รัตน์	พระอวตารโปรดสัตว์ถึงเจ็ดหน
ปางหนึ่งเป็นมัจฉาผ่าสายชล	ช่วยฤๅษีเจ็ดตนและพญามนุษย์
ปางสองเป็นเต่าหนุนเขาหลวง	เมื่อชักนาคกวนห้วงมหาสมุทร
ปางสามเป็นหมูปากล้ำฤทธิ์ฤทธิ์	สัประยุทธ์หิรัญยักษ์แย่งปฐพี
ปางสี่เป็นนรสิงห์แสนดุ	ปราบหิรันตยกะสิปุยักษ์
ปางห้าเป็นคนค่อมหลอกขอที่	กรุงพลีเสียเดชและเขตชั้นดั่ง
ปางหกเป็นพระรามปรีศุ	ปราบกษัตริย์มฤตยูให้เสียขวัญ
ปางเจ็ดเป็นพระรามจันทร์	ปราบท้าวทศกัณฐ์สิ้นพันธุ์พงศ์
ปางนี้พระองค์จะอวตาร	เป็นกษณะกุมารอันสูงส่ง
จะปราบเหล่ายักษ์ร้ายใจทะนง	ให้โลกคงอยู่สุขถาวร

-รับปีพาทย์ (ร่วออก)-

ครั้งที่ 2 ปี พ.ศ. 2538 และนำออกแสดงโดยคณะละครสมัครเล่นแห่งบ้านปลายเนิน ในงาน
วันนริศฯ อีกครั้ง ผู้ประดิษฐ์ท่ารำ คือ ครูจำเรียง พุทธประดับ โดยใช้ชื่อชุดการแสดงว่า ระบำ
นารายณ์แปดปาง โดยบทร้องในการแสดงมีดังนี้

-ร้องลำยองหงิด-

อัญชยมบังคมพระจักร์รัตน์	พระอวตารโปรดสัตว์ถึงเจ็ดหน
ปางหนึ่งเป็นมัจฉาผ่าสายชล	ช่วยฤๅษีเจ็ดตนและพญามนุษย์
ปางสองเป็นเต่าหนุนเขาหลวง	เมื่อชักนาคกวนห้วงมหาสมุทร
ปางสามเป็นหมูปากล้ำฤทธิ์ฤทธิ์	สัประยุทธ์หิรัญยักษ์แย่งปฐพี
ปางสี่เป็นนรสิงห์แสนดุ	ปราบหิรันตยกะสิปุยักษ์
ปางห้าเป็นคนค่อมหลอกขอที่	กรุงพลีเสียเดชและเขตชั้นดั่ง

ปางหกเป็นพระรามปรัศุ	ปราบกษัตริย์มฤตยูให้เสียขวัญ
ปางเจ็ดเป็นพระรามจันทร์	ปราบท้าวทศกัณฐ์สิ้นพันธุ์พงศ์
ปางนี้พระองค์จะอวตาร	เป็นกษณะกุมารอันสูงส่ง
จะปราบเหล่ายักษ์ร้ายใจเหวี่ยง	ให้โลกคงอยู่สุขถาวร

-รับปีพาทย์ (ร่วออก)-

ครั้งที่ 3 ปี พ.ศ. 2557 ปรากฏในการแสดงเบิกโรงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด
ศึกอินทรชิต ตอน นาคบาท โดยใช้ชื่อชุดการแสดงว่า ระบำนารายณ์เจ็ดปาง โดยบทร้องในการแสดง
และรายชื่อนักแสดงมีดังนี้

-ร้องลำยองหงิด-

อัญชยมบังคมพระจักรรัตน์	พระอวตารโปรดสัตว์ถึงเจ็ดหน
ปางหนึ่งเป็นมัจฉาฬาสายชล	ช่วยฤๅษีเจ็ดตนและพญามนุษย์
ปางสองเป็นเต่าหนุนเขาหลวง	เมื่อชักนาคกวนห้วงมหาสมุทร
ปางสามเป็นหมูปากกล้าฤทธิ์ทร	สัประยุทธ์หิรัญยักษ์แย่งปถพี
ปางสี่เป็นนรสิงห์แสนดุ	ปราบหิรันตยกะสิปุกักษ์
ปางห้าเป็นคนค่อมหลอกขอที	กรุงพลีเสียเดชและเขตคัน
ปางหกเป็นพระรามปรัศุ	ปราบกษัตริย์มฤตยูให้เสียขวัญ
ปางเจ็ดเป็นพระรามจันทร์	ปราบท้าวทศกัณฐ์สิ้นพันธุ์พงศ์

-ร้องลำครวญหา-

ปางนี้พระองค์จะอวตาร	เป็นกษณะกุมารอันสูงส่ง
จะปราบเหล่ายักษ์ร้ายใจเหวี่ยง	ให้โลกคงอยู่สุขถาวร
ยินดีปางใดไม่เทียบเท่า	ทำให้เราเร่งใจไหวกระฉ่อน
จ้ะบาร้องรำถวญการ	บำเรอพระทรงศรสำราญเอย

-ปีพาทย์ทำเพลงร่ว (ดึกดำบรรพ์)-

จากข้อมูลข้างต้น พบว่า ชื่อชุดการแสดงในแต่ละครั้งต่างกัน เนื่องจากหลักฐานการแสดงในครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 มีชื่อชุดการแสดงว่า ระเบ้านารายณ์แปดปาง เพราะครุฑจำเรียง พุทธประทับ ได้นำเอาการอวตารปางของพระกฤษณะเข้ามาอยู่ในการแสดง เป็นการกล่าวถึงพระนารายณ์ จะอวตารไปปราบกรุงพาดซึ่งเป็นปางที่แปด จึงใช้ชื่อชุดการแสดงว่า ระเบ้านารายณ์แปดปาง ส่วนในครั้งที่ 3 มีชื่อชุดการแสดงว่า ระเบ้านารายณ์เจ็ดปาง จากการสัมภาษณ์นายประเมษฐ์ บุญยะชัย ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์-โขน) ได้ให้เหตุผลในการที่ใช้ชื่อการแสดงในครั้งที่ 3 ว่า ระเบ้านารายณ์เจ็ดปาง ทั้งนี้เป็นการนำชื่อการแสดงมาจากบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดชมทวีป จึงได้มีการเปรียบปางพระกฤษณะในบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดชมทวีป คือ พระอุณรุฑ ส่วนพระกฤษณะในปางปัจจุบันเปรียบได้กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเหตุผลที่ระเบ้านารายณ์เจ็ดปางไม่ค่อยได้เผยแพร่ เนื่องจากการแสดงชุดนี้เกี่ยวข้องกับศาสนา เป็นเรื่องที่มีความลึกซึ้ง มีเนื้อหาที่เข้าใจยาก ต้องเป็นผู้ที่มีความสนใจในเรื่องนี้จึงจะเข้าใจในการแสดง ทำให้มีหลักฐานการแสดงระเบ้านารายณ์เจ็ดปางปรากฏเพียง 3 ครั้ง ซึ่งเป็นการอนุรักษ์ที่นำมาพัฒนาในเรื่องรูปแบบและองค์ประกอบของการแสดง แต่ยังคงบทที่อยู่ในละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดชมทวีปไว้เช่นเดิม

4.2 เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและองค์ประกอบการแสดงระเบ้านารายณ์เจ็ดปาง เพื่อประยุกต์ใช้ในการแสดง

จากการศึกษา พบว่า ระเบ้านารายณ์เจ็ดปาง ที่ปรากฏในการแสดงโขนมุลินีนิสังเสริม ศิลปาชีพ ชุด ศักอินทรชิต ตอน นาคบาศ มีเนื้อหากล่าวสรรเสริญการอวตารของพระนารายณ์ที่ลงมาปราบยุคเข็ญต่าง ๆ ทั้งสิ้น 7 ปาง ได้แก่ มัตสยวตาร กูรมาวตาร วราหาวตาร นรสิงหาวตาร วามนาวตาร ปรศุรามาวตาร และรามาวตาร ซึ่งอวตารลงมาเป็นกษัตริย์แห่งกรุงอโยธยา เพื่อปราบท้าวทศกัณฐ์ในเรื่องรามเกียรติ์ ผู้แสดงสมมุติเป็นเทพบุตรและนางฟ้าลงมาร่ายรำสรรเสริญพระนารายณ์ที่อวตารลงมาประทานความสุขให้แก่มนุษย์โลก การแสดงระเบ้านารายณ์เจ็ดปาง สอดคล้องกับความเชื่อของสังคมไทยที่ว่า พระมหากษัตริย์เปรียบประดุจพระนารายณ์ โดยแนวคิดในการประดิษฐ์ท่ารำในการแสดงได้รับการสืบทอดท่ารำจากบรมครูในวังสวนกุหลาบ มีกระบวนการท่ารำแบบละครใน ซึ่งเป็นรูปแบบการตีบทตามคำร้อง โดยนำท่ารำมาจากเพลงช้า เพลงเร็ว แม่บทใหญ่ และได้นำรูปแบบของท่ารำมาจากการเลียนแบบท่าทางตามธรรมชาติ เพื่อให้ผู้ชมเข้าใจได้อย่างชัดเจน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 4.1 ปางที่ 1 มัตสยวตาร เลียนแบบธรรมชาติของปลา (ครีปปลา)
ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

ภาพที่ 4.2 ปางที่ 2 กูรมาวตาร เลียนแบบธรรมชาติของเต่า (เท้าเต่า)
ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

ภาพที่ 4.3 ปางที่ 3 วราหาวตาร เลียนแบบธรรมชาติของหมูป่า (ก๊ีบหมู)
ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

ภาพที่ 4.4 ปางที่ 4 นรสิงหาวตาร เลียนแบบธรรมชาติของสิงห์ (กรงเล็บสิงห์)

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

ภาพที่ 4.5 ปางที่ 5 วามนาวตาร เลียนแบบธรรมชาติของคนค่อม (ทำถิอไม้เท้า)

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

ภาพที่ 4.6 ปางที่ 6 ปรศุรามาวตาร (ทำอุยฉายพราหมณ์)

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

ภาพที่ 4.7 ปางที่ 7 รามาวตาร (ท่าพระนารายณ์)

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

แนวคิดในการจัดรูปแบบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปาง เป็นการจัดรูปแบบให้มีความเหมาะสมกับจำนวนนักแสดงและขนาดเวที เนื่องจากการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปางมีจำนวนนักแสดงทั้งหมด 9 คู่ ที่มีความหมายถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 จึงทำให้มีการพัฒนารูปแบบแถวให้มีความสวยงามและสมพระเกียรติมากยิ่งขึ้น มีการแปรแถวให้เห็นถึงความแตกต่างกันในแต่ละปาง จากนั้นจึงมาตั้งซุ้มใหญ่เพื่อสื่อให้เห็นถึงการอวตารของพระนารายณ์ จึงมีการสร้างสรรค์การแปรแถวให้มีลักษณะพิเศษและหลากหลายมากกว่าจารีตการแปรแถว ในรูปแบบการแสดงระบำมาตรฐานที่ผู้แสดงแต่งกายด้วยชุดยี่นเครื่อง และปรับให้เหมาะสมกับผู้แสดงและองค์ประกอบของการแสดง โดยมีองค์ประกอบของการแสดง ดังนี้

4.2.1 บทร้องทำนองเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปาง

นำมาจากบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง กรุงพาดมทวิป เป็นบทพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ โดยนำมาเป็นการแสดงเบิกโรง ชุด ระบำนารายณ์เจ็ดปาง ในการแสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักอินทรชิต ตอน นาคบาท โดยมีบทร้องและทำนองเพลง ดังนี้

-ร้องย่องหงิดเข้าปีพาทย์-

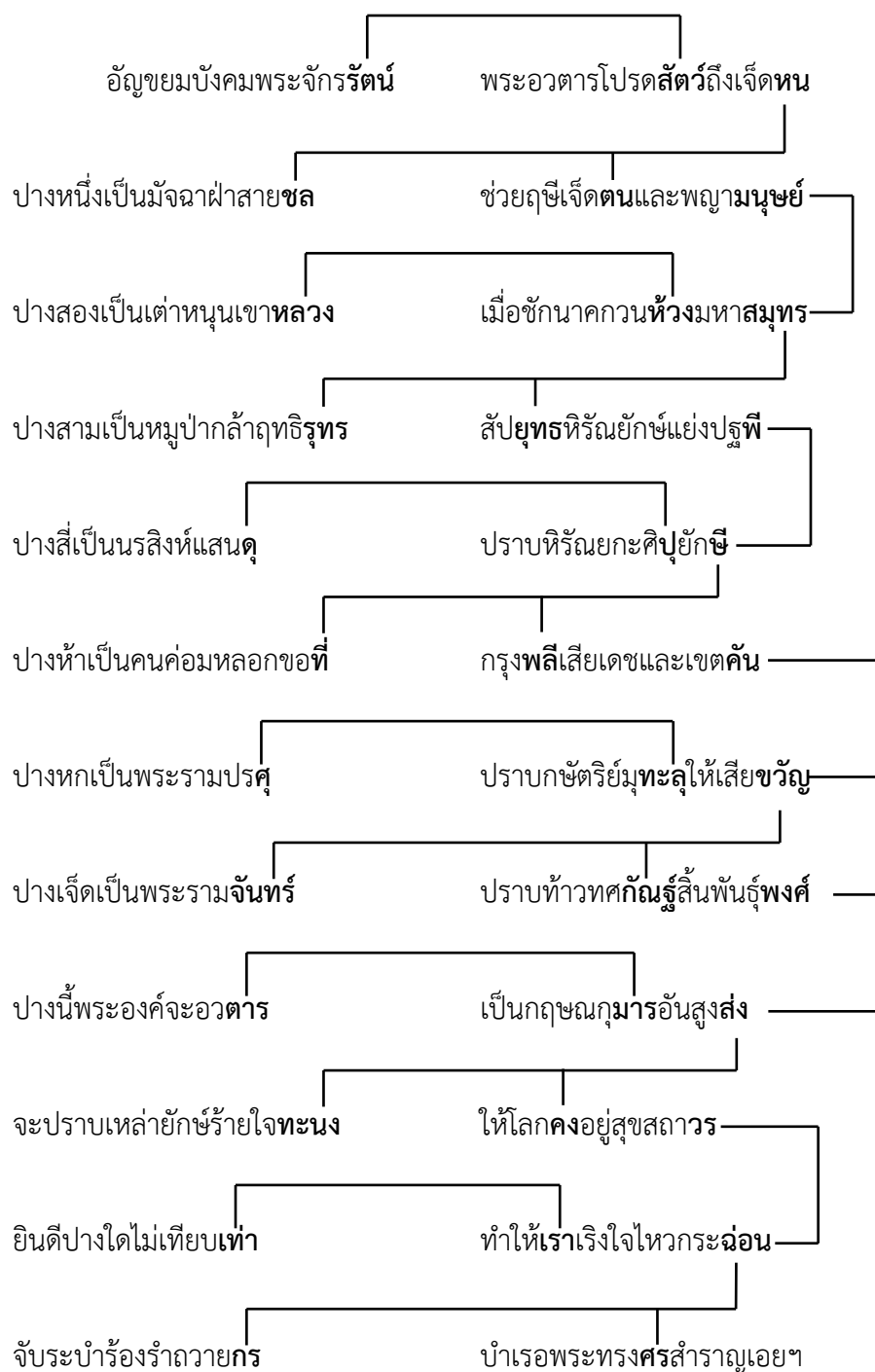
อัญชยมบังคมพระจักรรัตน์	พระอวตารโปรดสัตว์ถึงเจ็ดหน
ปางหนึ่งเปนมัจฉาฝ้าสายชล	ช่วยฤๅษีเจ็ดตนและพญามนุษย์
ปางสองเปนเต่าหนุนเขาหลวง	เมื่อชักนาคกวนห้วงมหาสมุทร
ปางสามเป็นหมูปาก้าฤทธิฤทธิ์	สัปปุทธหิรัณยักษแย่งปฐพี
ปางสี่เปนนรสิงห์แสนดุ	ปราบหิรัณยกะศิบุยกษี
ปางห้าเปนครค่อมหลอกขอที	กรุงพลีเสียเดชและเขตต์คัน
ปางหกเปนนพระรามปรศุ	ปราบกษัตริย์มฤทลูให้เสียขวัญ
ปางเจ็ดเปนนพระรามจันทร	ปราบท้าวทศกรรฐ์สิ้นพันธุ์พงศ์

-ร้องลำครวญหาเข้าปีพาทย์-

ปางนี้พระองค์จะอวตาร	เป็นกฤษณกุมารอันสูงส่ง
จะปราบเหล่ายักษ์ร้ายใจหนง	ให้โลกคงอยู่สุขสถาวร
ยินดีปางใดไม่เทียบเท่า	ทำให้เราเรงใจไหวระฉ่อน
จับระบำร้องรำถวายกร	บำเรอพระทรงศรสำราญเออยฯ

-ปีพาทย์ทำเพลงร่ว-

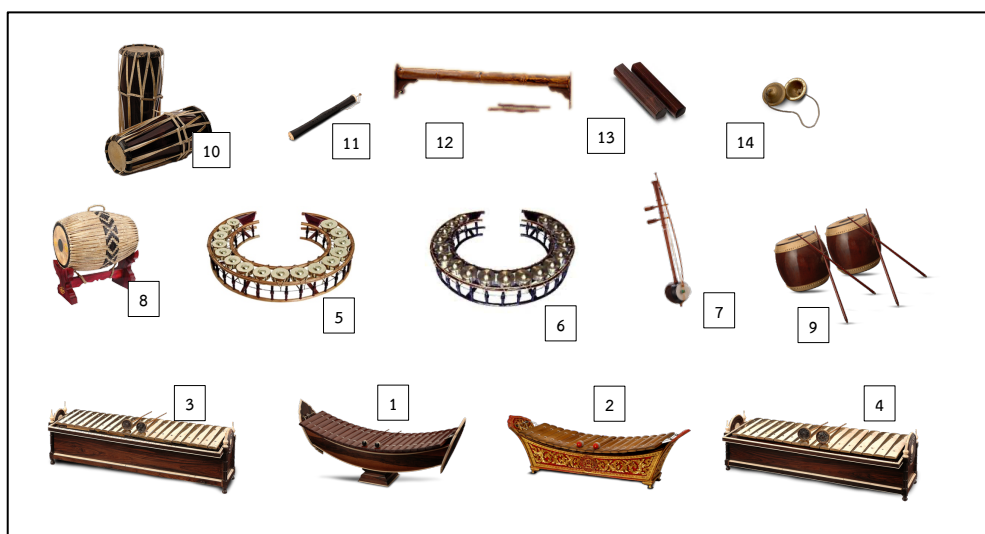
จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า เป็นการแต่งคำประพันธ์โดยใช้ลักษณะคำประพันธ์ที่ เรียกว่า “กลอนสุภาพ” โดยกลอนสุภาพคำในวรรคหนึ่งได้ตั้งแต่ 6-9 คำ แต่นิยมใช้ 6 ถึง 7 คำ เป็นส่วนใหญ่ แต่ถ้ามาใช้ประกอบในการแสดงละคร เรียกว่า กลอนบทละคร ดังนั้นจากหลักเกณฑ์ของการ แต่งกลอนบทละคร พบว่าระบำนารายณ์เจ็ดปางนี้ ใช้คำ 8-9 คำ ในวรรคหนึ่งได้ตรงตามหลักเกณฑ์ การแต่งคำประพันธ์ของกลอนบทละครโดยสมบูรณ์ และมีสัมผัสคำระหว่างวรรคและระหว่างบท ตรงตามโครงสร้างของกลอนบทละคร ดังนี้

4.2.2 คนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบปาง

ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบปาง เป็นการนำวงดนตรีที่ใช้ในการแสดงละครดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดมขมทวีป โดยใช้วงปี่พาทย์เครื่องใหญ่และใช้เพียงวงเดียวในการแสดง และในการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบปางของโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักดิ์อินทรชิต ตอน นาคบาศ ซึ่งแสดง ณ ห้องประชุมศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ในปีที่แสดงเป็นปีที่เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เพื่อเป็นการสรรเสริญและเฉลิมพระเกียรติจึง

มีการเพิ่มวงดนตรีปี่พาทย์เครื่องใหญ่เป็น 2 วง อีกทั้งการแสดงโขนมุลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ใช้เวลาในการแสดงเป็นเวลานาน ประกอบกับกับสถานที่ที่มีขนาดใหญ่ จึงจำเป็นต้องมีวงดนตรี 2 วง เพื่อความยิ่งใหญ่และช่วยให้นักดนตรีได้มีการพัก จากการสัมภาษณ์นายประเมษฐ์ บุญยะชัย ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์-โขน) ท่านได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า สามารถใช้วงดนตรีเครื่องห้า เครื่องคู่ หรือเครื่องใหญ่ได้ตามความเหมาะสมในการจัดแสดงแต่ละครั้ง ซึ่งวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ประกอบด้วยเครื่องดนตรี ดังนี้

ภาพที่ 4.8 วงปี่พาทย์เครื่องใหญ่

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

ประกอบด้วยเครื่องดนตรี 14 ชนิด ได้แก่

หมายเลข 1 ระนาดเอก

หมายเลข 2 ระนาดทุ้ม

หมายเลข 3 ระนาดเอกเหล็ก

หมายเลข 4 ระนาดทุ้มเหล็ก

หมายเลข 5 ฆ้องวงใหญ่

หมายเลข 6 ฆ้องวงเล็ก

หมายเลข 7 ซออู้

หมายเลข 8 ตะโพน

หมายเลข 9 กลองทัด

หมายเลข 10 กลองแขก

หมายเลข 11 ปี่ใน

หมายเลข 12 โกร่ง

หมายเลข 13 กรับ

หมายเลข 14 ฉิ่ง

ตารางที่ 4.2 เครื่องดนตรีวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่

เครื่องดนตรีวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่		
หมายเลข	ชื่อเครื่องแต่งกาย	ภาพเครื่องแต่งกาย
1	ระนาดเอก	
2	ระนาดทุ้ม	
3	ระนาดเอกเหล็ก	
4	ระนาดทุ้มเหล็ก	
5	ฆ้องวงใหญ่	

เครื่องดนตรีวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ (ต่อ)		
หมายเลข	ชื่อเครื่องดนตรี	ภาพเครื่องดนตรี
6	ฆ้องวงเล็ก	
7	ซออู้	
8	ตะโพน	
9	กลองทัด	
10	กลองแขก	

เครื่องดนตรีวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ (ต่อ)		
หมายเลข	ชื่อเครื่องดนตรี	ภาพเครื่องดนตรี
11	ปี่ใน	
12	โกร่ง	
13	กรับ	
14	ฉิ่ง	

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

4.2.3 การแต่งกายของเทวดา-นางฟ้า ในการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง

จากการศึกษา พบว่า ระบำนารายณ์เจ็ดยาง ที่ปรากฏในการแสดงเบิกโรงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักดิ์อินทรชิต ตอน นาคบาศ ด้วยความสนพระราชหฤทัยในการแสดงโขนสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่จะทรงอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมการแสดงและศิลปาชีพ อันเก่าแก่ทางด้านวิจิตรศิลป์ของไทยให้คงอยู่ผ่านรูปแบบการแสดงนาฏกรรมโขน รวมถึงเครื่องแต่งกายโขน ที่มีพระราชเสาวนีย์ให้ทำการศึกษาค้นคว้า และจัดสร้างเครื่องแต่งกายโขนให้คงตามแบบโบราณและตามรูปแบบวิจิตรศิลป์ เพื่อเป็นการอนุรักษ์งานช่างฝีมือ และสืบทอดให้คงอยู่คู่แผ่นดินไทยต่อไป

จากการสัมภาษณ์นายประเมษฐ์ บุนยะชัย ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์-โขน) พบว่า การแต่งกายยืนเครื่องแบบโบราณ ยึดรูปแบบสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์เป็นการรื้อฟื้นแนวคิดในการปักแบบโบราณ เช่น การปักสติงกลิ้งไหม ปักดินข้อ ดิ้นโปรง ปักดินมัน ดิ้นด้าน ปักนมสาว ปักแล่งทอง ปักตาขุน ปักปีกแมลงทับ ปักลวดลายด้วยโลหะและอัญมณี เป็นต้น ซึ่งแตกต่างจากการปักแบบหุ่นคนลายในปัจจุบัน (ประเมษฐ์ บุนยะชัย, สัมภาษณ์ 8 สิงหาคม 2556) ในส่วนของเครื่องศรารณ์ เป็นเครื่องสวมศีรษะในการแสดงโขน รูปแบบของเครื่องศรารณ์มีการสร้างเลียนแบบมาจากเครื่องต้นของพระมหากษัตริย์ เพียงแต่ใช้วัสดุในการทำมาจากกระดาษเป็นโครงและตกแต่งลวดลายด้วยขี้รัก ปิดทองประดับกระจกและเพชรพลอยเทียม สามารถแบ่งประเภทของเครื่องศรารณ์เป็น 5 ประเภท ดังนี้ ชฎา มงกุฎ ปันจุเหรีจรัถเกล้า และกระบั้งหน้า ในการแสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศูนย์ศิลปาชีพฯ มีการประยุกต์ใช้วัสดุสมัยมาใช้ทดแทนวัสดุโบราณที่หายากในปัจจุบัน เช่น การขึ้นรูปเครื่องศรารณ์ โบราณจะใช้กระดาษสาหรือกระดาษข่อย ใช้น้ำรักเคี่ยวเป็นกาว ใช้รักผสมกษมขี้เถ้า แล้วใช้ใบตองมากดเป็นลวดลาย ใช้น้ำรักเป็นตัวประสานในการติดทอง แต่ในปัจจุบันวัสดุดังกล่าวค่อนข้างหายาก ในการจัดสร้างเครื่องศรารณ์ของมูลนิธิศูนย์ศิลปาชีพฯ จึงมีการใช้วัสดุสมัยใหม่เข้ามาทดแทน เช่น การใช้สีโป (สีรองพื้น) แทนการใช้รักผสมกษมในการรองพื้น ใช้กาวลาเท็กซ์มาใช้แทนน้ำรักในการประสานแผ่นทอง การประดับตกแต่ง มีการใช้เพชรไรต์ แทนการใช้เลื่อมกระจบเกียบแบบโบราณ (นครินทร์ น้ำใจดี, 2557 : 105) ผู้วิจัยจึงได้มีการอนุรักษ์การแต่งกายยืนเครื่องตามแบบโบราณ โดยยึดรูปแบบต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องด้วยผู้แสดงสมมติเป็นเทวดานางฟ้า โดยเครื่องแต่งกายของระบำนารายณ์เจ็ดยางประกอบไปด้วย ดังนี้

1) การแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดยางละครพระ (ฝ่ายเทวดา)

ภาพที่ 4.9 การแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดยางละครพระ (ฝ่ายเทวดา) ด้านหน้าและด้านหลัง
ที่มา : จรรยาพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

เครื่องแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ตปาง ละครพระ (เทวดา) ประกอบไปด้วยดังนี้

หมายเลข 1 ชฎาพระยอดชัย

หมายเลข 2 อุบะดอกไม้ทัดด้านขวา

หมายเลข 3 เสื้อชั้นใน

หมายเลข 4 เสื้อชั้นนอก

หมายเลข 5 กรองคอ

หมายเลข 6 อินทรธนู

หมายเลข 7 ทับทรวง

หมายเลข 8 สั้งวาล

หมายเลข 9 เข็มขัด

หมายเลข 10 ปิ่นเหน่ง

หมายเลข 11 ผ้านุ่ง

หมายเลข 12 รัตสะเภา

หมายเลข 13 ห้อยข้าง

หมายเลข 14 ห้อยหน้า

หมายเลข 15 สนับเพลา

หมายเลข 16 กำไลแผง

หมายเลข 17 แหวนรอบ (มือ)

หมายเลข 18 ปะวะหล้า

หมายเลข 19 แหวนรอบ (เท้า)

หมายเลข 20 กำไลข้อเท้า

ตารางที่ 4.3 เครื่องแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดย่าง ละครพระ (เทวดา)

เครื่องแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดย่าง ละครพระ (เทวดา)		
หมายเลข	ชื่อเครื่องแต่งกาย	ภาพเครื่องแต่งกาย
1	ชฎาพระยอดชัย	
2	อุบะทัดดอกไม้ด้านขวา	
3	กรองคอ	
4	เสื้อชั้นใน	
5	เสื้อชั้นนอก	

เครื่องแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดย่าง ละครพระ (เทวดา) ต่อ		
หมายเลข	ชื่อเครื่องแต่งกาย	ภาพเครื่องแต่งกาย
6	ทับทรวง	
7	อินทธรณู	
8	รัดสะเอว	
9	เข็มขัด	
10	ปิ่นหนึ่ง	

เครื่องแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดย่าง ละครพระ (เทวดา) ต่อ		
หมายเลข	ชื่อเครื่องแต่งกาย	ภาพเครื่องแต่งกาย
11	กำไลแพง	
12	สังวาล	
13	ปะวะหล่ำ	
14	แหวนรอบ (มือ)	
15	ห้อยข้าง	

เครื่องแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ตปาง ละครพระ (เทวดา) ต่อ		
หมายเลข	ชื่อเครื่องแต่งกาย	ภาพเครื่องแต่งกาย
16	ห้อยหน้า	
17	ผ้าถุง	
18	สนับเพลา	
19	แหวนรอบ (เท้า)	
20	กำไลข้อเท้า	

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

2) การแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดยางละครนาง (ฝ่ายนางฟ้า)

ภาพที่ 4.10 การแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดยางละครนาง (ฝ่ายนางฟ้า) ด้านหน้าและด้านหลัง
ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

เครื่องแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดปางละครนาง (ฝ่ายนางฟ้า) ประกอบไปด้วย

หมายเลข 1 มงกุฎนาง

หมายเลข 2 อุบะดอกไม้ทัดด้านซ้าย

หมายเลข 3 กรองคอหรือฉนวนนาง

หมายเลข 4 เสื้อในนาง

หมายเลข 5 ห่มนาง

หมายเลข 6 ผ้านุ่ง

หมายเลข 7 จี๋นาง

หมายเลข 8 สะอึ่ง

หมายเลข 9 เข็มขัด

หมายเลข 10 ปิ่นหนึ่ง

หมายเลข 11 กำไลแฝง

หมายเลข 12 แหวนรอบ (มือ)

หมายเลข 13 ปะวะหล่ำ

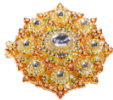
หมายเลข 14 ลูกไม้ปลายมือ

หมายเลข 15 แหวนรอบ (เท้า)

หมายเลข 16 กำไลข้อเท้า

ตารางที่ 4.4 เครื่องแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ตปาง ละครนาง (นางฟ้า)

เครื่องแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ตปาง ละครนาง (ฝ่ายนางฟ้า)		
หมายเลข	ชื่อเครื่องแต่งกาย	ภาพเครื่องแต่งกาย
1	มงกุฏ	
2	อุบะทัดดอกไม้ด้านขวา	
3	กรองคอหรือนวมนาง	
4	เสื้อในนาง	
5	ห่มนาง	

เครื่องแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดย่าง ละครนาง (นางฟ้า) ต่อ		
หมายเลข	ชื่อเครื่องแต่งกาย	ภาพเครื่องแต่งกาย
6	จิ้งนาง	
7	สะอั้ง	
8	เข็มขัด	
9	ปิ่นหนึ่ง	
10	กำไลแฉง	

เครื่องแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ดย่าง ละครนาง (นางฟ้า) ต่อ		
หมายเลข	ชื่อเครื่องแต่งกาย	ภาพเครื่องแต่งกาย
11	ปะวะหล่ำ	
12	แหวนรอบ (มือ)	
13	ลูกไม้ปลายมือ	
14	ผ้าถุง	
15	แหวนรอบ (เท้า)	

เครื่องแต่งกายระบำนารายณ์เจ็ตปาง ละครนาง (นางฟ้า) ต่อ		
หมายเลข	ชื่อเครื่องแต่งกาย	ภาพเครื่องแต่งกาย
16	กำไลข้อเท้า	

ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

4.2.4 การแต่งหน้าระบำนารายณ์เจ็ตปาง

ผู้วิจัยจึงยึดรูปแบบการแต่งหน้าตามแบบโฉนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ที่ได้มีการอนุรักษ์การแต่งหน้าตามแบบโบราณ สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเกิดขึ้นจากพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถที่ทรงปรับปรุงวิธีการแต่งหน้าโฉนขึ้นมาใหม่ เพื่อเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวโฉนขึ้น ในการปรับปรุงรูปแบบการแต่งหน้าได้มีการศึกษารูปแบบการพัฒนาการแต่งหน้าโฉนได้ยึดหลักที่สำคัญในการปรับปรุงการแต่งหน้า 3 ประการ คือ เป็นการแต่งหน้าที่มีเอกลักษณ์ของโฉน เป็นการแต่งหน้าที่ต้องงามเท่าหัวโฉน และต้องเกิดความงามทั้งมองระยะไกลและระยะใกล้ นำไปสู่การพัฒนาการแต่งหน้าที่เรียกว่า “แนวพระราชนิยม” นอกจากนั้นยังจะต้องคำนึงถึงเรื่องของเครื่องสำอาง โครงเส้น และลักษณะเครื่องแต่งกายด้วย มีการกำหนดโครงสร้างของสีหลักในการแต่งหน้า ได้เป็น 3 สีหลัก คือ สีขาว สีดำ และสีแดง รวมถึงการวาดคิ้วขึ้นมาใหม่เพื่อให้มีลักษณะรูปคิ้วโก่งเป็นคันศรตามอุดมคติแบบไทย เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาลักษณะคิ้วที่ต่างกันของแต่ละบุคคล (นครินทร์ น้ำใจดี, 2557 : 106) ดังนี้

ภาพที่ 4.11 การแต่งหน้าระบำนารายณ์เจ็ตปางละครพระ (ฝ่ายเทวดา)
ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

ภาพที่ 4.12 การแต่งหน้าระบำนารายณ์เจ็ตปางละครนาง (ฝ่ายนางฟ้า)
ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

4.2.5 กระบวนทำรำการแสดงระบำสี่บท

กระบวนทำรำระบำนารายณ์เจ็ดย่าง คณะผู้วิจัยได้รับการถ่ายทอดกระบวนทำรำจากผู้เชี่ยวชาญ ดังนี้

- 1) นางรัตติยะ วิกสิตพงศ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย)
- 2) นางรติวรรณ กัลยาณมิตร ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม
- 3) นางฉวีวรรณ นุชนวล ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
- 4) รองศาสตราจารย์นฤมล ชันสัมฤทธิ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
- 5) นางนันทา น้อยนิตย์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
- 6) นางสาวเกศินี สุวรรณนุรักษ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

ระบำนารายณ์เจ็ดย่าง สามารถแบ่งสาระสำคัญ ได้ทั้งหมด 3 หัวข้อ ได้แก่ การคัดเลือกนักแสดง กระบวนทำรำ รูปแบบแถว ระบำนารายณ์เจ็ดย่างที่ปรากฏในการแสดงเบิกโรง โขนมุลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักดิ์อินทรชิต ตอน นาคบาท มีรายละเอียดดังนี้

4.2.5.1 โครงสร้างของการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

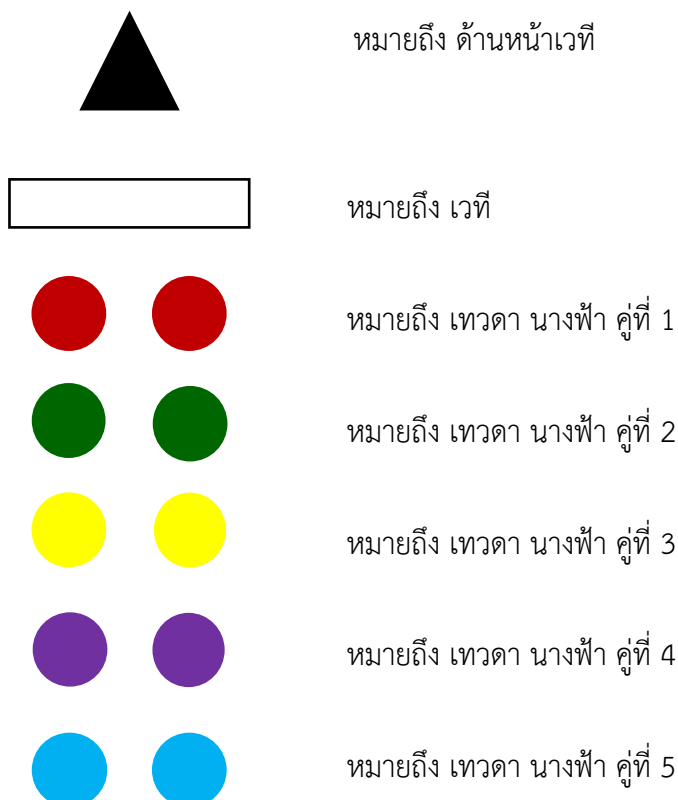
เป็นการรำทั้งดงามโดยผู้แสดงสมมติเป็นเทพบุตรและนางฟ้าลงมาร่ายรำสรรเสริญพระนารายณ์ แบ่งออกตามโครงสร้างของการแสดงระบำได้ 3 ส่วน คือ ส่วนนำ ส่วนดำเนินเรื่อง และส่วนจบเรื่อง โดยมีรายละเอียดดังนี้

- 1) ส่วนนำ คือ การปฏิบัติทำรำประกอบทำนองเพลงย่องหงิด โดยเป็นกระบวนท่าออก มีท่ารำทั้งหมด 6 ท่า เป็นลักษณะการใช้ท่ารำที่เรียกว่า เรียงจากท่าใหญ่ไปสู่ท่าเล็ก ได้แก่ ท่าที่ 1 เป็นการปฏิบัติท่าสอดสูง ท่าที่ 2 คือ ท่าผาลาเพียงไหล่ ท่าที่ 3 คือ ท่าปฏิบัติมือข้างหนึ่งตั้งวงบน และมืออีกข้างหนึ่งจับหางแขนตั้งระดับไหล่ (จับยาว) ท่าที่ 4 คือ ท่าบัวชูฝัก ท่าที่ 5 คือ ท่าชำนางนอน และท่าที่ 6 คือ ท่าปฏิบัติมือข้างหนึ่ง ตั้งวงล่าง และมืออีกข้างหนึ่งจับหางแขนตั้งระดับไหล่ (จับสั้น) เป็นท่าที่ปรากฏอยู่ในกระบวนทำรำเพลงแม่บท เพลงช้าเพลงเร็ว ในการปฏิบัติท่ารำทั้ง 6 ท่านี้ เป็นการปฏิบัติในลักษณะท่าเดียว คือ ปฏิบัติฝั่งละหนึ่งท่า เมื่อสลับฝั่งจะมีการเปลี่ยนท่าไปเรื่อย ๆ จน 6 หกท่า

2) ส่วนดำเนินเรื่อง คือ การปฏิบัติทำรำประกอบทำนองเพลงย่องหงิด และทำนองเพลงครวญหา โดยลักษณะทำรำเป็นการตีบทตามคำร้อง ได้นำรูปแบบของทำรำมาจากการเล่นแบบตามธรรมชาติ เช่น ปางที่ 1 มัตสยาวตาร เล่นแบบธรรมชาติของปลา (ครีบลปลา) ปางที่ 2 กุรมาวตาร เล่นแบบธรรมชาติของเต่า (เท้าเต่า) ปางที่ 3 วราหาวตาร เล่นแบบธรรมชาติของหนูป่า (กีบหนู) ปางที่ 4 นรสิงหาวตาร เล่นแบบธรรมชาติของสิงห์ (กรงเล็บสิงห์) ปางที่ 5 วามนาวตาร เล่นแบบธรรมชาติของคนค่อม (ท่าถือไม้เท้า) ปางที่ 6 ปรศุรมาวตาร (ท่าอุยฉายพราหมณ์) ปางที่ 7 รามาวตาร (ท่าพระนารายณ์) และนำทำรำมาจากเพลงช้า เพลงเร็ว และแม่บทใหญ่ เช่น คำร้องในเพลงระบำนารายณ์เจ็ดปางว่า “อัญชยม” ปฏิบัติทำรำโดยใช้ ท่าเทพนม ในเพลงแม่บทใหญ่ คำร้องเพลงระบำนารายณ์เจ็ดปางว่า “ทศกัณฐ์” ปฏิบัติทำรำโดยใช้ท่า พรหมสี่หน้า ในเพลงแม่บทใหญ่ และมีทำรำที่นำมาจากการแสดงอารมณ์ความรู้สึกตามบทร้อง เช่น คำร้องเพลงระบำนารายณ์เจ็ดปางว่า “จะปราบเหล่ายักษ์ร้ายใจทะนง” “ยินดีปางใดไม่เทียบเท่าทำให้เราเรใจไหวกระฉ่อน” เป็นต้น รวมถึงการใช้ภาษาท่า และนาฏยศัพท์อื่น ๆ ด้วย

3) ส่วนจบเรื่อง คือ ปี่พาทย์ทำเพลงรวด์ึกดำบรรพ์ ปฏิบัติทำรำทำไหว้ และตั้งซุ้มจบ จากนั้นสวดสร้อยมาลาวิ้งเข้าหลังเวที

4.2.5.2 รูปแบบแถวและกระบวนทำรำของการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปาง มีรายละเอียด ดังนี้

หมายถึง เทวดา นางฟ้า คู่ที่ 6

หมายถึง เทวดา นางฟ้า คู่ที่ 7

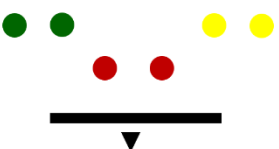
หมายถึง เทวดา นางฟ้า คู่ที่ 8

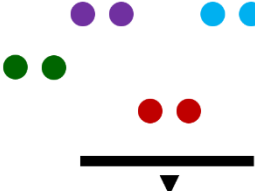

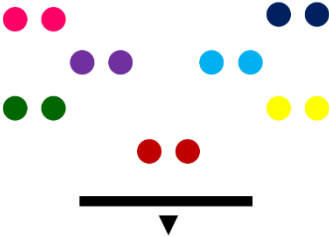
หมายถึง เทวดา นางฟ้า คู่ที่ 9

ลำดับ	ลักษณะการแปรแถว		
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ทำที่ 1		ทำนองเพลง ร้องล่าย่องหงิด	พระ ทิศ: ขวา ศีรษะ: ตรง มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาแกงมือลง แขนขนานข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย เท้า: ซอยเท้า นาง ทิศ: ซ้าย ศีรษะ: ตรง มือ: มือซ้ายแกงมือลงแขนขนานข้าง ลำตัวอแขนเล็กน้อย มือขวาตั้งวงล่าง เท้า: ซอยเท้า
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีรษะตรง มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาแกงมือลงแขนขนานข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย เดินซอยเท้าออกมา หันหน้าเจอกัน นาง: ศีรษะตรง มือซ้ายแกงมือลงแขนขนานข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย มือขวาตั้งวงล่าง เดินซอยเท้าออกมา หันหน้าเจอกัน		

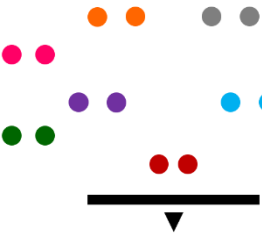
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 2		ทำนองเพลง ร้องล่าย่องหงิด	พระ ทิศ: ขวา ศีรษะ: เอียงขวา/เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายสอดสูง มือขวาดึงมือแขน ดึงระดับไหล่ เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา/ยกเท้าขวา นาง ทิศ: ขวา ศีรษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายสอดสูง มือขวาดึงมือแขน ดึงระดับไหล่ เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา/ยกเท้าขวา
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีรษะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา แล้วกลับเอียงซ้าย มือซ้ายจับคว่ำข้างลำตัวแล้วสอดสูง มือขวาแทงมือลงแล้วพลิกมือขึ้นเป็นตั้งมือแขนดึงระดับไหล่ ถอนเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา ซอยเท้า ย้อนตัวยกเท้าขวา นาง: ศีรษะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา แล้วกลับเอียงซ้าย มือซ้ายจับคว่ำข้างลำตัวแล้วสอดสูง มือขวาแทงมือลงแล้วพลิกมือขึ้นเป็นตั้งมือแขนดึงระดับไหล่ ถอนเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา ซอยเท้า ย้อนตัวยกเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะการแปรแถว		
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 3		ทำนองเพลง ร้องลำยองหงิด	พระ ทิต: ซ้าย ศีระะ: เอียงซ้าย/เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาแทงมือลง ข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย/ยกเท้าซ้าย นาง ทิต: ซ้าย ศีระะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาแทงมือลง ข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย/ยกเท้าซ้าย
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระะเอียงขวากลับเอียงซ้าย แล้วกลับเอียงขวา มือซ้ายจับปรกข้างศีระะวาดมือออกเป็นตั้งวงบน มือขวาดั้งวงกลางแล้วพลิกมือลงอแขนเล็กน้อย เท้าขวาวางหลัง ก้าวหน้าเท้าซ้าย ซอยเท้า ย้อนตัวยกเท้าซ้าย นาง: ศีระะเอียงขวากลับเอียงซ้าย แล้วกลับเอียงขวา มือซ้ายจับปรกข้างศีระะวาดมือออกเป็นตั้งวงบน มือขวาดั้งวงกลางแล้วพลิกมือลงอแขนเล็กน้อย เท้าขวาวางหลัง ก้าวหน้าเท้าซ้าย ซอยเท้า ย้อนตัวยกเท้าซ้าย			

ลำดับ	ลักษณะการแปรแถว		
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 4		ทำนองเพลง ร้องลำยองหงิด	พระ ทิต: ขวา ศีระะ: เอียงขวา/เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายจับยาว มือขวาดั้งวงบน เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา/ยกเท้าขวา นาง ทิต: ขวา ศีระะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายจับยาว มือขวาดั้งวงบน เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา/ยกเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา แล้วกลับเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงกลางซ้อนมือเป็นจับยาว มือขวาจับปรกข้างศีระะวาดมือออกเป็นตั้งวงบน เท้าซ้ายวางหลัง ก้าวหน้าเท้าขวา ซอยเท้า ย้อนด้วยยกเท้าขวา นาง: ศีระะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา แล้วกลับเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงกลางซ้อนมือเป็นจับยาว มือขวาจับปรกข้างศีระะวาดมือออกเป็นตั้งวงบน เท้าซ้ายวางหลัง ก้าวหน้าเท้าขวา ซอยเท้า ย้อนด้วยยกเท้าขวา			

ลำดับ	ลักษณะการแปรแถว		
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 5		ทำนองเพลง ร้องลำยองหงิด	พระ ทิศ: ซ้าย ศีรษะ: เอียงซ้าย/เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาบัวชูฝึก เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย/ยกเท้าซ้าย นาง ทิศ: ซ้าย ศีรษะ: เอียงซ้าย/เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาบัวชูฝึก เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย/ยกเท้าซ้าย
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีรษะเอียงขวากลับเอียงซ้าย แล้วกลับเอียงขวา มือซ้ายจับเข้าหาตัววาดจับออกเป็นตั้งวงล่าง มือขวาบัวชูฝึก เท้าขวาวางหลัง ก้าวหน้าเท้าซ้าย ซอยเท้า ย้อนด้วยยกเท้าซ้าย นาง: ศีรษะเอียงขวากลับเอียงซ้าย แล้วกลับเอียงขวา มือซ้ายจับเข้าหาตัววาดจับออกเป็นตั้งวงล่าง มือขวาบัวชูฝึก เท้าขวาวางหลัง ก้าวหน้าเท้าซ้าย ซอยเท้า ย้อนด้วยยกเท้าซ้าย		

ลำดับ	ลักษณะการแปรแถว		
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 6		ทำนองเพลง ร้องลำยองหงิด	พระ ทิต: ขวา ศีระ: เอียงขวา/เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายแทงมือลงแขนขนานข้าง ลำตัวอแขนเล็กน้อย มือขวาดั้งวงล่าง เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา/ยกเท้าขวา นาง ทิต: ขวา ศีระ: เอียงขวา/เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายแทงมือลงแขนขนานข้าง ลำตัวอแขนเล็กน้อย มือขวาดั้งวงล่าง เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา/ยกเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงซ้ายยกกลับเอียงขวา แล้วกลับเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงล่างวาดมือแทงลง แขนขนานข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย มือขวาจับปรกข้างลากมือลงจับลงปล่อยจับเป็นตั้งวงล่าง เท้าซ้ายวางหลัง ก้าวหน้าเท้าขวา ซอยเท้า ย้อนด้วยกเท้าขวา นาง: ศีระเอียงซ้ายยกกลับเอียงขวา แล้วกลับเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงล่างวาดมือแทงลง แขนขนานข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย มือขวาจับปรกข้างลากมือลงจับลงปล่อยจับเป็นตั้งวงล่าง เท้าซ้ายวางหลัง ก้าวหน้าเท้าขวา ซอยเท้า ย้อนด้วยกเท้าขวา			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 7		ทำนองเพลง ร้องลำยองหงิด	พระ ทิต: ซ้าย ศีระ: เอียงซ้าย/เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาจับยาว เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย/ยกเท้าซ้าย นาง ทิต: ซ้าย ศีระ: เอียงซ้าย/เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาจับยาว เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย/ยกเท้าซ้าย
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงขวากลับเอียงซ้าย แล้วกลับเอียงขวา มือซ้ายวาดจับเข้าหาตัวปล่อยจับออกแล้วตั้งวงล่าง มือขวาดึงมือแล้วพลิกมือเป็นจับยาว เท้าขวาวางหลัง ก้าวหน้าเท้าซ้าย ซอยเท้า ย้อนตัว ยกเท้าซ้าย นาง: ศีระเอียงขวากลับเอียงซ้าย แล้วกลับเอียงขวา มือซ้ายวาดจับเข้าหาตัวปล่อยจับออกแล้วตั้งวงล่าง มือขวาดึงมือแล้วพลิกมือเป็นจับยาว เท้าขวาวางหลัง ก้าวหน้าเท้าซ้าย ซอยเท้า ย้อนตัว ยกเท้าซ้าย			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 8		ทำนองเพลง ร้องล่าย่องหงิด	พระ ทศ: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาจับคว่ำ แขนตั้งข้างลำตัว เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา นาง ทศ: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาจับคว่ำ แขนตั้งข้างลำตัว เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาจับคว่ำตั้งจับข้างลำตัวแขนตั้ง ถอนเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา นาง: ศีระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาจับคว่ำตั้งจับข้างลำตัวแขนตั้ง ถอนเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 9		ทำนองเพลง ร้องลำยองหงิด	พระ ทิตะ: หน้า ศีระะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งด้านหน้าระดับอก มือขวาจับคว่ำด้านหน้าระดับอก เท้า: ยกเท้าซ้าย นาง ทิตะ: หน้า ศีระะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งด้านหน้าระดับอก มือขวาจับคว่ำด้านหน้าระดับอก เท้า: ยกเท้าซ้าย
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระะเอียงซ้ายยกกลับเอียงขวา มือซ้ายตั้งด้านหน้าระดับอกวาดมือไปจับส่งหลัง มือขวาจับคว่ำด้านหน้าระดับอกกวาดมือตั้งวงบน ยกเท้าซ้าย ถอนเท้าขวาค่อยๆนั่งลงทับสัน นาง: ศีระะเอียงซ้ายยกกลับเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาจับคว่ำดึงจับข้างลำตัวแขนตั้ง ยกเท้าซ้าย ถอนเท้าซ้ายค่อยๆนั่งลงทับสัน			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 10		อัญขยม	พระ ทิศ: หน้า ศีรษะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างตั้งวงล่าง เท้า: นั่งทับส้น นาง ทิศ: หน้า ศีรษะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างตั้งวงล่าง เท้า: นั่งทับส้น
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีรษะตรง มือทั้งสองข้างจับคว้าม้วนมือปล่อยจับแล้วตั้งวงล่าง นั่งทับส้น (นั่งกระทบ 1 ครั้ง) นาง: ศีรษะตรง มือทั้งสองข้างจับคว้าม้วนมือปล่อยจับแล้วตั้งวงล่าง นั่งทับส้น (นั่งกระทบ 1 ครั้ง)			
ท่าที่ 11		บังคม	พระ ทิศ: หน้า ศีรษะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างพนมมือไหว้ เท้า: นั่งทับส้น นาง ทิศ: หน้า ศีรษะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างพนมมือไหว้ เท้า: นั่งทับส้น

ลำดับ	ลักษณะท่าท่า	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
	วิธีปฏิบัติท่าท่า พระ: ศีรษะตรง มือทั้งสองข้างตั้งวงค้อยๆวาดมือขึ้นพนมมือไหว้ หัวแม่มือจรดระหว่างคิ้ว นั่งทับสัน (นั่งกระทบ 2 ครั้ง) นาง: ศีรษะตรง มือทั้งสองข้างตั้งวงค้อยๆวาดมือขึ้นพนมมือไหว้ หัวแม่มือจรดระหว่างคิ้ว นั่งทับสัน (นั่งกระทบ 2 ครั้ง)		

ลำดับ	ลักษณะท่าทำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 12		พระจักรรัตน์	พระ ทิตะ: หน้า ศีระะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างพนมมือระดับ หน้าอก เท้า: นั่งทับสัน นาง ทิตะ: หน้า ศีระะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างพนมมือระดับ หน้าอก เท้า: นั่งทับสัน
	วิธีปฏิบัติท่าทำ พระ: ศีระะตรง มือทั้งสองพนมมือไว้ระหว่างคิ้วเลื่อนลงมาพนมมือระดับหน้าอก นั่งทับสัน (นั่งกระทบ 1 ครั้ง) นาง: ศีระะตรง มือทั้งสองพนมมือไว้ระหว่างคิ้วเลื่อนลงมาพนมมือระดับหน้าอก นั่งทับสัน (นั่งกระทบ 1 ครั้ง)		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 13		พระอวตาร	พระ ทิศ: หน้า ศีรษะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างล่อแก้วเข้าหาตัว/ มือทั้งสองข้างล่อแก้วระดับวงกลาง เท้า: นั่งทับส้น/ตั้งเท้าขวา นาง ทิศ: หน้า ศีรษะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างล่อแก้วเข้าหาตัว/ มือทั้งสองข้างล่อแก้วระดับวงกลาง เท้า: นั่งทับส้น/ตั้งเท้าขวา
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีรษะตรง มือทั้งสองข้างล่อแก้วเข้าหาตัววาดมือทั้งสองข้างออกเป็นล่อแก้วระดับวงกลาง นั่งทับส้น/ตั้งเท้าขวา นาง: ศีรษะตรง มือทั้งสองข้างล่อแก้วเข้าหาตัววาดมือทั้งสองข้างออกเป็นล่อแก้วระดับวงกลาง นั่งทับส้น/ตั้งเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 14		โปรดสัตว์	พระ ทิต: หน้า ศีระ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองหงายฝ่ามือ งอแขนเล็กน้อยระดับข้างลำตัว เท้า: ก้าวเท้าขวา นาง ทิต: หน้า ศีระ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองหงายฝ่ามือ งอแขนเล็กน้อยระดับข้างลำตัว เท้า: ก้าวเท้าซ้าย
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างตั้งมือวาดมือขึ้นหงายฝ่ามือ ถอนเท้าซ้ายก้าวเท้าขวา นาง: ศีระเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างตั้งมือวาดมือขึ้นหงายฝ่ามือ ถอนเท้าขวา ก้าวเท้าซ้าย			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 15		เอือน	พระ ทศ: หน้า ศีระ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายแทงมือลงข้างลำตัวอแขน เล็กน้อย มือขวาตั้งวงล่าง เท้า: จรดเท้าขวา นาง ทศ: หน้า ศีระ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายแทงมือลงข้างลำตัวอแขน เล็กน้อย มือขวาตั้งวงล่าง เท้า: จรดเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงซ้าย มือซ้ายแทงมือลงข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย มือขวาตั้งวงล่าง จรดเท้าขวา นาง: ศีระเอียงซ้าย มือซ้ายแทงมือลงข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย มือขวาตั้งวงล่าง จรดเท้าขวา			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 16		เอือน	พระ ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาดึงจับข้างลำตัว เท้า: จรดเท้าซ้าย นาง ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาดึงจับข้างลำตัว เท้า: จรดเท้าซ้าย
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาดึงจับข้างลำตัว จรดเท้าซ้าย นาง: ศิริษะเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาดึงจับข้างลำตัว จรดเท้าซ้าย			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 17		ถึงเจ็ดหน	พระ ทิต: หน้า ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายจับคว่ำแขนตึงระดับไหล่ มือขวาสอดสูง เท้า: กระดกเท้าขวา นาง ทิต: หน้า ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายสอดสูง มือขวาจับคว่ำแขนตึงระดับไหล่ เท้า: กระดกเท้าซ้าย
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือซ้ายแทงมือลงข้างลำตัวตั้งมือจับคว่ำแขนตึงระดับไหล่ มือขวาจับคว่ำข้างลำตัววาดมือขึ้นสอดสูง ก้าวเท้าซ้าย กระดกเท้าขวา นาง: ศิริษะซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายจับคว่ำข้างลำตัววาดมือขึ้นสอดสูง มือขวาแทงมือลงข้างลำตัวตั้งมือจับคว่ำแขนตึงระดับไหล่ ก้าวเท้าขวา กระดกเท้าซ้าย		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 18		ปางหนึ่ง	พระ ทิต: หน้า ศีระ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวาล่อแก้ว เข้าหาตัวด้านข้างระดับศีระ เท้า: ยกเท้าซ้าย นาง ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายล่อแก้วเข้าหาตัวด้านข้าง ระดับศีระ มือขวาจับส่งหลัง เท้า: ยกเท้าขวา
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือซ้ายวาดมือไปจับส่งหลัง มือขวาล่อแก้วข้างลำตัววาดมือขึ้นเข้าหาตัวระดับศีระ ถอนเท้าขวา ยกเท้าซ้าย นาง: ศีระซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายล่อแก้วข้างลำตัววาดมือขึ้นเข้าหาตัวระดับศีระ มือขวาวาดมือไปจับส่งหลัง ถอนเท้าซ้าย ยกเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 19		เป็นมัจฉา	พระ ทิต: หน้า ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายหงายฝ่ามือส่งหลัง มือขวา ตะแคงมือเฉียงออกไปด้านข้างเล็กน้อย เท้า: ก้าวขวา/ซอยเท้า นาง ทิต: หน้า ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายหงายฝ่ามือส่งหลัง มือขวา ตะแคงมือเฉียงออกไปด้านข้างเล็กน้อย เท้า: ก้าวขวา/ซอยเท้า
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีรชะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือทั้งสองข้างตั้งวงระดับหน้าอก มือซ้ายวาดมือลงหงายฝ่ามือส่งหลังหลัง มือตะแคงมือเฉียงออกไปด้านข้างเล็กน้อย ถอนเท้าซ้าย ก้าวเท้าขวา ซอยเท้า นาง: ศีรชะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือทั้งสองข้างตั้งวงระดับหน้าอก มือซ้ายวาดมือลงหงายฝ่ามือส่งหลังหลัง มือตะแคงมือเฉียงออกไปด้านข้างเล็กน้อย ถอนเท้าซ้าย ก้าวเท้าขวา ซอยเท้า		

ลำดับ	ลักษณะท่าท่า	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 20		ฝ้ายสายชล	พระ ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา/เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างตั้งวงด้านหน้าเข้าหาตัว เท้า: เท้าซ้ายก้าวข้าง/ก้าวข้างเท้าขวา นาง ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา/เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างตั้งวงด้านหน้าเข้าหาตัว เท้า: เท้าซ้ายก้าวข้าง/ก้าวข้างเท้าขวา หลบเข้าซ้าย
	วิธีปฏิบัติท่าท่า พระ: ศีระเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างตั้งวงด้านหน้าเข้าหาตัวระดับปากกรายมือทั้งสองข้างวาดมือขึ้นตั้งวงด้านหน้าระดับศีระแล้วค่อยๆลดมือทั้งสองข้างลง เท้าซ้ายก้าวข้าง ก้าวข้างเท้าขวา ซอยเท้า(หมุนตัว) นาง: ศีระเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างตั้งวงด้านหน้าเข้าหาตัวระดับปากกรายมือทั้งสองข้างวาดมือขึ้นตั้งวงด้านหน้าระดับศีระแล้วค่อยๆลดมือทั้งสองข้างลง เท้าซ้ายก้าวข้าง ก้าวข้างเท้าขวา หลบเข้าซ้าย ซอยเท้า(หมุนตัว)		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 21		เอือน	พระ ทิต: ซ้าย ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวง มือขวาจับส่งหลัง เท้า: ซอยเท้า นาง ทิต: ซ้าย ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวง มือขวาจับส่งหลัง เท้า: ซอยเท้า
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีรชะเอียงขวา มือซ้ายตั้งวง มือขวาจับส่งหลัง ซอยเท้า(หมุนตัว) นาง: ศีรชะเอียงขวา มือซ้ายตั้งวง มือขวาจับส่งหลัง ซอยเท้า(หมุนตัว))			
ท่าที่		ช่วยฤๅ	พระ ทิต: หน้า ศีรชะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายหงายฝ่ามือข้างลำตัวไป ด้านหน้าเล็กน้อย มือขวาเท้าสะเอว เท้า: ก้าวเท้าซ้าย นาง ทิต: หน้า ศีรชะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายหงายฝ่ามือข้างลำตัว มือ ขวาจับส่งหลัง เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย

ลำดับ	ลักษณะท่าร่ำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
	วิธีปฏิบัติท่าร่ำ พระ: ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายวาดมือขึ้นพร้อมหงายฝ่ามือข้างลำตัวไปด้านหน้าเล็กน้อย มือขวาเท้าสะเอว ก้าวเท้าซ้าย นาง: ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายวาดมือขึ้นพร้อมหงายฝ่ามือข้างลำตัวไปด้านหน้าเล็กน้อย มือขวาเท้าสะเอว ก้าวหน้าเท้าซ้าย		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 22		เจ็ดตน	พระ ทิต: หน้า ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายเท้าสะเอว มือขวาชี้ไป ด้านข้างงอแขนเล็กน้อย เท้า: ยืนเท้าขวา จรดจมูกเท้าซ้าย นาง ทิต: หน้า ศิริษะ: ลักคอ มือ: มือจับส่งหลัง มือขวาชี้ไปด้านข้าง งอแขนเล็กน้อย เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงขวา มือซ้ายเท้าสะเอว มือขวาชี้ไปด้านข้างงอแขนเล็กน้อย ยืนเท้าขวา จรดจมูกเท้าซ้าย นาง: ศิริษะลักคอ มือซ้ายเท้าสะเอว มือขวาชี้ไปด้านข้างงอแขนเล็กน้อย ก้าวหน้าเท้าซ้าย		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 23		เอือน	พระ ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาแทงมือลง ข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย เท้า: จรดเท้าซ้าย นาง ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาแทงมือลง ข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย เท้า: จรดเท้าซ้าย
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาแทงมือลงข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย จรดเท้าซ้าย นาง: ศิริษะเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาแทงมือลงข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย จรดเท้าซ้าย		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 24		เอือน	พระ ทศ: หน้า ศีระ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายแทงมือลงข้างลำตัวอแน เล็กน้อย มือขวาตั้งวงล่าง เท้า: จรดเท้าขวา นาง ทศ: หน้า ศีระ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายแทงมือลงข้างลำตัวอแน เล็กน้อย มือขวาตั้งวงล่าง เท้า: จรดเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงซ้าย มือซ้ายแทงมือลงข้างลำตัวอแนเล็กน้อย มือขวาตั้งวงล่าง จรดเท้าขวา นาง: ศีระเอียงซ้าย มือซ้ายแทงมือลงข้างลำตัวอแนเล็กน้อย มือขวาตั้งวงล่าง จรดเท้าขวา			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 25		และพญา	พระ ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายขึ้นไว้ระดับหน้าอก มือขวาตั้งวงระดับหน้าอก เท้า: ยกเท้าซ้าย นาง ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายขึ้นไว้ระดับหน้าอก มือขวาตั้งวงระดับหน้าอก เท้า: ยกเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงขวา มือซ้ายขึ้นไว้ระดับหน้าอก มือขวาตั้งวงระดับหน้าอก ยกเท้าซ้าย นาง: ศิริษะเอียงขวา มือซ้ายขึ้นไว้ระดับหน้าอก มือขวาตั้งวงระดับหน้าอก ยกเท้าขวา			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 26		มนุษย์	พระ ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายชี้นิ้วไปด้านข้างปลายนิ้วชี้ ลงพื้น มือขวาเท้าสะเอว เท้า: ก้าวข้างเท้าซ้าย นาง ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายชี้นิ้วไปด้านข้างปลายนิ้วชี้ ลงพื้น มือขวาเท้าสะเอว เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงซ้าย มือซ้ายชี้นิ้วไปด้านข้างปลายนิ้วชี้ลงพื้น มือขวาเท้าสะเอว ก้าวข้างเท้าซ้าย นาง: ศิริษะเอียงซ้าย มือซ้ายชี้นิ้วไปด้านข้างปลายนิ้วชี้ลงพื้น มือขวาเท้าสะเอว ก้าวหน้าเท้าขวา			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 27		ปางสอง	พระ ทศ: หน้า ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายล่อแก้วเข้าหาตัวระดับอก มือขวาล่อแก้วเข้าหาตัวด้านข้างระดับ ศีรชะ เท้า: ถอนเท้าขวา/ตั้งเท้าซ้าย นาง ทศ: หน้า ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายล่อแก้วเข้าหาตัวด้านข้าง ระดับศีรชะ มือขวาล่อแก้วเข้าหาตัว ระดับอก เท้า: ถอนเท้าซ้าย/ตั้งเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีรชะเอียงขวา มือซ้ายคว่ำล่อแก้วข้างลำตัววาดมือขึ้นเป็นล่อแก้วเข้าหาตัวด้านข้างระดับ ศีรชะ มือขวาคว่ำล่อแก้วระดับอกแล้วหงายขึ้นเข้าหาตัว ถอนเท้าขวา ค่อยๆนั่งลงตั้งเท้าซ้าย นาง: ศีรชะเอียงขวา มือซ้ายคว่ำล่อแก้วข้างลำตัววาดมือขึ้นเป็นล่อแก้วเข้าหาตัวด้านข้างระดับ ศีรชะ มือขวาคว่ำล่อแก้วระดับอกแล้วหงายขึ้นเข้าหาตัว ถอนเท้าซ้าย ค่อยๆนั่งลงตั้งเท้าขวา			

ลำดับ	ลักษณะท่าท่า	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 28		เป็นเต่า	พระ ทิต: หน้า ศีระ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างแบออกปลายนิ้วชี้ ออกด้านข้าง งอแขนเล็กน้อย เท้า: นั่งทับส้นเท้าขวา/กระดกเสี้ยว เท้าซ้าย นาง ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างแบออกปลายนิ้วชี้ ออกด้านข้าง งอแขนเล็กน้อย เท้า: นั่งทับส้นเท้าซ้าย/กระดกเสี้ยว เท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่าท่า พระ: ศีระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือทั้งสองข้างแบออกปลายนิ้วชี้ออกด้านข้าง งอแขนเล็กน้อย นั่งทับส้นเท้าขวา/กระดกเสี้ยวเท้าซ้าย (สะดุ้งตัว 2 ครั้ง) นาง: ศีระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือทั้งสองข้างแบออกปลายนิ้วชี้ออกด้านข้าง งอแขนเล็กน้อย นั่งทับส้นเท้าซ้าย/กระดกเสี้ยวเท้าขวา (สะดุ้งตัว 2 ครั้ง)			

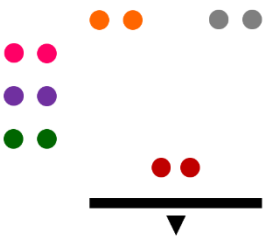

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 29		เอือน	พระ ทศ: ขวา ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงระดับหน้าอก มือขวาตั้งวงกลาง เท้า: นั่งทับส้น นาง ทศ: ซ้าย ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงกลาง มือขวาตั้งวงระดับหน้าอก เท้า: นั่งทับส้น
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงระดับหน้าอก มือขวาตั้งวงกลาง นั่งทับส้น นาง: ศิริษะเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงกลาง มือขวาตั้งวงระดับหน้าอก นั่งทับส้น			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 30		חנוןเขาหลวง	พระ ทศ: ขวา ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างหงายฝ่ามือขึ้น เท้า: ตั้งเท้าขวา นาง ทศ: ซ้าย ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างหงายฝ่ามือขึ้น เท้า: ตั้งเท้าขวา
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างหงายฝ่ามือขึ้นเบี่ยงไปด้านขวาค่อยๆกระดกปลายนิ้วขึ้นเล็กน้อย ตั้งเท้าขวา นาง: ศิริษะเอียงขวา ซ้าย มือทั้งสองข้างหงายฝ่ามือขึ้นเบี่ยงไปด้านซ้ายค่อยๆกระดกปลายนิ้วขึ้นเล็กน้อย ตั้งเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 31		เมื่อชกนาค	พระ ทิต: ขวา ศีรชะ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองกำมือหลวมๆ เท้า: ก้าวข้างเท้าซ้าย นาง ทิต: ซ้าย ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองกำมือหลวมๆ เท้า: ก้าวข้างเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีรชะเอียงซ้าย มือทั้งสองกำมือหลวมๆค่อยๆดึงมือลงเล็กน้อย ยกเท้าซ้ายแล้วก้าวไปด้านหน้า นาง: ศีรชะเอียงขวา มือทั้งสองกำมือหลวมๆค่อยๆดึงมือลงเล็กน้อย ยกเท้าขวาแล้วก้าวไปด้านหน้า			
ท่าที่ 32		กวนห้วง	พระ ทิต: ซ้าย ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาตั้งวงกลาง เท้า: ก้าวข้างเท้าซ้าย นาง ทิต: ซ้าย ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาตั้งวงกลาง เท้า: ก้าวข้างเท้าซ้ายหลบเข้าขวา

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีรษะเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจับเข้าหาตัวม้วนจับออกเป็นตั้งวงกลาง ก้าวข้างเท้าขวา ก้าวข้างเท้าซ้าย (หมุนตัวเดินแปรแถว) นาง: ศีรษะเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจับเข้าหาตัวม้วนจับออกเป็นตั้งวงกลาง ก้าวข้างเท้าขวา ก้าวข้างเท้าซ้ายหลบเข้าขวา (หมุนตัวเดินแปรแถว)		

ลำดับ	ลักษณะการแปรแถว		
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 33		มหา	ทิส: ขวา ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งมือชี้ด้านหน้าระดับอก มือขวาตั้งวงด้านหน้าระดับอก เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา นาง ทิส: ขวา ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งมือชี้ด้านหน้าระดับอก มือขวาตั้งวงด้านหน้าระดับอก เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงขวา มือซ้ายตั้งมือชี้ด้านหน้าระดับอก มือขวาตั้งวงด้านหน้าระดับอก ก้าวหน้าเท้าขวา นาง: ศิริษะเอียงขวา มือซ้ายตั้งมือชี้ด้านหน้าระดับอก มือขวาตั้งวงด้านหน้าระดับอก ก้าวหน้าเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 34		สมุทร	พระ ทศ: ขวา ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายชี้ลงข้างลำตัวแขนตึง มือขวาตั้งวงบน เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย นาง ทศ: ขวา ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายชี้ลงข้างลำตัวแขนตึง มือขวาตั้งวงบน เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงซ้าย มือซ้ายวาดมือมาข้างลำตัวนิ้วชี้ลงแขนตึง มือขวาตั้งวงบน ก้าวหน้าเท้าซ้าย นาง: ศิริษะเอียงซ้าย มือซ้ายวาดมือมาข้างลำตัวนิ้วชี้ลงแขนตึง มือขวาตั้งวงบน ก้าวหน้าเท้าซ้าย		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 35		ปางสาม	พระ ทิต: หน้า ศีระ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายล่อแก้วเข้าหาตัวระดับวง กลาง มือขวาล่อแก้วเข้าหาตัวระดับ ศีระ เท้า: ยกเท้าซ้าย นาง ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายล่อแก้วเข้าหาตัวระดับ ศีระ มือขวาล่อแก้วเข้าหาตัวระดับวง กลาง เท้า: เติงเท้าขวา
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือซ้ายคว่ำล่อแก้วข้างลำตัวแล้วตั้งล่อแก้วเข้าหาตัวระดับวง กลาง มือขวากว่าล่อแก้วข้างลำตัวแล้วตั้งล่อแก้วเข้าหาตัวระดับศีระ ยกเท้าซ้าย นาง: ศีระตรง มือซ้ายคว่ำล่อแก้วข้างลำตัวแล้วตั้งล่อแก้วเข้าหาตัวระดับศีระ มือขวากว่าล่อแก้วข้างลำตัวแล้วตั้งล่อแก้วเข้าหาตัวระดับวงกลาง เติงเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 36		เป็นหมู่ป่า	พระ ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างจับนิ้วเข้าหากัน ด้านหน้า งอแขนเล็กน้อย (ก๊ีบเท้าหมู) เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา นาง ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างจับนิ้วเข้าหากัน ด้านหน้า งอแขนเล็กน้อย (ก๊ีบเท้าหมู) เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือทั้งสองข้างจับนิ้วเข้าหากันด้านหน้า งอแขนเล็กน้อย (ก๊ีบเท้าหมู) ถอนเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา นาง: ศีระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือทั้งสองข้างจับนิ้วเข้าหากันด้านหน้า งอแขนเล็กน้อย (ก๊ีบเท้าหมู) ถอนเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 37		กล้าฤทธิ์รุทร	พระ ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาสอดสูง เท้า: ยกเท้าซ้าย นาง ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาสอดสูง เท้า: กระดกเท้าซ้าย
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายแทงปลายมือลงพื้นด้านหน้าพลิกมือขึ้นตั้งวงล่าง ถอนเท้าซ้าย มือขวาหยิบจับแล้วสอดสูง สดุดเท้าซ้ายแล้วยกเท้า จรดเท้าซ้าย จรดเท้าขวา นาง: ศีระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายแทงปลายมือลงพื้นด้านหน้าพลิกมือขึ้นตั้งวงล่าง มือขวาหยิบจับแล้วสอดสูง สดุดเท้าขวา กระดกเท้าซ้าย จรดเท้าซ้าย จรดเท้าขวา			

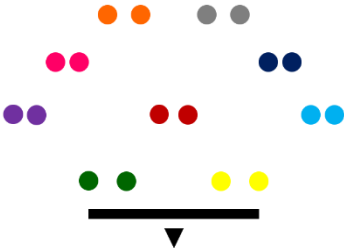
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 38		สัประยុทธ	พระ ทศ: หน้า ศีระ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจับยาว แขนตั้ง เท้า: ก้าวข้างเท้าซ้าย นาง ทศ: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายจับยาวแขนตั้ง มือขวาตั้ง วงบน เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือซ้ายจับปรกข้างม้วนจับออกตั้งวงบน มือขวาดั้งวงกลางพลิกมือเป็นจับยาวแขนตั้ง ก้าวข้างเท้าซ้าย หน้าเท้าซ้าย นาง: ศีระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงกลางพลิกมือเป็นจับยาวแขนตั้ง มือขวาจับปรกข้างม้วนจับออกตั้งวงบน ก้าวเท้าขวา (ยืดตัวขึ้น)			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 39		หิรัญยักษ์	พระ ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายเท้าสะเอว มือขวาขึ้นนิ้วไป ด้านหน้าเล็กน้อยแล้วตวัดข้อมือเก็บนิ้ว เท้า: ยืนเท้าขวาแตะจมูกเท้าซ้าย นาง ทิต: หน้า ศีระ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวาขึ้นนิ้วไป ด้านหน้าเล็กน้อยแล้วตวัดข้อมือเก็บนิ้ว เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงขวา มือซ้ายเท้าสะเอว มือขวาขึ้นนิ้วไปด้านหน้าเล็กน้อยแล้วตวัดข้อมือเก็บนิ้ว ยืน แตะจมูกเท้าซ้าย นาง: ศีระเอียงซ้าย มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวาขึ้นนิ้วไปด้านหน้าเล็กน้อยแล้วตวัดข้อมือเก็บนิ้ว ก้าวหน้าเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 40		เอือน	พระ ทศ: ขวา ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวากวดมื่อด้านหน้า เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา นาง ทศ: ซ้าย ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายกวดมื่อด้านหน้า มือขวาจับส่งหลัง เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงขวา มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวากวดมื่อด้านหน้า ก้าวหน้าเท้าขวา (สลับตำแหน่งกับนาง) นาง: ศิริษะเอียงซ้าย มือซ้ายกวดมื่อด้านหน้า มือขวาจับส่งหลัง ก้าวหน้าเท้าซ้าย (สลับตำแหน่งกับพระ)			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 41		แย่งปลัดขี	พระ ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายกวดมือด้านหน้า มือขวา จับส่งหลัง เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย นาง ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวากวดมือ ด้านหน้า เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงซ้าย มือซ้ายกวดมือด้านหน้า มือขวาจับส่งหลัง ก้าวหน้าเท้าซ้าย นาง: ศิริษะเอียงขวา มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวากวดมือด้านหน้า ก้าวหน้าเท้าขวา			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 42		เอือน	พระ ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวากวดมื่อด้านหน้า เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา นาง ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายกวดมื่อด้านหน้า มือขวาจับส่งหลัง เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงขวา มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวากวดมื่อด้านหน้า ก้าวหน้าเท้าขวา (เดินแปรแถว) นาง: ศิริษะเอียงซ้าย มือซ้ายกวดมื่อด้านหน้า มือขวาจับส่งหลัง ก้าวหน้าเท้าขวา (เดินแปรแถว)		

ลำดับ	ลักษณะการแปรแถว		
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 43		ปางสี่	ทิต: หน้า ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายล่อแก้วหางยท้องแขน งอแขนเล็กน้อย มือขวาล่อแก้วหันออกระดับวงกลาง เท้า: ยกเท้าซ้าย นาง ทิต: หน้า ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายล่อแก้วหันออกระดับวง กลาง มือขวาล่อแก้วหางยท้องแขน งอแขนเล็กน้อย เท้า: เติ้วเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายตั้งล่อแก้วข้างลำตัวหางยท้องแขน งอแขนเล็กน้อย มือขวาล่อแก้วข้างศิริษะม้วนมือออกระดับวงกลาง ก้าวข้างเท้าขวา ยกเท้าซ้าย นาง: ศิริษะเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือซ้ายล่อแก้วข้างศิริษะม้วนมือออกระดับวงกลาง มือขวาตั้ง ล่อแก้วข้างลำตัวหางยท้องแขน งอแขนเล็กน้อย ก้าวข้างเท้าซ้าย เติ้วเท้าขวา			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 44		เป็นนรสิงห์	พระ ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างตั้งข้อมือด้านหน้า กางนิ้วออกงอนิ้วเข้าหาฝ่ามือ งอแขน เล็กน้อย (กรงเล็บ) เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา นาง ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างตั้งข้อมือด้านหน้า กางนิ้วออกงอนิ้วเข้าหาฝ่ามือ งอแขน เล็กน้อย (กรงเล็บ) เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือทั้งสองข้างตั้งข้อมือด้านหน้ากางนิ้วออกงอนิ้วเข้าหาฝ่ามือ งอแขนเล็กน้อย (กรงเล็บ) ถอนเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา นาง: ศีระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือทั้งสองข้างตั้งข้อมือด้านหน้ากางนิ้วออกงอนิ้วเข้าหาฝ่ามือ งอแขนเล็กน้อย (กรงเล็บ) ถอนเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 45		เอือน	พระ ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาจับหงาย ระดับวงล่าง เท้า: ขยับเท้าซ้าย นาง ทศ: หน้า ศิริษะ: ตรง มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาจับหงาย ระดับวงล่าง เท้า: ขยับเท้าซ้าย
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาจับหงายระดับวงล่าง ขยับเท้าซ้าย (ขยับเท้า 2 ครั้ง) นาง: ศิริษะตรง มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาจับหงายระดับวงล่าง ขยับเท้าซ้าย (ขยับเท้า 2 ครั้ง)		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 46		เสนาดุ	พระ ทิต: หน้า ศีระ: ตรง มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาจับหงาย ระดับวงล่าง เท้า: ยืนเท้าซ้าย แตะจุมูกเท้าขวา นาง ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาจับหงาย ระดับวงล่าง เท้า: ยืนเท้าซ้าย แตะจุมูกเท้าขวา
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระตรง มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาจับหงายระดับวงล่าง ยืนเท้าซ้าย ยกเท้าขวาแล้ววางเท้า แตะจุมูกเท้าขวา นาง: ศีระตรง มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาจับหงายระดับวงล่าง ยืนเท้าซ้าย ยกเท้าขวาแล้ววางเท้า แตะจุมูกเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 47		ปราบหิรัณ	พระ ทศ: ซ้าย ศีระ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างรวมเข้าหากัน ด้านหน้า วาดมือออกตั้งมือด้านหน้า ระดับลำตัว เท้า: ก้าวเท้าขวา นาง ทศ: ซ้าย ศีระ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างรวมเข้าหากัน ด้านหน้า วาดมือออกตั้งมือด้านหน้า ระดับลำตัว เท้า: ก้าวเท้าซ้าย
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างรวมเข้าหากันด้านหน้า วาดมือออกตั้งมือ ด้านหน้าระดับลำตัว ถอนเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา นาง: ศีระเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างรวมเข้าหากันด้านหน้า วาดมือออกตั้งมือ ด้านหน้าระดับลำตัว ถอนเท้าขวา ก้าวหน้าเท้าซ้าย			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 48		ยกะสิปู	พระ ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวาชี้นิ้ววัด ข้อมือเก็บนิ้วชี้ เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย นาง ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวาชี้นิ้ววัด ข้อมือเก็บนิ้วชี้ เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวาชี้นิ้วดานข้างเฉียงไปด้านหน้าเล็กน้อยแล้ววัดข้อมือเก็บนิ้วชี้ ย่ำเท้าขวา ก้าวหน้าเท้าซ้าย นาง: ศีระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวาชี้นิ้วดานข้างเฉียงไปด้านหน้าเล็กน้อยแล้ววัดข้อมือเก็บนิ้วชี้ ย่ำเท้าขวา ก้าวหน้าเท้าซ้าย			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 49		ยักซี	พระ ทิต: หน้า ศีระ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างล่อแก้วระดับวงล่าง เท้า: ประสมเท้า นาง ทิต: หน้า ศีระ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างล่อแก้วระดับวงล่าง เท้า: ประสมเท้า
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงขวา/เอียงซ้ายกลับหน้าตรง มือทั้งสองข้างล่อแก้วระดับวงล่าง ม้วนล่อแก้วเข้าหาตัวแล้วกลับมาตั้งระดับวงล่าง ซอยเท้า ประสมเท้า นาง: ศีระเอียงขวา/เอียงซ้ายกลับหน้าตรง มือทั้งสองข้างล่อแก้วระดับวงล่าง ม้วนล่อแก้วเข้าหาตัวแล้วกลับมาตั้งระดับวงล่าง ซอยเท้า ประสมเท้า		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 50		ปางห้า	ทิศ: หน้า ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายล่อแก้วระดับวงล่าง มือขวาหงายล่อแก้วระดับศีรษะ เท้า: ยกเท้าซ้าย นาง ทิศ: หน้า ศีรษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายหงายล่อแก้วระดับศีรษะ มือขวาล่อแก้วระดับวงล่าง งอแขนเล็กน้อย เท้า: ยกเท้าขวา
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีรษะเอียงซ้ายยกกลับเอียงขวา มือซ้ายแทงล่อแก้วลงแล้วพลิกขึ้นตั้งระดับวงล่าง มือขวาคว่าล่อแก้วข้างลำตัวหงายล่อแก้วขึ้นระดับศีรษะ ก้าวข้างเท้าขวา ยกเท้าซ้าย นาง: ศีรษะเอียงขวากลับเอียง มือซ้ายคว่ำล่อแก้วข้างลำตัวหงายล่อแก้วขึ้นระดับศีรษะ มือขวาแทงล่อแก้วลงแล้วพลิกขึ้นตั้งระดับวงล่าง ก้าวข้างเท้าซ้าย ยกเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 51		เป็นคนค่อม	ทิศ: หน้า ศีรษะ: ตรง มือ: มือซ้ายไหลหลัง มือขวากำมือเหลือนิ้วโป้งระดับหน้าอก เท้า: ก้าวเท้าขวา นาง ทิศ: หน้า ศีรษะ: ตรง มือ: มือซ้ายไหลหลัง มือขวากำมือเหลือนิ้วโป้งระดับหน้าอก เท้า: ก้าวเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีรษะตรงแล้วเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายไหลหลัง มือขวากำมือเหลือนิ้วโป้งตั้งขึ้นระดับหน้าอก ถอนเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา นาง: ศีรษะตรงแล้วเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายไหลหลัง มือขวากำมือเหลือนิ้วโป้งตั้งขึ้นระดับหน้าอก ถอนเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา			

ลำดับ	ลักษณะท่าทำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 52		หลอกขอที่	ทิศ: ซ้าย ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างตั้งมือแล้วพลิกหงาย ฝ่ามือขึ้น เท้า: ก้าวเท้าขวา นาง ทิศ: ซ้าย ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างตั้งมือแล้วพลิกหงาย ฝ่ามือขึ้น เท้า: ก้าวเท้าซ้าย
วิธีปฏิบัติท่าทำ พระ: ศีรษะเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างตั้งมือแล้วพลิกหงายฝ่ามือขึ้น เบี่ยงมือไปด้านขวาเล็กน้อยแล้ว ตบปลายมือขึ้นเล็กน้อย ถอนเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา นาง: ศีรษะเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างตั้งมือแล้วพลิกหงายฝ่ามือขึ้น เบี่ยงมือไปด้านขวาเล็กน้อยแล้ว ตบปลายมือขึ้นเล็กน้อย ถอนเท้าขวา ก้าวหน้าเท้าซ้าย			

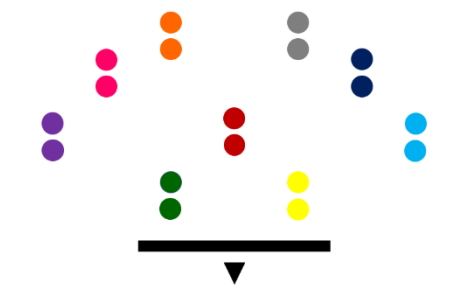
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 53		เอือน	พระ ทศ: ซ้าย ศีระ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างแบมือด้านหน้า เท้า: จรดเท้าขวา นาง ทศ: ซ้าย ศีระ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างแบมือด้านหน้า เท้า: จรดเท้าขวา
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างแบมือด้านหน้าเปียงไปด้านขวาเล็กน้อยแล้วตบปลายมือลงเล็กน้อย จรดเท้าขวา นาง: ศีระเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างแบมือด้านหน้าเปียงไปด้านขวาเล็กน้อยแล้วตบปลายมือลงเล็กน้อย จรดเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 54		เอือน	พระ ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างตั้งมือไขว้กันระดับหน้าอก เท้า: จรดเท้าซ้าย นาง ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างตั้งมือไขว้กันระดับหน้าอก เท้า: จรดเท้าซ้าย
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงขวา มือทั้งสองข้างตั้งมือไขว้กันระดับหน้าอก จรดเท้าซ้าย นาง: ศิริษะเอียงขวา มือทั้งสองข้างตั้งมือไขว้กันระดับหน้าอก จรดเท้าซ้าย			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 55		กรุงพลี	ทศ: หน้า ศีระะ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างตั้งวงด้านหน้า ระดับข้างลำตัว เท้า: หน้าหน้าเท้าขวา นาง ทศ: หน้า ศีระะ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างตั้งวงด้านหน้า ระดับข้างลำตัว เท้า: หน้าหน้าเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระะเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างตั้งวงด้านหน้าระดับข้างลำตัว หน้าหน้าเท้าขวา นาง: ศีระะเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างตั้งวงด้านหน้าระดับข้างลำตัว หน้าหน้าเท้าขวา			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 56		เสียดะ	ทศ: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างแบมือหงายฝ่ามือ ด้านหน้า แขนตั้ง เท้า: เหลื่อมเท้าขวา นาง ทศ: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างแบมือหงายฝ่ามือ ด้านหน้า แขนตั้ง เท้า: เหลื่อมเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างแบมือหงายฝ่ามื่อด้านหน้าระดับข้อมือ แขนตั้ง เหลื่อมเท้าขวา นาง: ศีระเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างแบมือหงายฝ่ามื่อด้านหน้าระดับข้อมือ แขนตั้ง เหลื่อมเท้าขวา			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 57		เอือน	พระ ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างตั้งวงกลาง เท้า: จรดเท้าขวา/จรดเท้าซ้าย นาง ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างตั้งวงกลาง เท้า: จรดเท้าขวา/จรดเท้าซ้าย
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือทั้งสองข้างตบปลายมือลงแล้วตั้งวงกลาง จรดเท้าขวา/จรดเท้าซ้าย นาง: ศีระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือทั้งสองข้างตบปลายมือลงแล้วตั้งวงกลาง จรดเท้าขวา/จรดเท้าซ้าย		

ลำดับ	ลักษณะการแปรแถว		
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 58		และเขตคัน	พระ ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างล่อแก้วระดับวง กลาง เท้า: ก้าวข้างเท้าซ้าย นาง ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างล่อแก้วระดับวง กลาง เท้า: ก้าวข้างเท้าซ้ายหลบเข้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือทั้งสองข้างล่อแก้วเข้าหาตัวม้วนออกเป็นตั้งล่อแก้วขึ้น อยู่ระดับวงกลาง ก้าวข้างเท้าขวา ก้าวข้างเท้าซ้าย (พระซ้อนหลังนาง หมุนตัวแล้วแปรแถว) นาง: ศีระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือทั้งสองข้างตบปลายมือลงแล้วตั้งวงกลาง ก้าวข้างเท้าขวา ก้าวข้างเท้าซ้ายหลบเข้าขวา (หมุนตัวแล้วแปรแถว)			

ลำดับ	ลักษณะการแปรแถว		
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 59		ปางหก	พระ ทิตะ: หน้า ศีระะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายล่อแก้วแขนตึงระดับไหล่ มือขวาล่อแก้วระดับศีระะ เท้า: ยกเท้าซ้าย นาง ทิตะ: หน้า ศีระะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายล่อแก้วระดับศีระะ มือขวาล่อแก้วแขนตึงระดับไหล่ เท้า: เดี่ยวเท้าขวา
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระะเอียงซ้าย มือซ้ายล่อแก้วแขนตึงระดับไหล่ มือขวาล่อแก้วระดับศีระะ ยกเท้าซ้าย นาง: ศีระะเอียงขวา มือซ้ายล่อแก้วระดับศีระะ มือขวาล่อแก้วแขนตึงระดับไหล่ เดี่ยวเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 60		เป็นพระราม	พระ ทิศ: ซ้าย ศีรษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาจับส่งหลัง เท้า: ยืนแตะจุมูกเท้าขวา นาง ทิศ: ซ้าย ศีรษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวาจับส่งหลัง เท้า: ยืนแตะจุมูกเท้าขวา
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีรษะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายกวดมือแล้วตั้งวงล่าง มือขวาจับส่งหลัง ยืนแตะจุมูกเท้าขวา นาง: ศีรษะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายกวดมือแล้วตั้งวงล่าง มือขวาจับส่งหลัง ยืนแตะจุมูกเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 61		เอือน	พระ ทศ: ซ้าย ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวากำมือ เหลือนิ้วโป้งระดับวงล่าง เท้า: หนักหน้าเท้าขวา นาง ทศ: ซ้าย ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวากำมือ เหลือนิ้วโป้งระดับวงล่าง เท้า: หนักหน้าเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวากำมือเหลือนิ้วโป้งระดับวงล่าง หนักหน้าเท้าขวา นาง: ศิริษะเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงล่าง มือขวากำมือเหลือนิ้วโป้งระดับวงล่าง หนักหน้าเท้าขวา			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 62		ปรศุ	พระ ทิต: ซ้าย ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายเท้าสะเอว มือขวากำมือ เหลือนิ้วโป้งจรดหน้าผาก เท้า: ยืนแตะะจุมูกเท้าขวา นาง ทิต: ซ้าย ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายเท้าสะเอว มือขวากำมือ เหลือนิ้วโป้งจรดหน้าผาก เท้า: ยืนแตะะจุมูกเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีรชะเอียงขวา มือซ้ายเท้าสะเอว มือขวากำมือเหลือนิ้วโป้งจรดหน้าผาก ยืนแตะะจุมูกเท้าขวา นาง: ศีรชะเอียงขวา มือซ้ายเท้าสะเอว มือขวากำมือเหลือนิ้วโป้งจรดหน้าผาก ยืนแตะะจุมูกเท้าขวา			

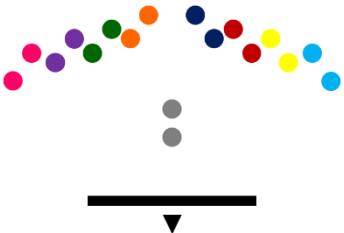
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 63		ปราบกษัตริย์	พระ ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างจับคว่ำข้างลำตัว แขนตั้ง เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา นาง ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างจับคว่ำข้างลำตัว แขนตั้ง เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างตั้งวงระดับหน้าอกแล้ววาดมือไปจับคว่ำข้างลำตัวแขนตั้ง ก้าวข้างเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา กระทุ้งเท้าซ้าย นาง: ศิริษะเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างตั้งวงระดับหน้าอกแล้ววาดมือไปจับคว่ำข้างลำตัวแขนตั้ง ก้าวข้างเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา กระทุ้งเท้าซ้าย			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 64		มูทะลุ	พระ ทิตะ: หน้า ศีระชะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาวางทาบหน้าขา เท้า: หน้าหน้าเท้าขวา นาง ทิตะ: หน้า ศีระชะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาวางทาบหน้าขา เท้า: หน้าหน้าเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระชะเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือซ้ายแทงมือแล้วตั้งวงบน มือขวาดังมือแล้ววางทาบหน้าขา เท้าขวา หน้าหลังเท้าซ้าย หน้าหน้าเท้าขวา นาง: ศีระชะเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือซ้ายแทงมือแล้วตั้งวงบน มือขวาดังมือแล้ววางทาบหน้าขา เท้าขวา หน้าหลังเท้าซ้าย หน้าหน้าเท้าขวา			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 65		เอือน	พระ ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายจับคว่ำข้างลำตัวระดับไหล่ มือตั้งวงล่างหงายท้องแขนขึ้น เท้า: จรดเท้าขวา นาง ทศ: หน้า ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายจับคว่ำข้างลำตัวระดับไหล่ มือตั้งวงล่างหงายท้องแขนขึ้น เท้า: จรดเท้าขวา
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงซ้าย มือซ้ายจับคว่ำข้างลำตัวระดับไหล่ มือตั้งวงล่างหงายท้องแขนขึ้น จรดเท้าขวา นาง: ศิริษะเอียงซ้าย มือซ้ายจับคว่ำข้างลำตัวระดับไหล่ มือตั้งวงล่างหงายท้องแขนขึ้น จรดเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 66		เอือน	พระ ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายจับปรกข้าง มือตั้งวงล่าง เท้า: จรดเท้าซ้าย นาง ทิต: หน้า ศีระ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายจับปรกข้าง มือตั้งวงล่าง เท้า: จรดเท้าซ้าย
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงขวา มือซ้ายจับปรกข้าง มือตั้งวงล่าง จรดเท้าซ้าย นาง: ศีระเอียงขวา มือซ้ายจับปรกข้าง มือตั้งวงล่าง จรดเท้าซ้าย			
ท่าที่ 67		ให้เสีย	พระ ทิต: ขวา ศีระ: เอียงขวา มือ: ทั้งสองข้างตั้งวงระดับหน้าอก เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย นาง ทิต: ขวา ศีระ: เอียงขวา มือ: ทั้งสองข้างตั้งวงระดับหน้าอก เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระเอียงขวา ทั้งสองข้างตั้งวงระดับหน้าอก ก้าวหน้าเท้าซ้าย นาง: ศีระเอียงขวา ทั้งสองข้างตั้งวงระดับหน้าอก ก้าวหน้าเท้าขวา			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 68		ขวัญ	พระ ทิต: ขวา ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างประกบเข้าหากัน ระดับหน้าอก เท้า: ก้าวข้างเท้าขวา นาง ทิต: ขวา ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างประกบเข้าหากัน ระดับหน้าอก เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างประกบเข้าหากันระดับหน้าอก ก้าวข้างเท้าขวา ยึดตัวขึ้น (หมุนตัวแปรแถว) นาง: ศิริษะเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างประกบเข้าหากันระดับหน้าอก ก้าวหน้าเท้าซ้าย ยึดตัวขึ้น (หมุนตัวแปรแถว)			

ลำดับ	ลักษณะการแปรแถว		
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 69		ปางเจ็ดเป็นพระ	พระคู่ที่ 1,3,5,7 ทิศ: ขวา ศีรณะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างหล่อแก้วมือไขว้กัน ระดับหน้าอก เท้า: ซอยเท้า พระคู่ที่ 2,4,6,8 ทิศ: ซ้าย ศีรณะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างหล่อแก้วมือไขว้กัน ระดับหน้าอก เท้า: ซอยเท้า พระคู่ที่ 9 ทิศ: หน้า ศีรณะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างหล่อแก้วมือไขว้กัน ระดับหน้าอก เท้า: ซอยเท้า

ลำดับ	ลักษณะท่าท่า	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
	วิธีปฏิบัติท่าท่า พระคู้ที่ 1,3,5,7 : หันหน้าทิศขวา ศีรษะตรง มือทั้งสองข้างปล่อยแกว มือไขว้กันระดับหน้าอก ขอยเท้า พระคู้ที่ 2,4,6,8 : หันหน้าทิศซ้าย ศีรษะตรง มือทั้งสองข้างปล่อยแกว มือไขว้กันระดับหน้าอก ขอยเท้า พระคู้ที่ 9: ศีรษะตรง มือทั้งสองข้างปล่อยแกวมือไขว้กัน ระดับหน้าอก ขอยเท้า นางคู้ที่ 1,3,5,7 : หันหน้าทิศขวา ศีรษะตรง มือทั้งสองข้างปล่อยแกว มือไขว้กันระดับหน้าอก ขอยเท้า นางคู้ที่ 2,4,6,8 : หันหน้าทิศซ้าย ศีรษะตรง มือทั้งสองข้างปล่อยแกว มือไขว้กันระดับหน้าอก ขอยเท้า นางคู้ที่ 9: ศีรษะตรง มือทั้งสองข้างปล่อยแกว มือไขว้กันระดับหน้าอก ขอยเท้า		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 70		รามจันทร	พระคู่ที่ 1,3,7 ทิต: ขวา ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงหงายท้องแขนข้าง ลำตัวอแขนเล็กน้อย มือขวาตั้งวงบน เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา พระคู่ที่ 5 ทิต: ขวา ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างตั้งวงกลาง เท้า: นั่งชันเท้าขวา พระคู่ที่ 2,4,8 ทิต: ซ้าย ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาตั้งวงหงาย ท้องแขนข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย พระคู่ที่ 6 ทิต: ขวา ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างตั้งวงกลาง เท้า: นั่งชันเท้าซ้าย

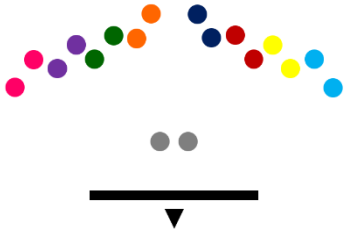
ลำดับ	ลักษณะท่าท่า	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบายท่าท่า
			พระคู่ที่ 9 ทิศ: หน้า ศีรษะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างหล่อแก้วระดับวง กลาง เท้า: ก้าวเท้าขวา นางคู่ที่ 1,3,5,7 ทิศ: ขวา ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงหงายท้องแขนข้าง ลำตัวอแขนเล็กน้อย มือขวาตั้งวงบน เท้า: นั่งชันเท้าซ้าย นางคู่ที่ 2,4,6,8 ทิศ: ซ้าย ศีรษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาตั้งวงหงาย ท้องแขนข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย เท้า: นั่งชันเท้าขวา นางคู่ที่ 9 ทิศ: หน้า ศีรษะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างหล่อแก้วข้างลำตัว หงายท้องแขนขึ้น เท้า: นั่งชันเท้าขวา

ลำดับ	ลักษณะท่าร่ำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบายท่าร่ำ
	วิธีปฏิบัติท่าร่ำ พระคู่ที่ 1,3,7 : หันหน้าทิศขวา ศีรษะเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงกลางพลิกมือลงหงายท้องแขนขึ้น มือขวาจีบปรกข้างม้วนจีบออกตั้งวงบน ถอนเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา พระคู่ที่ 5 : หันหน้าทิศขวา ศีรษะเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างจีบเข้าหาตัวระดับอก วาดจีบออกเป็นตั้งวงกลาง ถอนเท้าซ้ายค่อยๆนั่งลงชันเท้าขวา พระคู่ที่ 2,4,8 : หันหน้าทิศซ้าย ศีรษะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายจีบปรกข้างม้วนจีบออกตั้งวงบน ข่าย มือขวาตั้งวงกลางพลิกมือลงหงายท้องแขนขึ้น ถอนเท้าขวา ก้าวหน้าเท้าซ้าย พระคู่ที่ 6 : หันหน้าทิศขวา ศีรษะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือทั้งสองข้างจีบเข้าหาตัวระดับอก วาดจีบออกเป็นตั้งวงกลาง ถอนเท้าขวาค่อยๆนั่งลงชันเท้าซ้าย พระคู่ที่ 9: ศีรษะตรง มือทั้งสองข้างล่อแก้วเข้าหาตัวระดับหน้าอก วาดล่อแก้วขึ้นระดับวงกลาง (กรบน) ก้าวหน้าเท้าขวา นางคู่ที่ 1,3,5,7 : หันหน้าทิศขวา ศีรษะเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงกลางพลิกมือลงหงายท้องแขนขึ้น มือขวาจีบปรกข้างม้วนจีบออกตั้งวงบน ถอนเท้าขวาค่อยๆนั่งลงชันเท้าซ้าย นางคู่ที่ 2,4,6,8 หันหน้าทิศซ้าย ศีรษะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายจีบปรกข้างม้วนจีบออกตั้งวงบน ข่าย มือขวาตั้งวงกลางพลิกมือลงหงายท้องแขนขึ้น ถอนเท้าซ้ายค่อยๆนั่งลงชันเท้าขวา นางคู่ที่ 9: ศีรษะตรง มือทั้งสองข้างล่อแก้วเข้าหาตัวระดับอก วาดล่อแก้วลงข้างลำตัวหงายท้องแขนขึ้น (กรล่าง) ถอนเท้าซ้ายค่อยๆนั่งลงชันเท้าขวา (ทุกคนสะดุ้งตัว 2 ครั้ง)		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 71		ปราบเท้า ทศกัณฐ์	พระคู่ที่ 1,3,7 ทิศ: ขวา ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงหงายท้องแขนข้าง ลำตัวอแขนเล็กน้อย มือขวาตั้งวงบน เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา พระคู่ที่ 5 ทิศ: ขวา ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างตั้งวงกลาง เท้า: นั่งชันเท้าขวา พระคู่ที่ 2,4,8 ทิศ: ซ้าย ศีรษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาตั้งวง หงายท้องแขนข้างลำตัวอแขน เล็กน้อย เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย พระคู่ที่ 6 ทิศ: ขวา ศีรษะ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างตั้งวงกลาง เท้า: นั่งชันเท้าซ้าย

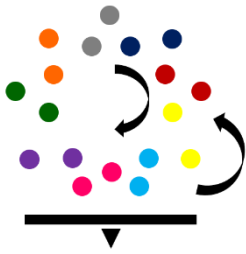
ลำดับ	ลักษณะท่าท่า	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
			พระคู่ที่ 9 ทศ: หน้า ศิริษะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างรวมเข้าหากัน ด้านหน้า วาดมือออกจิบคว่ำแล้วสอด สูง เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา นางคู่ที่ 1,3,5,7 ทศ: ขวา ศิริษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงหงายท้องแขนข้าง ลำตัวอแขนเล็กน้อย มือขวาตั้งวงบน เท้า: นั่งชันเท้าซ้าย นางคู่ที่ 2,4,6,8 ทศ: ซ้าย ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาตั้งวงหงาย ท้องแขนข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย เท้า: นั่งชันเท้าขวา นางคู่ที่ 9 ทศ: หน้า ศิริษะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างรวมเข้าหากัน ด้านหน้า วาดมือออกจิบคว่ำแล้วสอด สูง เท้า: นั่งชันเท้าขวา

ลำดับ	ลักษณะท่าท่า	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
	วิธีปฏิบัติท่าท่า พระคู้ที่ 1,3,7 : หันหน้าทิศขวา ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงหงายท้องแขนข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย มือขวาตั้งวงบน ก้าวหน้าเท้าขวา (สะดุ้งตัว 4 ครั้ง) พระคู้ที่ 5 : หันหน้าทิศขวา ศีรษะเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างตั้งวงกลาง นั่งชันเท้าขวา (สะดุ้งตัว 4 ครั้ง) พระคู้ที่ 2,4,8 : หันหน้าทิศซ้าย ศีรษะเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาตั้งวงหงายท้องแขนข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย ก้าวหน้าเท้าซ้าย (สะดุ้งตัว 4 ครั้ง) พระคู้ที่ 6 : หันหน้าทิศขวา ศีรษะเอียงขวา มือทั้งสองข้างตั้งวงกลาง นั่งชันเท้าซ้าย (สะดุ้งตัว 4 ครั้ง) พระคู้ที่ 9: ศีรษะตรง มือทั้งสองข้างรวมเข้าหากันด้านหน้า วาดมือออกจีบคว่ำแล้วสอดสูง ถอนเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา สะดุ้งตัว 2 ครั้ง) นางคู้ที่ 1,3,5,7 : ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงหงายท้องแขนข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย มือขวาตั้งวงบน นั่งชันเท้าซ้าย (สะดุ้งตัว 4 ครั้ง) นางคู้ที่ 2,4,6,8 หันหน้าทิศซ้าย ศีรษะเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาตั้งวงหงายท้องแขนข้างลำตัวอแขนเล็กน้อย นั่งชันเท้าขวา (สะดุ้งตัว 4 ครั้ง) นางคู้ที่ 9: ศีรษะตรง มือทั้งสองข้างรวมเข้าหากันด้านหน้า วาดมือออกจีบคว่ำแล้วสอดสูง นั่งชันเท้าขวา (สะดุ้งตัว 2 ครั้ง)		

ลำดับ	ลักษณะการแปรแถว		
ลำดับ	ลักษณะท่าจำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 72		สิ้นพันธุ์พงศ์	พระคู่ที่ 1,3,5,7,9 ทิศ: ขวา ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงกลาง มือขวาจับส่งหลัง เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา พระคู่ที่ 2,4,6,8 ทิศ: ซ้าย ศีรษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวาตั้งวงกลาง เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย นางคู่ที่ 1,3,5,7 ทิศ: ขวา ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงกลาง มือขวาจับส่งหลัง เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย

ลำดับ	ลักษณะท่าท่า	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
			นางคู่ที่ 2,4,6,8,9 ทิศ: ซ้าย ศีรษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวาตั้งวง กลาง
	วิธีปฏิบัติท่าท่า พระคู่ที่ 1,3,5,7,9 : หันหน้าทิศขวา ศีรษะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายจับเข้าหาตัวระดับอก แล้ววาดจับออกตั้งวงกลาง มือขวาตั้งวงระดับอกวาดมือไปจับส่งหลัง ก้าวข้างเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา (หมุนตัวเดินแปดแถว) พระคู่ที่ 2,4,6,8 : หันหน้าทิศซ้าย ศีรษะเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงระดับอกวาดมือไปจับส่งหลัง มือขวาจับเข้าหาตัวระดับอกแล้ววาดจับออกตั้งวงกลาง ก้าวข้างเท้าขวา ก้าวหน้าเท้าซ้าย (หมุนตัวเดินแปดแถว) นางคู่ที่ 1,3,5,7 : หันหน้าทิศขวา ศีรษะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายจับเข้าหาตัวระดับอกแล้ววาดจับออกตั้งวงกลาง มือขวาตั้งวงระดับอกวาดมือไปจับส่งหลัง ก้าวหน้าเท้าขวา ก้าวหน้าเท้าซ้าย (หมุนตัวเดินแปดแถว) นางคู่ที่ 2,4,6,8,9 หันหน้าทิศศีรษะเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงระดับอกวาดมือไปจับส่งหลัง มือขวาจับเข้าหาตัวระดับอกแล้ววาดจับออกตั้งวงกลาง ก้าวหน้าเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา (หมุนตัวเดินแปดแถว)		

ลำดับ	ลักษณะการแปรแถว		
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 73		ปางนี้พระองค์/ ร้องลำครวญหา	พระ ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหล่ซ้ายหันเข้าวง) ศีรษะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างหล่อแก้วไขว้กัน ระดับหน้าอก เท้า: ซอยเท้า นาง ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหล่ขวาหันเข้าวง) ศีรษะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างหล่อแก้วไขว้กัน ระดับหน้าอก เท้า: ซอยเท้า
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: หันหน้าตามวง (ไหล่ซ้ายหันเข้าวง) ศีรษะตรง มือทั้งสองข้างหล่อแก้วไขว้กันระดับหน้าอก ซอยเท้า (พระอยู่วงนอก) นาง: หันหน้าตามวง (ไหล่ขวาหันเข้าวง) ศีรษะตรง มือทั้งสองข้างหล่อแก้ว มือไขว้กันระดับหน้าอก ซอยเท้า (นางอยู่วงใน)		

ลำดับ	ลักษณะท่าท่า	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 74		จะอวดตาร	พระ ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหล่ซ้ายหันเข้าวง) ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายล่อแก้วแขนตั้ง ระดับไหล่ มือขวาหงายล่อแก้วระดับศีรษะ เท้า: นั่งชันเท้าขวา นาง ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหล่ขวาหันเข้าวง) ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: : มือซ้ายล่อแก้วระดับกลาง มือขวาหงายล่อแก้วระดับศีรษะ เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย
	วิธีปฏิบัติท่าท่า พระ: หันหน้าตามวง (ไหล่ซ้ายหันเข้าวง) ศีรษะเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือซ้ายล่อแก้วหงาย ท้องแขนขึ้นแล้วพลิกล่อแก้วตั้งแขนตั้งระดับไหล่ มือขวาคว่าล่อแก้วข้างลำตัวแล้วสอดล่อแก้วขึ้น ระดับศีรษะ ถอนเท้าขวาค่อยๆนั่งลงชันเท้าขวา นาง: หันหน้าตามวง (ไหล่ขวาหันเข้าวง) ศีรษะเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือซ้ายล่อแก้วหงาย ท้องแขนขึ้นแล้วพลิกล่อแก้วตั้งระดับกลาง มือขวาคว่าล่อแก้วข้างลำตัวแล้วสอดล่อแก้วขึ้นระดับ ศีรษะ ถอนเท้าขวา ก้าวหน้าเท้าซ้าย		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 75		เป็นกฤษณกุมาร	พระ ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหล่ซ้ายหันเข้าวง) ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายล่อแก้วแขนตั้ง ระดับ ไหล่ มือขวาหงายล่อแก้วระดับศีรษะ เท้า: นั่งชันเท้าขวา นาง ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหล่ขวาหันเข้าวง) ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายล่อแก้วระดับวงล่าง มือขวาหงายล่อแก้วระดับศีรษะ เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: หันหน้าตามวง (ไหล่ซ้ายหันเข้าวง) ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายล่อแก้วแขนตั้งระดับไหล่ มือขวาหงายล่อแก้วระดับศีรษะ นั่งชันเท้าขวา (สะอึกตัวขึ้นคำว่ากฤษณแล้วยืนขึ้นหมุนตัวเดินสลับที่กับนาง) นาง: หันหน้าตามวง (ไหล่ขวาหันเข้าวง) ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายล่อแก้วระดับวงล่าง มือขวาหงายล่อแก้วระดับศีรษะ ก้าวหน้าเท้าซ้าย (สะอึกตัวขึ้นคำว่ากฤษณแล้วหมุนตัวเดินสลับที่กับพระ)		

ลำดับ	ลักษณะท่าท่า	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 76		อันสูงส่ง	พระ ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหล่ขวาหันเข้าวง) ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายล่อแก้วระดับวงล่าง มือ ขวาล่อแก้วสอดสูง เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย นาง ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหล่ซ้ายหันเข้าวง) ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายล่อแก้วแขนตั้ง ระดับไหล่ มือขวาล่อแก้วสอดสูง มือซ้ายล่อแก้วระดับวงล่าง มือขวาล่อ แก้วสอดสูง เท้า: นั่งชันเท้าซ้าย
	วิธีปฏิบัติท่าท่า พระ: หันหน้าตามวง (ไหล่ขวาหันเข้าวง) มือซ้ายล่อแก้วหงายท้องแขนขึ้นแล้วพลิกล่อแก้วตั้งระดับวงล่าง มือขวาคว่าล่อแก้วข้างลำตัวแล้วสอดล่อแก้วขึ้นระดับศีรษะ ถอนเท้าขวา ก้าวหน้าเท้าซ้าย นาง: หันหน้าตามวง (ไหล่ซ้ายหันเข้าวง) ศีรษะเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือซ้ายล่อแก้วหงายท้องแขนขึ้นแล้วพลิกล่อแก้วตั้งแขนตั้งระดับไหล่ มือขวาคว่าล่อแก้วข้างลำตัวแล้วสอดล่อแก้วขึ้นระดับศีรษะ ถอนเท้าขวาค่อยๆนั่งลงชันเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะท่าท่า	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 77		จะปราบเหล่า	พระ ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหล่ขวาหันเข้าวง) ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายล่อแก้วระดับวงล่าง มือขวาหงายล่อแก้วระดับศีรษะ เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย นาง ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหล่ซ้ายหันเข้าวง) ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายล่อแก้วแขนตั้งระดับไหล่ มือขวาหงายล่อแก้วระดับศีรษะ เท้า: นั่งชันเท้าซ้าย
	วิธีปฏิบัติท่าท่า พระ: หันหน้าตามวง (ไหล่ขวาหันเข้าวง) ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายล่อแก้วแขนตั้งระดับไหล่ มือขวาหงายล่อแก้วระดับศีรษะ นั่งชันเท้าขวา (สะอึกตัวขึ้นคำว่าเหล่าแล้วหมุนตัวเดินสลับที่กับนาง) นาง: หันหน้าตามวง (ไหล่ซ้ายหันเข้าวง) ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายล่อแก้วระดับวงล่าง มือขวาหงายล่อแก้วระดับศีรษะ ก้าวหน้าเท้าซ้าย (สะอึกตัวขึ้นคำว่าเหล่าแล้วลุกขึ้นยืนหมุนตัวเดินสลับที่กับพระ)		

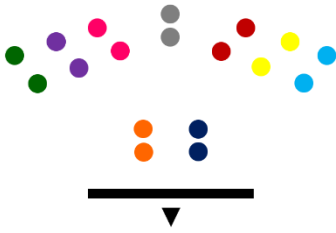
ลำดับ	ลักษณะท่าท่า	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 78		ยักษ์ร้ายใจทะนง	พระ ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหล่ซ้ายหันเข้าวง) ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายล่อแก้วแขนตั้ง ระดับไหล่ มือขวาหงายล่อแก้วระดับศีรษะ เท้า: นั่งชันเท้าขวา นาง ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหล่ขวาหันเข้าวง) ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายล่อแก้วระดับข้อมือ มือขวาหงายล่อแก้วระดับศีรษะ เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย
	วิธีปฏิบัติท่าท่า พระ: หันหน้าตามวง (ไหล่ซ้ายหันเข้าวง) ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายล่อแก้วแขนตั้งระดับไหล่ มือขวาหงายล่อแก้วระดับศีรษะ นั่งชันเท้าขวา (สะดุ้งตัว 2 ครั้ง) นาง: หันหน้าตามวง (ไหล่ขวาหันเข้าวง) ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายล่อแก้วระดับข้อมือ มือขวาหงายล่อแก้วระดับศีรษะ ก้าวหน้าเท้าซ้าย (สะดุ้งตัว 2 ครั้ง)		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 79		ให้โลกคงอยู่สุข	พระ ทิต: หน้า ศีระ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างตั้งวงกลาง เท้า: นั่งชันเท้าขวา นาง ทิต: หน้า ศีระ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างล่อแก้วระดับ ศีระ เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีระตรง เอียงซ้าย เอียงขวา มือทั้งสองข้างจับเข้าหาตัววาดจับออกตั้งวงกลางแล้วจับขวาสลับจับซ้าย นั่งชันเท้าขวา (สะดุ้งตัว 2 ครั้ง) นาง: ศีระตรง มือทั้งสองข้างคว่ำล่อแก้วด้านหน้าระดับลำตัวแล้วสอดล่อแก้วขึ้นระดับศีระ ถอนเท้าซ้าย ก้าวหน้าเท้าขวา (สะดุ้งตัว 2 ครั้ง)			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 80		สถาวร	พระ ทศ: ขวา ศัรชะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวาสอดสูง เท้า: นั่งชันเท้าซ้าย นาง ทศ: ซ้าย ศัรชะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายสอดสูง มือขวาจับส่งหลัง เท้า: ยกเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศัรชะเอียงขวากลับเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงหงายท้องแขนข้างลำตัววาดไปจับส่งหลัง มือขวาจับคว่ำข้างลำตัวแล้วสอดสูง นั่งชันเท้าซ้าย นาง: ศัรชะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายจับคว่ำข้างลำตัวแล้วสอดสูง มือขวาตั้งวงหงายท้องแขนข้างลำตัววาดไปจับส่งหลัง ก้าวข้างเท้าซ้าย ยกเท้าขวา			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 81		ยินดีปางใด	พระ ทิต: ขวา ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาดั้งวงหงาย ท้องแขนขึ้นงอแขนเล็กน้อย เท้า: ก้าวเท้าขวา นาง ทิต: ซ้าย ศิริษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาดั้งวงหงาย ท้องแขนขึ้นงอแขนเล็กน้อย เท้า: ก้าวเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิริษะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาดั้งวงหงายท้องแขนขึ้นงอแขนเล็กน้อย มือขวาสลับมาตั้งวงล่างแล้วพลิกมือลงข้างลำตัวงอแขนเล็กน้อย ถอนเท้าซ้าย ก้าวเท้าขวา (ย่อเท้า 2 ครั้ง แล้วแปรแถว) นาง: ศิริษะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาดั้งวงหงายท้องแขนขึ้นงอแขนเล็กน้อย มือขวาสลับมาตั้งวงล่างแล้วพลิกมือลงข้างลำตัวงอแขนเล็กน้อย ถอนเท้าซ้าย ก้าวเท้าขวา (ย่อเท้า 2 ครั้ง แล้วแปรแถว)			

ลำดับ	ลักษณะการแปรแถว		
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ทำที่ 82		ไม่เทียบเท่า	พระ ทิต: หน้า ศิระ: เอียงซ้าย เอียงขวา มือ: มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวาตั้งวง ด้านหน้ากวดมือเก็บนิ้ว เท้า: ก้าวเท้าซ้าย นาง ทิต: หน้า ศิระ: ลักคอ มือ: มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวาตั้งวง ด้านหน้ากวดมือเก็บนิ้ว เท้า: ก้าวเท้าซ้าย
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศิระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวาตั้งวงด้านหน้ากวดมือเก็บนิ้ว ทำมือซ้ำอีกรอบแต่เปลี่ยนข้าง ก้าวหน้าเท้าซ้าย หนักหลังเท้าขวา นาง: ศิระเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือซ้ายจับส่งหลัง มือขวาตั้งวงด้านหน้ากวดมือเก็บนิ้ว ทำมือซ้ำอีกรอบแต่เปลี่ยนข้าง ก้าวหน้าเท้าซ้าย หนักหลังเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 83		ทำให้เรา	พระ ทศ: หน้า ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างจับคว่าด้านหน้า ระดับอก เท้า: จรดเท้าซ้าย นาง ทศ: หน้า ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างจับคว่าด้านหน้า ระดับอก เท้า: จรดเท้าซ้าย
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีรชะเอียงขวา มือทั้งสองข้างจับคว่าด้านหน้าระดับอก จรดเท้าซ้าย นาง: ศีรชะเอียงขวา มือทั้งสองข้างจับคว่าด้านหน้าระดับอก จรดเท้าซ้าย			

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 84		เริงใจ	พระ ทิต: หน้า ศีรชะ: เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างจับหงายข้างลำตัว แขนตึงระดับไหล่ เท้า: จรดเท้าขวา นาง ทิต: หน้า ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างจับหงายข้างลำตัว แขนตึงระดับไหล่ เท้า: จรดเท้าขวา
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีรชะเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างจับหงายข้างลำตัว แขนตึงระดับไหล่ จรดเท้าขวา นาง: ศีรชะเอียงซ้าย มือทั้งสองข้างจับหงายข้างลำตัว แขนตึงระดับไหล่ จรดเท้าขวา			
ท่าที่ 85		ไหวกระฉ่อน	พระ ทิต: หน้า ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างหงายฝ่ามือขึ้น ด้านหน้า เท้า: ก้าวเท้าซ้าย นาง ทิต: หน้า ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างหงายฝ่ามือขึ้น ด้านหน้า เท้า: ก้าวเท้าขวา

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ศีรษะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือทั้งสองข้างตั้งมือด้านหน้าแล้วหงายฝ่ามือขึ้น ถอนเท้าขวา ก้าวเท้าซ้าย นาง: ศีรษะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือทั้งสองข้างตั้งมือด้านหน้าแล้วหงายฝ่ามือขึ้น ถอนเท้าซ้าย ก้าวเท้าขวา		

ลำดับ	ลักษณะการแปรแถว		
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 86		จับระบำ	พระคู่ 1,2,3 ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหลซ้ายหันเข้าวง) ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจับปรกข้าง เท้า: ซอยเท้า/ยี่ดยุบ พระคู่ 4,5,6 ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหลขวาหันเข้าวง) ศีรษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายจับปรกข้าง มือขวาตั้งวงบน เท้า: ซอยเท้า/ยี่ดยุบ พระคู่ 7,8,9 ทิศ: ซ้าย ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายจับหงายชายพก มือขวาตั้งวงบน เท้า: ก้าวเท้าขวา

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
			นางคู่ 1,2,3 ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหลซ้ายหันเข้าวง) ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจับปรกข้าง เท้า: ซอยเท้า/ยี่ดยุบ นางคู่ 4,5,6 ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหลขวาหันเข้าวง) ศีรษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายจับปรกข้าง มือขวาตั้งวงบน เท้า: ซอยเท้า/ยี่ดยุบ นางคู่ 7,8,9 ทิศ: ซ้าย ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายจับหงายชายพก มือขวาตั้งวงบน เท้า: ก้าวเท้าขวา

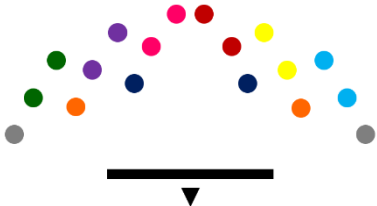
ลำดับ	ลักษณะท่าท่า	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
	วิธีปฏิบัติท่าท่า พระคู่ 1,2,3: ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจับปรกข้าง ซอยเท้า/ยี่ดยุบ พระคู่ 4,5,6: ศีรษะเอียงขวา มือซ้ายจับปรกข้าง มือขวาตั้งวงบน ซอยเท้า/ยี่ดยุบ พระคู่ 7,8,9: ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายจับหงายชายพก มือขวาตั้งวงบน ก้าวเท้าขวา (หมุนตัวไปทิศขวา) นางคู่ 1,2,3: ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจับปรกข้าง ซอยเท้า/ยี่ดยุบ นางคู่ 4,5,6: ศีรษะเอียงขวา มือซ้ายจับปรกข้าง มือขวาตั้งวงบน ซอยเท้า/ยี่ดยุบ นางคู่ 7,8,9: ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายจับหงายชายพก มือขวาตั้งวงบน ก้าวเท้าขวา (หมุนตัวไปทิศขวา)		

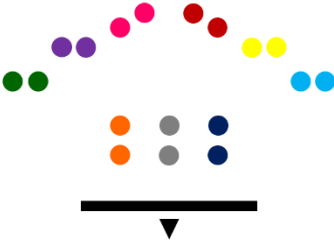
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 87		ร้องรำ	พระคู่ 1,2,3 ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหลซ้ายหันเข้าวง) ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายจับปรกข้าง มือขวาตั้งวงบน เท้า: ซอยเท้า/ยี่ดยุบ พระคู่ 4,5,6 ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหลขวาหันเข้าวง) ศีรชะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจับปรกข้าง เท้า: ซอยเท้า/ยี่ดยุบ พระคู่ 7,8,9 ทิศ: ขวา ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาตั้งวงกลาง เท้า: กระดกเท้าซ้าย นางคู่ 1,2,3 ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหลซ้ายหันเข้าวง) ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายจับปรกข้าง มือขวาตั้งวงบน เท้า: ซอยเท้า/ยี่ดยุบ

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
			นางคู่ 4,5,6 ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหล่ขวาหันเข้าวง) ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจีบปรกข้าง เท้า: ซอยเท้า/ยี่ดยุบ นางคู่ 7,8,9 ทิศ: ขวา ศีรษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาดั้งวง กลางเท้า: กระดกเท้าซ้าย
	วิธีปฏิบัติท่ารำ พระคู่ 1,2,3: ศีรษะเอียงขวา มือซ้ายจีบปรกข้าง มือขวาดั้งวงบน ซอยเท้า/ยี่ดยุบ พระคู่ 4,5,6: ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจีบปรกข้าง ซอยเท้า/ยี่ดยุบ พระคู่ 7,8,9: ศีรษะเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจีบคว่ำข้างลำตัวปล่อยจีบออกตั้งวงกลาง กระดกเท้าซ้าย (หมุนตัวไปทิศซ้าย) นางคู่ 1,2,3: ศีรษะเอียงขวา มือซ้ายจีบปรกข้าง มือขวาดั้งวงบน ซอยเท้า/ยี่ดยุบ นางคู่ 4,5,6: ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจีบปรกข้าง ซอยเท้า/ยี่ดยุบ นางคู่ 7,8,9: ศีรษะเอียงขวา มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจีบคว่ำข้างลำตัวปล่อยจีบออกตั้งวงกลาง กระดกเท้าซ้าย (หมุนตัวไปทิศซ้าย)		

ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 88		ถวายนกร	พระคู่ 1,2,3 ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหลซ้ายหันเข้าวง) ศีรชะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจับปรกข้าง เท้า: ซอยเท้า/ยัดยุบ พระคู่ 4,5,6 ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหลขวาหันเข้าวง) ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายจับปรกข้าง มือขวาตั้งวงบน เท้า: ซอยเท้า/ยัดยุบ พระคู่ 7,8,9 ทิศ: ซ้าย ศีรชะ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างตั้งวงกลางแขนตั้ง เท้า: ยกเท้าขวา นางคู่ 1,2,3 ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหลซ้ายหันเข้าวง) ศีรชะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจับปรกข้าง เท้า: ซอยเท้า/ยัดยุบ

ลำดับ	ลักษณะท่าท่า	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
			นางคู่ 4,5,6 ทิศ: หันหน้าตามวง (ไหล่ขวาหันเข้าวง) ศีรษะ: เอียงขวา มือ: มือซ้ายจับปรกข้าง มือขวาตั้งวงบน เท้า: ซอยเท้า/ยี่ดยุบ นางคู่ 7,8,9 ทิศ: ซ้าย ศีรษะ: เอียงขวา มือ: มือทั้งสองข้างตั้งวงกลางแขนตั้ง เท้า: ยกเท้าขวา
	วิธีปฏิบัติท่าท่า พระคู่ 1,2,3: ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจับปรกข้าง ซอยเท้า/ยี่ดยุบ พระคู่ 4,5,6: ศีรษะเอียงขวา มือซ้ายจับปรกข้าง มือขวาตั้งวงบน ซอยเท้า/ยี่ดยุบ พระคู่ 7,8,9: ศีรษะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือทั้งสองข้างจับคว่ำด้านหน้าแขนตั้ง วาดมือออกตั้งวงแขนตั้งระดับไหล่ นางคู่ 1,2,3: ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงบน มือขวาจับปรกข้าง ซอยเท้า/ยี่ดยุบ นางคู่ 4,5,6: ศีรษะเอียงขวา มือซ้ายจับปรกข้าง มือขวาตั้งวงบน ซอยเท้า/ยี่ดยุบ นางคู่ 7,8,9: ศีรษะเอียงซ้ายกลับเอียงขวา มือทั้งสองข้างจับคว่ำด้านหน้าแขนตั้ง วาดมือออกตั้งวงแขนตั้งระดับไหล่		

ลำดับ	ลักษณะการแปรแถว		
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 89		บำเรอพระทรง ศรสำราญเอ๋ย/ ปีพาทย์ทำเพลง ร่ำ (ดึกดำบรรพ์)	พระ ทิศ: หลัง ศีรษะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างพนมมือระดับอก เท้า: นั่งทับส้น/นั่งชันเท้าขวา/นั่งชัน เท้าซ้าย นาง ทิศ: หลัง ศีรษะ: ตรง มือ: มือทั้งสองข้างพนมมือระดับอก เท้า: นั่งทับส้น/นั่งชันเท้าขวา/นั่งชัน เท้าซ้าย
วิธีปฏิบัติท่ารำ พระ: ทิศหลัง ศีรษะตรง/เอียงซ้าย/เอียงขวา มือทั้งสองข้างพนมมือระดับอก (ยกมือขึ้นไหว้ท่อน เอ๋ย) ค่อยๆลดมือลงไหว้ระดับอก นั่งทับส้น/นั่งชันเท้าขวา/นั่งชันเท้าซ้าย ค่อยๆยืนขึ้นชวยเท้า (เดินแปรแถวไปตั้งซุ้มจบ) นาง: ทิศหลัง ศีรษะตรง/เอียงซ้าย/เอียงขวา มือทั้งสองข้างพนมมือระดับอก (ยกมือขึ้นไหว้ท่อน เอ๋ย) ค่อยๆลดมือลงไหว้ระดับอก นั่งทับส้น/นั่งชันเท้าขวา/นั่งชันเท้าซ้าย ค่อยๆยืนขึ้นชวยเท้า (เดินแปรแถวไปตั้งซุ้มจบ)			

ลำดับ	ลักษณะการแปรแถว		
ลำดับ	ลักษณะท่ารำ	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
ท่าที่ 90		ปี่พาทย์ทำเพลง ร่ำ (ดึกดำบรรพ์)	คู่ 1 ทิต: หน้า ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายตั้งวงแขนตั้งระดับไหล่ มือขวาสอดสูง เท้า: ก้าวหน้าเท้าขวา คู่ 2 ทิต: หน้า ศีรษะ: เอียงขวา/เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างตั้งมือระดับสะโพก (ท่าเต่า) เท้า: นั่งชันเท้าขวา/นั่งชันเท้าซ้าย คู่ 3 ทิต: หน้า ศีรษะ: เอียงขวา/เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างจับนิ้วเข้าหากัน ด้านหน้า (ท่าหมู) เท้า: นั่งชันเท้าขวา/นั่งชันเท้าซ้าย

ลำดับ	ลักษณะท่ารา	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
		ปี่พาทย์ทำเพลง ร่ำ (ตีกด้าบรรพ์)	คู่ 4 ทิศ: หน้า ศีรษะ: เอียงขวา/เอียงซ้าย มือ: มือทั้งสองข้างกางนิ้วหักข้อนิ้วเข้า หากัน (ทำนรสิงห์) เท้า: นั่งชันเท้าขวา/นั่งชันเท้าซ้าย คู่ 5 ทิศ: หน้า ศีรษะ: เอียงขวา/เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายแบมือส่งหลัง มือขวาแบ มือตะแคงด้านหน้า (ท่าปลา) เท้า: นั่งชันเท้าขวา/นั่งชันเท้าซ้าย คู่ 6 ทิศ: หน้า ศีรษะ: เอียงซ้าย มือ: มือซ้ายสอดสูง มือขวาตั้งวงแขน ตั้งระดับไหล่ เท้า: ก้าวหน้าเท้าซ้าย คู่ 7,8,9 ทิศ: ซ้าย/หน้า/ขวา ศีรษะ: ตรง มือพระ: มือทั้งสองข้างล่อแก้วระดับวง กลาง (กรบน) มือนาง: มือทั้งสองข้างล่อแก้วหงาย ท้องแขนระดับข้างลำตัว (กรล่าง) เท้าพระ: นั่งชันเท้าขวา เท้านาง: นั่งสับสัน

ลำดับ	ลักษณะท่าท่า	เนื้อร้อง/ ทำนองเพลง	คำอธิบาย
	วิธีปฏิบัติท่าท่า คู่ 1: ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายตั้งวงแขนตึงระดับไหล่ มือขวาสอดสูง ก้าวหน้าเท้าขวา คู่ 2: ศีรษะเอียงขวา/เอียงซ้าย มือทั้งสองข้างตั้งมือระดับสะโพก (ท่าเต่า) นั่งชันเท้าขวา/นั่งชันเท้าซ้าย คู่ 3: ศีรษะเอียงขวา/เอียงซ้าย มือทั้งสองข้างจับนิ้วเข้าหากัน ด้านหน้า (ท่าหมี) นั่งชันเท้าขวา/นั่งชันเท้าซ้าย คู่ 4: ศีรษะเอียงขวา/เอียงซ้าย มือทั้งสองข้างกางนิ้วหักข้อนิ้วเข้าหากัน (ท่านรสิงห์) นั่งชันเท้าขวา/นั่งชันเท้าซ้าย คู่ 5: ศีรษะเอียงขวา/เอียงซ้าย มือซ้ายแบมือส่งหลัง มือขวาแบมือตะแคงด้านหน้า (ท่าปลา) นั่งชันเท้าขวา/นั่งชันเท้าซ้าย คู่ 6: ศีรษะเอียงซ้าย มือซ้ายสอดสูง มือขวาตั้งวงแขนตึงระดับไหล่ ก้าวหน้าเท้าซ้าย คู่ 7,8,9: ทิศซ้าย/หน้า/ขวา ศีรษะตรง มือพระทั้งสองข้างล่อแก้วระดับวงกลาง (กรบน) มือนางทั้งสองข้างล่อแก้วหงายท้องแขนระดับข้างลำตัว (กรล่าง) เท้าพระนั่งชันเท้าขวา เท้านางนั่งสับสัน		

4.3 เพื่อถ่ายทอดและนำเสนอการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

กระบวนการทำรำระบำนารายณ์เจ็ดย่าง คณะผู้วิจัยได้รับการถ่ายทอดกระบวนการทำรำจากผู้เชี่ยวชาญ ดังนี้

- 1) นางรัตติยะ วิกสิตพงศ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย)
- 2) นางรติวรรณ กัลยาณมิตร ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม
- 3) นางฉวีวรรณ นุชนวล ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
- 4) รองศาสตราจารย์นฤมล ชันสัมฤทธิ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
- 5) นางนันทา น้อยนิตย์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
- 6) นางสาวเกศินี สุวรรณนุรักษ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

จากนั้นคณะผู้วิจัยได้นำกระบวนการทำรำมาถ่ายทอดให้แก่ นักศึกษาระดับชั้นปริญญาตรี ชั้นปีที่ 1-3 สาขานาฏศิลป์ไทยศึกษา ภาควิชานาฏดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี โดยคณะผู้วิจัยได้ร่วมกันศึกษา ค้นคว้าหาความรู้ และได้นำแนวกระบวนการทฤษฎี การถ่ายทอดที่นักศึกษาจะได้เรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม ในด้านนาฏศิลป์ไทยสุนทรียะในด้านที่จะเกิดขึ้นได้จากการแสดงนั้น ต้องเลือกตัวผู้แสดงก่อนที่จะมีการถ่ายทอด โดยคำนึงหลักการทางด้านนาฏศิลป์ ดังนี้

4.3.1 การคัดเลือกผู้แสดง

การแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง ใช้ผู้แสดงเป็นผู้หญิงฝ่ายละครพระ-ละครนาง โดยใช้ผู้แสดงเป็นคู่ และควรมีนักแสดงมากกว่า 5 คู่ขึ้นไป โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกผู้แสดง ดังนี้

- 1) ในบทบาทเทวดา คณะผู้วิจัยคัดเลือกนักแสดงโดย ผู้แสดงต้องมีรูปร่างสูงโปร่ง ใบหน้าเรียวยาว จมูกโด่งเป็นสันสวยงาม ลำคอสูงโปร่ง มือเท้าเรียวยาว ลำคอระหง เอวเล็ก ช่วงขา และแขนยาวสมส่วน มีความตั้งใจและความพร้อมในการฝึกซ้อม มีองค์ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการทำรำทางด้านนาฏศิลป์
- 2) ในบทบาทนางฟ้า คณะผู้วิจัยคัดเลือกนักแสดงโดย ผู้แสดงต้องมีรูปร่างเล็ก เอวเล็ก ช่วงขา และแขนยาวสมส่วน มีใบหน้ากลม จมูกโด่งเป็นสันสวยงาม มือเท้าเรียวยาว ท่าทางดูแช่มช้อยนุ่มนวล มีความตั้งใจและความพร้อมในการฝึกซ้อม มีองค์ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการทำรำทางด้านนาฏศิลป์

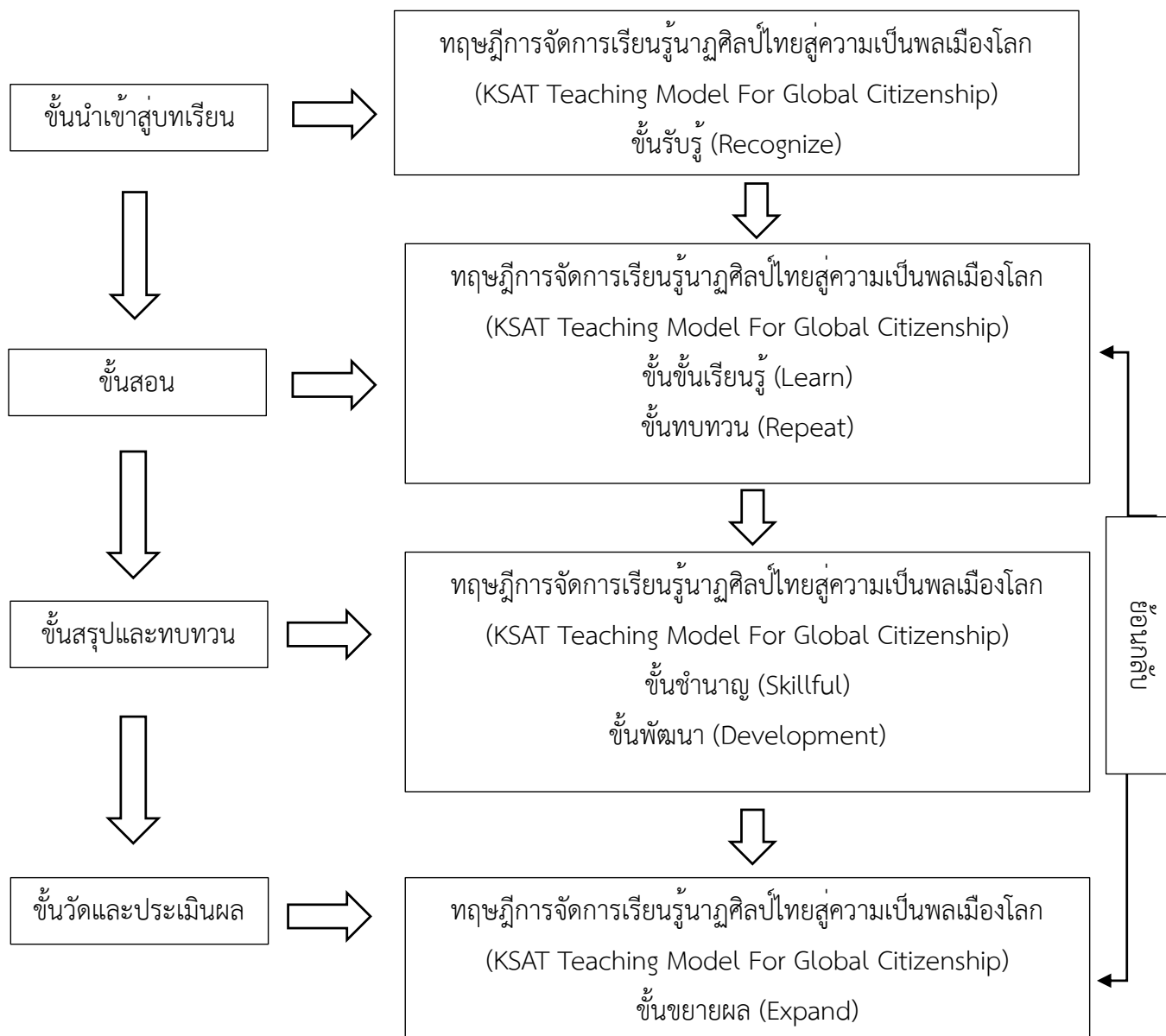
3) เป็นผู้ที่มีส่วนสูงใกล้เคียงกัน การคัดเลือกส่วนสูงของนักแสดงนับว่าเป็นสิ่งสำคัญ เพราะการแสดงในรูปแบบของระบำนั้น จะมีจำนวนนักแสดงค่อนข้างมาก จำเป็นที่จะต้อง มีการ แปรแถว และการจัดรูปแบบของแถวในลักษณะต่าง ๆ เหตุนี้จึงจำเป็นที่จะต้องมีการจัดลำดับตาม ส่วนสูงของนักแสดงให้มีการลดหลั่นตามความสูงหรือส่วนสูงที่ใกล้เคียงกัน เพื่อให้การแปรแถวของ การแสดงชุดนั้น ๆ เป็นสัดส่วน สวยงาม และสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

4) เป็นผู้ที่มีทักษะ ฝีมือในการรำรำที่ใกล้เคียงกัน การคัดเลือกนักแสดงในการ แสดงที่เป็นประเภทระบำ ซึ่งจะมีผู้แสดงตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ดังนั้น หากต้องการให้การแสดง มีความพร้อมเพรียง สวยงาม ผู้แสดงทุกคนจะต้องมีฝีมือในการรำรำที่ใกล้เคียงกัน รวมไปถึงลีลา ใน กระบวนท่ารำต่าง ๆ เช่น หากเลือกผู้แสดงที่มีประสบการณ์การรำรำมาก่อน ผู้แสดงที่จะร่วม แสดงด้วยก็ควรที่จะมีประสบการณ์การรำรำมาก่อนเช่นกัน เพราะถ้าเลือกผู้แสดงที่ไม่มี ประสบการณ์มาร่วมแสดงกับผู้ที่มีประสบการณ์ก็จะทำให้เกิดการเปรียบเทียบระหว่างบุคคล และ อาจเกิดปัญหาระหว่างการฝึกซ้อมได้

หลังจากที่ได้ทำการคัดเลือกผู้แสดงหรือผู้ได้รับการถ่ายทอดแล้ว คณะผู้วิจัยได้ใช้ ทฤษฎีการจัดการเรียนรู้ฐานศิลปไทยสู่ความเป็นพลเมืองโลก (KSAT Teaching Model For Global Citizenship) ตามกระบวนการถ่ายทอด ดังนี้

4.3.2 กระบวนการถ่ายทอด

ในการถ่ายทอดกระบวนการรำระบำอารยณ์เจ็ดปางให้แก่ นักศึกษาระดับชั้น ปริญญาตรีชั้นปีที่ 1-3 สาขานาฏศิลป์ไทยศึกษา ภาควิชานาฏดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี โดยเลือกใช้ทฤษฎีการจัดการเรียนรู้ฐานศิลปไทยสู่ความเป็น พลเมืองโลก (KSAT Teaching Model For Global Citizenship) ที่ว่าด้วย เป็นรูปแบบการสอนที่ เน้นทักษะปฏิบัตินาฏศิลป์ไทย เพื่อความเป็นพลเมืองโลก ตามลำดับขั้นตอนการถ่ายทอดกระบวนการ รำรำ ดังนี้

แผนผังที่ 4.1 กระบวนการถ่ายทอดทำร่ำเรียนรายณ์เจ็ดปาง
ที่มา : จรรยพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

ตารางที่ 4.5 การถ่ายทอดกระบวนการทำรำกระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบ

ครั้งที่	กระบวนการถ่ายทอด	ทฤษฎีการจัดการเรียนรู้ทางศิลปไทย สู่ความเป็นพลเมืองโลก (KSAT Teaching Model For Global Citizenship)
1-2	ชั้นนำเข้าสู่บทเรียน ผู้ถ่ายทอดกระบวนการทำรำนำด้นพบกับนักแสดง หรือผู้ที่รับ การถ่ายทอดกระบวนการทำรำ เตรียมความพร้อมโดยให้ผู้รับ การถ่ายทอดปฏิบัติการดัดมือ ดัดแขน ดัดตัว และปฏิบัติ ทำนาฏยศัพท์	ขั้นรับรู้ (Recognize)
3	ขั้นสอน ผู้ถ่ายทอดกระบวนการทำรำเล่าประวัติความเป็นมาของ การแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบ รวมถึงรูปแบบการแสดง ให้ผู้รับการถ่ายทอดฟัง จากนั้นผู้ถ่ายทอดเปิดวิธีทัศน์ การแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบ ที่ปรากฏในการแสดง เบิกโรง โขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักดิ์อินทรีชิต ตอน นาคบาท ให้ผู้รับการถ่ายทอดชม และแจกบทร้อง เพลงระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบให้ผู้รับการถ่ายทอดท่องจำบท ร้อง พร้อมกับการที่ผู้ถ่ายทอดสอนร้องให้เข้าทำนองเพลง ระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบ	ขั้นเรียนรู้ (Learn)
4-5	ขั้นสอน ผู้ถ่ายทอดกระบวนการทำรำสาธิตกระบวนการทำรำที่ได้รับการ ถ่ายทอดจากผู้เชี่ยวชาญให้แก่ผู้ที่รับการถ่ายทอด โดยถ่ายทอดการปฏิบัติทำรำประกอบทำนองเพลงย่อง หงัดให้ผู้รับการถ่ายทอดที่ละบท เริ่มตั้งแต่ทำออก และ คำร้อง “อัญชยมบังคมพระจักรรัตน” จนถึง “สัพพะยุทธ หิรัณยักษะแย่งบัลลังก์” ให้ผู้รับการถ่ายทอดสังเกตและ ปฏิบัติตาม พร้อมการที่ผู้ถ่ายทอดจับท่าทางให้ผู้รับ การ ถ่ายทอดมีความอ่อนช้อย สวยงาม และมีการปฏิบัติ ทำรำที่ถูกต้องมากยิ่งขึ้น	ขั้นเรียนรู้ (Learn)

ครั้งที่	กระบวนการถ่ายทอด	ทฤษฎีการจัดการเรียนรู้ฐานศิลปไทย สู่ความเป็นพลเมืองโลก (KSAT Teaching Model For Global Citizenship)
6-7	ขั้นสอน ผู้ถ่ายทอดกระบวนการทำராசாதிกระบวนการทำராที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากผู้เชี่ยวชาญให้แก่ผู้ที่รับการถ่ายทอด โดยถ่ายทอดการปฏิบัติทำராประกอบทำนองเพลง ย่องหงิดให้ผู้รับการถ่ายทอดที่ละบท ตั้งแต่คำร้อง “ปางสี่ เป็นนรสิงห์แสนดุ” จนถึง “ปราบท้าวทศกัณฐ์สิ้นพันธุ์ พงศ์” ให้ผู้รับการถ่ายทอดสังเกตและปฏิบัติตาม พร้อม การที่ผู้ถ่ายทอดจับท่าทางให้ผู้รับการถ่ายทอดมีความ อ่อนช้อย สวยงาม และมีการปฏิบัติทำராที่ถูกต้องมาก ยิ่งขึ้น	ขั้นเรียนรู้ (Learn)
8-9	ขั้นสอน ถ่ายทอดกระบวนการทำராசாதிกระบวนการทำராที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากผู้เชี่ยวชาญให้แก่ผู้ที่รับการถ่ายทอด โดยถ่ายทอดการปฏิบัติทำராประกอบทำนองเพลง ครวญหาให้ผู้รับการถ่ายทอดที่ละบท ตั้งแต่คำร้อง “ปางนี้พระองค์จะอวตาร” จนถึง “บำเรอพระทรงศร สำราญเอย” ให้ผู้รับการถ่ายทอดสังเกตและปฏิบัติตาม พร้อมการที่ผู้ถ่ายทอดจับท่าทางให้ผู้รับการถ่ายทอดมี ความอ่อนช้อย สวยงาม และมีการปฏิบัติทำராที่ถูกต้อง มากยิ่งขึ้น	ขั้นเรียนรู้ (Learn)
10	ขั้นสอน ผู้ถ่ายทอดจัดรูปแบบกระบวนการแปรแถวให้ผู้รับการ ถ่ายทอด	ขั้นเรียนรู้ (Learn)

ครั้งที่	กระบวนการถ่ายทอด	ทฤษฎีการจัดการเรียนรู้ทางศิลปะไทย สู่ความเป็นพลเมืองโลก (KSAT Teaching Model For Global Citizenship)
11- 12	ขั้นสอน ให้ผู้รับการถ่ายทอดกระบวนการทำรำปฏิบัติทำรำด้วย ตนเองโดยผู้ถ่ายทอดกระบวนการทำรำเป็นผู้ให้คำแนะนำ และคอยจับทำให้แก่ผู้รับการถ่ายทอดจนเกิดความถูกต้อง และสวยงาม	ขั้นทบทวน (Repeat)
13	ขั้นสรุปและทบทวน ผู้ถ่ายทอดให้ผู้รับการถ่ายทอดปฏิบัติทำรำด้วยตนเอง จากนั้นผู้ถ่ายทอดเก็บรายละเอียดทำรำให้ผู้รับการ ถ่ายทอดแต่ละบุคคล เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของทำรำให้ เหมาะสมสรีระร่างกายของตนเอง โดยให้ปฏิบัติทำรำ ซ้ำ ๆ บ่อย ๆ จนเกิดความพร้อมเพรียงและความชำนาญ และสามารถถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกในการทำรำให้ สอดคล้องกับบทบาทในการแสดง	ขั้นชำนาญ (Skillful)
14	ขั้นสรุปและทบทวน ผู้ถ่ายทอดได้ให้ผู้รับการถ่ายทอดไปลือคจุดการแสดง ในสถานที่แสดงจริง และได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบแถว ให้เหมาะสมกับเวทีในการแสดง ผู้รับการถ่ายทอดจึงต้อง จดจำรูปแบบแถวกับเวทีในการแสดงจริง และฝึกซ้อม ซ้ำ ๆ บ่อย ๆ จนสามารถปฏิบัติทำรำและการแปรแถวได้ อย่างถูกต้องและพร้อมเพรียง	ขั้นพัฒนา (Development)

ครั้งที่	กระบวนการถ่ายทอด	ทฤษฎีการจัดการเรียนรู้ทางศิลปไทย สู่ความเป็นพลเมืองโลก (KSAT Teaching Model For Global Citizenship)
15	ขั้นวัดและประเมินผล ผู้ถ่ายทอดกระบวนการทำรำอวดวิถีโองการฝึกซ้อมในแต่ละครั้ง ให้ผู้รับการถ่ายทอดได้พิจารณาการปฏิบัติท่ารำและการ แปรแถวของตนเอง และมีการประเมินผลทุกครั้งที่มีการ นัดหมาย อีกทั้งมีการให้คำแนะนำและให้กำลังใจต่อผู้รับ การถ่ายทอดกระบวนการทำรำ รวมถึงการให้ผู้รับการ ถ่ายทอดทำแบบประเมินความพึงพอใจในการถ่ายทอดท่า รำระบำนารายณ์เจ็ดยาง เพื่อให้ผู้ถ่ายทอดท่ารำได้นำผล การประเมินมาปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาในครั้งต่อไปให้ต ยิ่งขึ้น	ขั้นขยายผล (Expand)

ที่มา : จรรยาพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

4.3.2.1 ขั้นนำเข้าสู่บทเรียน

ทฤษฎีการจัดการเรียนรู้ทางศิลปไทยสู่ความเป็นพลเมืองโลก (KSAT Teaching Model For Global Citizenship) ที่ว่าด้วย เป็นรูปแบบการสอนที่เน้นพัฒนาทักษะปฏิบัติทางศิลปไทย เพื่อความเป็นพลเมืองโลกของผู้เรียนทางด้านนาฏศิลป์ ที่มุ่งเน้นพัฒนาความรู้ทั้งในด้านกระบวนการเรียนรู้ ความเข้าใจ เจตคติ ดีต่อการเรียนวิชานาฏศิลป์ในยุคปัจจุบัน ซึ่งสามารถพัฒนาผู้เรียนให้เกิดความเป็นพลเมืองโลกได้

การนำทฤษฎีการจัดการเรียนรู้ทางศิลปไทยสู่ความเป็นพลเมืองโลก มาประยุกต์ใช้ในการถ่ายทอดกระบวนการทำรำ การแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง

ขั้นรับรู้ (Recognize) ขั้นเริ่มแรกในการสอนนาฏศิลป์ ควรสร้างความรู้ความเข้าใจ ความพร้อมในการเรียนรู้แบบปฏิบัติ และเจตคติที่ดีต่อการเรียนวิชานาฏศิลป์ให้กับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของสิ่งที่เรียน มีความภาคภูมิใจในสิ่งที่เรียน และสามารถอธิบายคุณค่านี้ให้กับผู้อื่นได้ ในขั้นนี้ให้นำมาประยุกต์ใช้ดังนี้

ผู้ถ่ายทอดกระบวนการทำรำ เตรียมความพร้อมของผู้เรียนทั้งร่างกาย สติปัญญา สังคม อารมณ์ และจิตใจ รวมทั้งการมีพื้นฐานจากประสบการณ์เดิมที่จะเชื่อมโยงจากความรู้ใหม่หรือสิ่งใหม่ตลอดจนมีความสนใจ และความเข้าใจต่อสิ่งที่เรียน หากผู้รับการถ่ายทอดมีความพร้อม

ตามองค์ประกอบที่กล่าวมาข้างต้น ก็จะทำให้ผู้รับการถ่ายทอดเกิดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น การมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดนับเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง เริ่มจากผู้ถ่ายทอดนัดพบกับผู้รับการถ่ายทอดมาพูดคุยทำความเข้าใจ เพื่อให้เกิดความสนิทสนมกันทั้งสองฝ่าย และเพื่อสร้างสัมพันธ์ไมตรีที่ดีต่อกัน

จากนั้นผู้ถ่ายทอดให้ผู้รับการถ่ายทอดปฏิบัติการตัดมือ ตัดแขน ตัดตัว และปฏิบัติ นานูยศัพท์ ซึ่งจะช่วยให้ผู้รับการถ่ายทอดมีความพร้อมทางด้านร่างกาย โดยมีการปฏิบัติดังนี้

- 1) การตัดมือ จะช่วยทำให้นิ้วมือ และข้อมือมีความอ่อนช้อย
- 2) การตัดแขน จะช่วยทำให้ท้องแขนโค้งงอสวยงาม
- 3) การตัดตัว จะช่วยทำให้ผู้รับการถ่ายทอดจัดการกับสรีระของตนเอง ให้มีความ

สวยงาม

หลังจากผู้ถ่ายทอดให้ผู้รับการถ่ายตัดตนเสร็จแล้ว จะมีการปรับพื้นฐานผู้รับการถ่ายทอดโดยให้ปฏิบัติทำนานูยศัพท์ ดังนี้ วงบน วงกลาง วงล่าง จีบคว่ำ จีบหงาย จีบส่งหลัง ลัก คอ ก้าวหน้า ก้าวข้าง ประเท้า ยกเท้า และกระดกเสี้ยว การปฏิบัติเช่นนี้จะทำให้ผู้รับการถ่ายทอดทุกคนมีพื้นฐานการรำที่ใกล้เคียงกัน และมีความเข้าใจในการปฏิบัติทำนานูยศัพท์ที่ถูกต้องในลักษณะเดียวกัน

ขั้นเรียนรู้ (Learn) การส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ทฤษฎีและทักษะปฏิบัติทางด้านนาฏศิลป์ โดยครูเป็นต้นแบบในการถ่ายทอดให้กับผู้เรียนด้วยการเลียนแบบ และการฝึกจากครูผู้สอนเป็นหลัก ในขั้นนี้นำมาประยุกต์ใช้ดังนี้

ผู้ถ่ายทอดจะเล่าประวัติความเป็นมาของการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง รวมถึงรูปแบบการแสดงให้ผู้รับการถ่ายทอดฟัง จากนั้นผู้ถ่ายทอดเปิดวีดิทัศน์การแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง ที่ปรากฏในการแสดงเบิกโรงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักดิ์อินทรชิต ตอน นาคบาศ ให้ผู้รับการถ่ายทอดชม และแจกบทร้องเพลงระบำนารายณ์เจ็ดยางให้ผู้รับการถ่ายทอดท่องจำบทร้อง พร้อมกับการที่ผู้ถ่ายทอดสอนร้องให้เข้ากับทำนองเพลงระบำนารายณ์เจ็ดยางเพื่อเป็นการให้ผู้รับการถ่ายทอดได้เข้าใจถึงทำนอง และจังหวะในการรำ

เมื่อผู้รับการถ่ายทอดสามารถจำบทร้องและร้องเพลงได้ถูกต้อง ในขั้นตอนต่อไป ผู้ถ่ายทอดอธิบายลักษณะกระบวนท่ารำของระบำนารายณ์เจ็ดยาง เพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดได้เข้าใจในกระบวนท่ารำที่ถูกต้อง จากนั้นผู้ถ่ายทอดสาธิตกระบวนท่ารำที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากผู้เชี่ยวชาญให้แก่ผู้รับการถ่ายทอด โดยถ่ายทอดการปฏิบัติท่ารำประกอบทำนองเพลงย่องหงิด และท่ารำประกอบเพลงครวญหาให้ผู้รับการถ่ายทอดที่ละบท ให้ผู้รับการถ่ายทอดสังเกตและปฏิบัติตาม พร้อมการที่ผู้ถ่ายทอดจับท่าทางให้ผู้รับการถ่ายทอดมีความอ่อนช้อย สวยงาม และมีการปฏิบัติท่ารำที่ถูกต้องมากยิ่งขึ้น

เมื่อผู้รับการถ่ายทอดได้รับการปรับท่าทางการปฏิบัติท่ารำเรียบร้อยแล้ว ผู้ถ่ายทอดจึงจัดรูปแบบกระบวนการแปรแถวให้ผู้รับการถ่ายทอด เพื่อให้การแสดงความสวยงามสมบูรณ์และครบองค์ประกอบของการแสดงประเภทระบำมากยิ่งขึ้น

ขั้นทบทวน (Repeat) การสนับสนุนให้ผู้เรียน ฝึกฝนปฏิบัติทักษะท่ารำด้วยตนเอง โดยมีครูผู้สอนเป็นผู้คอยสังเกต ประเมิน และให้คำแนะนำในการแก้ไขท่ารำอย่างถูกต้องตลอดจนสอดแทรกการสอนทักษะความเป็นพลเมืองโลก ในขั้นนี้นำมาประยุกต์ใช้ดังนี้

ให้ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดกระบวนการท่ารำปฏิบัติท่ารำด้วยตนเองโดยผู้ถ่ายทอดกระบวนการท่ารำคอยสังเกต เป็นผู้ให้คำแนะนำและคอยจับทำให้แก่ผู้รับการถ่ายทอดจนเกิดความถูกต้องและสวยงาม จากนั้นผู้ถ่ายทอดแบ่งกลุ่มให้ผู้รับการถ่ายทอดไปฝึกฝนการปฏิบัติท่ารำด้วยตนเอง โดยให้สมาชิกในกลุ่มช่วยกันดูความถูกต้องของท่ารำ เป็นการกระตุ้นให้เกิดสมรรถนะการทำงานเป็นทีม การเข้าอกเข้าใจกัน และทักษะการสื่อสารที่ดี ที่เป็นพื้นฐานสู่ความเป็นพลเมืองโลก โดยให้แต่ละกลุ่มมาปฏิบัติท่ารำให้ผู้ถ่ายทอดดู หลังจากนั้นผู้ถ่ายทอดประเมินผล และแก้ไขข้อบกพร่องของท่ารำในแต่ละบุคคลพร้อมให้กำลังใจต่อผู้รับการถ่ายทอดกระบวนการท่ารำ

ขั้นชำนาญ (Skillful) การส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถปฏิบัติท่ารำได้ด้วยตนเองอย่างถูกต้องเหมาะสมตามบุคลิกภาพของตนเองและตามลักษณะสำคัญเฉพาะของการแสดง ในแต่ละชุดนั้น ๆ อีกทั้งสามารถนำไปประยุกต์ใช้สำหรับการปฏิบัติ ท่ารำในรูปแบบอื่นๆได้ ในขั้นนี้นำมาประยุกต์ใช้ดังนี้

ผู้ถ่ายทอดให้ผู้รับการถ่ายทอดปฏิบัติท่ารำด้วยตนเอง จากนั้นผู้ถ่ายทอดเก็บรายละเอียดท่ารำให้ผู้รับการถ่ายทอดแต่ละบุคคล เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของท่ารำให้เหมาะสม สรีระร่างกายของตนเอง โดยให้ปฏิบัติท่ารำซ้ำ ๆ บ่อย ๆ จนกว่าผู้รับการถ่ายทอดจะปฏิบัติได้คล่องแคล่วและแม่นยำ จนเกิดความพร้อมเพรียงและความชำนาญ เพราะการฝึกปฏิบัติบ่อย ๆ ย่อมทำให้เกิดการเรียนรู้ได้นานและคงทนถาวร เป็นการกระตุ้นให้ผู้รับการถ่ายทอดมีความต้องการในการเรียนรู้มากขึ้น

ขั้นพัฒนา (Development) การสนับสนุนให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการวิเคราะห์และพัฒนาโดยสามารถปฏิบัติท่ารำได้เหมาะสมและถูกต้อง ตามรูปแบบของการปฏิบัติท่ารำ โดยเริ่มจากการสังเกตตนเอง และสามารถปรับปรุงแก้ไขหรือพัฒนาการรำให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ในขั้นนี้นำมาประยุกต์ใช้ดังนี้

ผู้ถ่ายทอดได้ให้ผู้รับการถ่ายทอดไปลือคจุดการแสดงในสถานที่แสดงจริง และได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบแถวให้เหมาะสมกับเวทีในการแสดง ผู้รับการถ่ายทอดจึงต้องจดจำรูปแบบแถวกับเวทีในการแสดงจริง และฝึกซ้อมซ้ำ ๆ บ่อย ๆ จนสามารถปฏิบัติท่ารำและการแปรแถวได้อย่างถูกต้องและพร้อมเพรียง

ขั้นขยายผล (Expand) ผู้สอนส่งเสริมให้ผู้เรียนนำองค์ความรู้และทักษะปฏิบัติทำซ้ำ ไปขยายผลสู่บุคคลอื่นในลักษณะการถ่ายทอดความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในขั้นนี้นำมาประยุกต์ใช้ดังนี้

ผู้ถ่ายทอดได้วัดและประเมินผลก่อนการแสดง คือ วันซ้อมย่อย ผู้ถ่ายทอดอวัธวิธีโอการซ่อมในแต่ละครั้งที่มีการนัดหมาย โดยให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ดูการกระบวนท่าซ้ำ และกระบวนการเล่นของตนเอง ถ้าหากมีกระบวนท่าซ้ำหรือกระบวนการเล่นที่เกิดข้อผิดพลาด หรือเกิดการรำที่ไม่พร้อมเพรียงกัน ทำให้ผู้ได้รับการถ่ายทอดสามารถนำข้อผิดพลาดต่าง ๆ จากการ ดูวิธีโอการซ่อมในแต่ละครั้งมาปรับปรุงแก้ไข จนสามารถปฏิบัติกระบวนท่าซ้ำ และกระบวนการเล่นได้อย่างถูกต้อง และสวยงามมากยิ่งขึ้น รวมถึงการให้ผู้รับการถ่ายทอดทำแบบประเมินความพึงพอใจในการถ่ายทอดท่ารำระบำารายณ์เจ็ดปาง เพื่อให้ผู้ถ่ายทอดท่ารำได้นำผลการประเมินมาปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาในครั้งต่อไปให้ดียิ่งขึ้น (มานิช บุญทองเล็ก, 2564 : 134)

ตารางที่ 4.6 คะแนนเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ความพึงพอใจของผู้รับการถ่ายทอดท่ารำระบำารายณ์เจ็ดปาง

รายการประเมิน		$\bar{X}$	S.D.	ระดับความพึงพอใจ
การเตรียมความพร้อมผู้รับการถ่ายทอด				
1	การเตรียมตัวก่อนเข้ารับการถ่ายทอด โดยการทบทวนความรู้เดิมอย่างสม่ำเสมอ	4.35	0.60	มาก
2	กระตือรือร้นในการเรียนรู้	4.65	0.50	มากที่สุด
3	การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการถ่ายทอด	4.76	0.45	มากที่สุด
ด้านการถ่ายทอด				
4	ผู้ถ่ายทอดชี้แจงลักษณะของกิจกรรมและรายละเอียดในการฝึกปฏิบัติอย่างชัดเจน	4.87	0.34	มากที่สุด
5	ผู้ถ่ายทอด ถ่ายทอดโดยวิธีการที่ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจเนื้อหาได้ง่าย	4.66	0.44	มากที่สุด
6	ผู้ถ่ายทอดจัดลำดับการถ่ายทอดและเชื่อมโยงจากทฤษฎีไปสู่ปฏิบัติอย่างเป็นขั้นตอน	4.78	0.43	มากที่สุด
7	ผู้ถ่ายทอดส่งเสริมให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ลงมือปฏิบัติด้วยตัวเอง	4.68	0.50	มากที่สุด

รายการประเมิน		$\bar{X}$	S.D.	ระดับความพึงพอใจ
8	ผู้ถ่ายทอดมีการมอบหมายการถ่ายทอด พร้อมทั้งแนะนำแหล่งความรู้เพิ่มเติม	4.56	0.49	มากที่สุด
9	ผู้ถ่ายทอดเปิดโอกาสให้ผู้รับการถ่ายทอดปรึกษานอกเวลา	4.67	0.55	มากที่สุด
การวัดและประเมินผล				
10	ผู้ถ่ายทอดมีการวัดและประเมินผลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์	4.68	0.45	มากที่สุด
11	การประเมินผลมีความยุติธรรม	4.67	0.45	มากที่สุด
12	พอใจกับการประเมินผลตามสภาพจริง	4.69	0.46	มากที่สุด
รวม		4.69	0.46	มากที่สุด

ที่มา : จรรยาพร เกษคำขวา และคณะ (2566)

จากตารางที่ 4.3 คะแนนเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ความพึงพอใจของผู้รับการถ่ายทอดทำร่าระบ้านรายณ์เจ็ดปาง ในภาพรวมพบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.69$, S.D. = .46) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ผู้ถ่ายทอดชี้แจงลักษณะของกิจกรรมและรายละเอียดในการฝึกปฏิบัติอย่างชัดเจน อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.87$, S.D. = .34) รองลงมา คือ ผู้ถ่ายทอดจัดลำดับการถ่ายทอดและเชื่อมโยงจากทฤษฎีไปสู่ปฏิบัติอย่างเป็นขั้นตอน ระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.78$, S.D. = .43) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการถ่ายทอด ระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.76$, S.D. = .45) พอใจกับการประเมินผลตามสภาพจริง ระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.69$, S.D. = .46) ผู้ถ่ายทอดส่งเสริมให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ลงมือปฏิบัติด้วยตัวเอง ระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.68$, S.D. = .50) ผู้ถ่ายทอดมีการวัดและประเมินผลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.68$, S.D. = .45) ผู้ถ่ายทอดเปิดโอกาสให้ผู้รับการถ่ายทอดปรึกษานอกเวลา ระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.67$, S.D. = .55) การประเมินผลมีความยุติธรรม ระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.67$, S.D. = .45) ผู้ถ่ายทอดถ่ายทอดโดยวิธีการที่ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจเนื้อหาได้ง่าย ระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.66$, S.D. = .44) กระตือรือร้นในการเรียนรู้ ระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.65$, S.D. = .50) ผู้ถ่ายทอดมีการมอบหมายการถ่ายทอด พร้อมทั้งแนะนำแหล่งความรู้เพิ่มเติม ระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.56$, S.D. = .49) และการเตรียมตัวก่อนเข้ารับการถ่ายทอด โดยการทบทวนความรู้เดิมอย่างสม่ำเสมอ ระดับมากที่สุด ($\bar{x} = 4.35$, S.D. = .60)

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย

5.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัย เรื่อง ระบายารายณ์เจ็ดป้าง คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์วัตถุประสงค์การวิจัย 3 ข้อ ซึ่งได้ศึกษาจากเอกสาร หนังสือ ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และจากการสัมภาษณ์ โดยสรุปผลการวิจัย ตามวัตถุประสงค์ได้ ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการแสดงระบายารายณ์เจ็ดป้าง

จากการศึกษา พบว่า ระบายารายณ์เจ็ดป้าง เป็นการแสดงหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในบทละคร ดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดมทวิป พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้นำแนวคิดเรื่องการอวตารทั้ง 7 ปางของพระนารายณ์โดยอิงตามลิลิตนารายณ์สิบปาง บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งรัชกาลที่ 6 พระองค์ได้ทรงศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากหนังสืออินดุมทอลิจี ของเจ ดับบลิว วิลกินส์ ที่เป็นฉบับแปลภาษาอังกฤษ

จากความเชื่อในด้านศาสนาโดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในยุคไวกงนิกายที่มีความเชื่อเรื่องพระนารายณ์เป็นเทพสูงสุด ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อของสังคมไทยที่เชื่อว่า พระมหากษัตริย์เปรียบดั่งองค์พระนารายณ์ จากความเชื่อดังกล่าว จึงปรากฏบทบาทเทพเจ้าในวรรณกรรมของไทยหลายเรื่อง เช่น วรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ ที่มีการกล่าวถึงการอวตารของพระนารายณ์ลงมาเป็นพระราม เพื่อปราบท้าวทศกัณฐ์ หรือในวรรณคดีไทยเรื่องนารายณ์สิบปาง เชื่อว่า พระนารายณ์อวตารโดยไม่สิ้นสุด จึงทำให้เกิดความเชื่อเรื่องจำนวนปางอวตารต่างกันไป เช่น มีการอวตาร 8 ปาง 9 ปาง 10 ปาง 20 ปาง แต่ไม่ทราบจำนวนปางที่แน่นอน จึงมีผู้ศึกษาค้นคว้าเรื่องการอวตารของพระนารายณ์มากมาย รวมถึงประเทศไทยก็มีการศึกษาจากหลักฐานทางวรรณคดีและวรรณกรรมสันสกฤต จึงมีปรากฏและเป็นที่ยอมรับใช้ในการศึกษาจำนวน 3 ฉบับ ได้แก่ วรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์หลวง วรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับโรงพิมพ์วัชรินทร์ วรรณคดีนารายณ์สิบปางฉบับคุณหญิงเลื่อนฤทธิ์

การแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบ มีปรากฏหลักฐานในการแสดงเพียง 3 ครั้ง ดังนี้ ครั้งที่ 1 ปี พ.ศ. 2531 และครั้งที่ 2 ปี พ.ศ. 2538 นำออกแสดงโดยคณะละครสมัครเล่นแห่งบ้านปลายเนิน ในงานวันนริศฯ ผู้ประดิษฐ์ท่ารำ คือ ครูจำเรียง พุทธประดับ โดยใช้ชื่อชุดการแสดงว่า ระบำนารายณ์แปดปาง และครั้งที่ 3 ปรากฏในการแสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักอินทรชิต ตอน นาคบาท พ.ศ. 2557 โดยใช้ชื่อว่า การแสดงเบิกโรง ชุด ระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบ โดยมีการกล่าวถึงทั้ง 7 ปาง ได้แก่ มัตสยาวตาร กูรมาวตาร วราหาวตาร นรสิงหาวตาร วามนาวตาร ปรศุรามาวตาร และรามาวตาร กล่าวถึงพระนารายณ์เคียวตารไปจัดความเดือดร้อนแก่ชาวโลกมาแล้ว 7 ครั้ง คราวนี้เป็นครั้งที่ 8 คือ ปางพระกฤษณะซึ่งในปัจจุบันปางที่ 8 เปรียบได้กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ตามแนวคิดของโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ที่คัดเลือกการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบมาเป็นการแสดงเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 และเพื่อต้องการนำไปสู่การอนุรักษ์บทและกระบวนท่ารำให้กลับมาได้รับการสืบทอดอีกครั้ง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและองค์ประกอบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบเพื่อประยุกต์ใช้ในการแสดง

ระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบ จัดเป็นระบำประกอบการแสดงโดยแนวคิดในการประดิษฐ์ท่ารำนั้นได้รับการสืบทอดท่ารำจากบรมครูวังสวนกุหลาบ มีกระบวนท่ารำแบบละครใน ซึ่งเป็นการตีบทตามคำร้อง นำกระบวนท่ารำมาจากเพลงช้า เพลงเร็ว แม่บทใหญ่ และนำรูปแบบของท่ารำมาจากการเลียนแบบตามธรรมชาติ ส่วนแนวคิดในการจัดรูปแบบแถวในการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบเป็นการจัดรูปแบบให้มีความเหมาะสมกับจำนวนนักแสดงและขนาดเวที ได้มีการพัฒนารูปแบบแถวให้มีความสวยงามและสมพระเกียรติมากยิ่งขึ้น มีการสร้างสรรค์การแปรแถวให้มีลักษณะพิเศษและหลากหลายมากกว่าจารีตการแปรแถว ในรูปแบบการแสดงระบำมาตรฐานที่ผู้แสดงแต่งกายด้วยชุดยืนเครื่อง และปรับให้เหมาะสมกับผู้แสดงและองค์ประกอบของการแสดง มีองค์ประกอบการแสดงดังนี้

บทร้องทำนองเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยี่สิบ นำมาจากบทละคร ดึกดำบรรพ์ เรื่องกรุงพาดมทวีป เป็นบทพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และมีทำนองเพลงประกอบการแสดง ดังนี้ ย่องหงิด ครวญหา และรัวดึกดำบรรพ์

ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง ใช้วงดนตรีปี่พาทย์เครื่องห้า เครื่องคู่ หรือเครื่องใหญ่ ได้ตามความเหมาะสมในการจัดแสดงแต่ละครั้ง รวมถึงพื้นที่ที่ใช้จัดการแสดงอีกด้วย แต่ในการวิจัย เรื่อง ระบายารายณ์เจ็ดย่าง ที่ปรากฏในโฉมมูลนิธิสังเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศีกอินทรชิต ตอน นาคบาศ ใช้วงดนตรีปี่พาทย์เครื่องใหญ่บรรเลง 2 วง เพื่อความยิ่งใหญ่ กอปรกับสถานที่ที่ใช้ในการแสดง คือ หอประชุมศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทยและเพื่อช่วยให้นักร้อง นักดนตรีได้มีการพักในช่วงเวลา อีกทั้งเป็นการเพิ่มสุนทรีย์ในการรับชมให้น่าสนใจมากยิ่งขึ้น

การแต่งกายระบายารายณ์เจ็ดย่าง ยึดรูปแบบการแต่งกายยืนเครื่องพระ-นางตามแบบ โฉมมูลนิธิสังเสริมศิลปาชีพฯ ที่ได้มีการอนุรักษ์การแต่งกายยืนเครื่องตามแบบโบราณ สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องด้วยผู้แสดงสมมติเป็นเทวดานางฟ้า โดยเครื่องแต่งกายของระบายารายณ์เจ็ดย่างละครพระ (ฝ่ายเทวดา) ประกอบไปด้วย ดังนี้ ฎาพระยอดชัย อุบะทัดดอกไม้ด้านขวา กรองคอเสื้อชั้นใน เสื้อชั้นนอก ทับทรวง อินทรธนู รัตตะเอน เข็มขัด ปิ่นหนึ่ง กำไลแฉง สะวาล ปะวะหล้า แหวนรอบ (มือ) ห้อยข้าง ห้อยหน้า ผ้านุ่ง สนับเพลลา แหวนรอบ (เท้า) และกำไลข้อเท้า เครื่องแต่งกายของระบายารายณ์เจ็ดย่างละครนาง (ฝ่ายนางฟ้า) ประกอบไปด้วย มงกุฎนาง อุบะทัดดอกไม้ด้านซ้าย กรองคอหรือนวมนาง เสื้อในนาง ห่มนาง จี๋นาง สะอั้ง เข็มขัด ปิ่นหนึ่ง กำไลแฉง ปะวะหล้า แหวนรอบ (มือ) ลูกไม้ปลายมือ ผ้านุ่ง แหวนรอบ (เท้า) และกำไลข้อเท้า

การแต่งหน้าระบายารายณ์เจ็ดย่าง ยึดรูปแบบการแต่งหน้าตามแบบโฉมมูลนิธิสังเสริมศิลปาชีพฯ ที่ได้มีการอนุรักษ์การแต่งหน้าตามแบบโฉมโบราณ ยึดรูปแบบจากจิตรกรรมไทย สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ รูปแบบการแต่งหน้าโฉมได้ยึดหลักที่สำคัญในการปรับปรุงการแต่งหน้า 3 ประการ คือ เป็นการแต่งหน้าที่มีเอกลักษณ์ของโฉม เป็นการแต่งหน้าที่ต้องงามเท่าตัวโฉม และต้องเกิดความงามทั้งมองระยะไกลและระยะใกล้ นอกจากนั้นยังจะต้องคำนึงถึงเรื่องสีของเครื่องสำอาง โครงเส้น และลักษณะเครื่องแต่งกายด้วย มีการกำหนดโครงสร้างของสีหลักในการแต่งหน้าได้เป็น 3 สีหลัก คือ สีขาว สีดำ และสีแดง รวมถึงการวาดคิ้วขึ้นมาใหม่เพื่อให้มีลักษณะรูปคิ้วโค้งเป็นคันศรตามอุดมคติแบบไทย เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาลักษณะคิ้วที่ต่างกันของแต่ละบุคคล

โครงสร้างและรูปแบบของการแสดงระบายารายณ์เจ็ดย่าง แบ่งออกตามโครงสร้างของการแสดงระบำได้ 3 ส่วน ดังนี้ ส่วนนำ คือ การปฏิบัติท่ารำประกอบทำนองเพลงย่องหงิด เป็นกระบวนท่าออก มีท่ารำทั้งหมด 6 ท่า เป็นท่าที่ปรากฏอยู่ในกระบวนท่ารำเพลงแม่บทใหญ่ เพลงช้า เพลงเร็ว ในการปฏิบัติท่ารำทั้งหมดนี้ เป็นลักษณะการใช้ท่ารำที่เรียกว่า เรียงจากท่าใหญ่ไปสู่ท่าเล็ก ส่วนดำเนินเรื่อง คือ การปฏิบัติท่ารำประกอบทำนองเพลงย่องหงิด และทำนองเพลงครวญหา โดยลักษณะท่ารำเป็นการตีบทและแสดงอารมณ์ตามคำร้อง ได้นำรูปแบบของท่ารำมาจากการ

เลียนแบบตามธรรมชาติ นำทำรามาจากเพลงช้า เพลงเร็ว และแม่บทใหญ่ รวมถึงการใช้ภาษาท่า และ นาฏยศัพท์อื่น ๆ ด้วย ส่วนจบเรื่อง คือ ปีพาทย์ทำเพลงร่ำดีกดาบรรพ์ ปฏิบัติทำร่าทำไห้ และ ตั้งซุ่มจบ จากนั้นสอดสร้อยมาลาวีงเข้าหลังเวที

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อถ่ายทอดและนำเสนอการแสดงระบำนารายณ์เจ็ตปาง

คณะผู้วิจัยได้รับการถ่ายทอดกระบวนการทำร่าระบำนารายณ์เจ็ตปาง จากผู้เชี่ยวชาญ ดังนี้ นางรัตติยะ วิกสิตพงศ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) นางรติวรรณ กัลยาณมิตร ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม นางฉวีวรรณ นุชนวล ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ รองศาสตราจารย์นฤมล ชันสัมฤทธิ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ นางนันทา น้อยนิตย์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ และนางสาวเกศินี สุวรรณนุรักษ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ เป็นผู้ถ่ายทอดท่วงท่าลีลา กระบวนท่าร่าเพลงระบำนารายณ์เจ็ตปางให้กับคณะผู้วิจัยที่สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ จากนั้น คณะผู้วิจัยได้ทำการถ่ายทอดให้นักศึกษาปริญญาตรีชั้นปีที่ 1-3 สาขาวิชานาฏศิลป์ไทยศึกษา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี โดยคณะผู้วิจัยได้นำหลักทฤษฎีการจัดการเรียนรู้นาฏศิลป์ไทยสู่ความเป็นพลเมืองโลก (KSAT Teaching Model For Global Citizenship) มาใช้ในการถ่ายทอดกระบวนการทำร่า ในภาพรวมความพึงพอใจของผู้รับการถ่ายทอด ทำร่าระบำนารายณ์เจ็ตปาง พบว่าอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีคะแนนเฉลี่ย เท่ากับ 4.69 และ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .5

5.2 อภิปรายผล

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยาง

ระบำนารายณ์เจ็ดยาง บทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีเนื้อหากล่าวสรรเสริญพระนารายณ์ที่อวตารลงมาปราบยุคเข็ญต่าง ๆ รวมทั้งการอวตารลงมาเป็นพระรามกษัตริย์แห่งกรุงอโยธยา เพื่อปราบท้าวทศกัณฐ์ในเรื่องรามเกียรติ์ ผู้แสดงสมมติเป็นเทพบุตรและนางฟ้าลงมาร่ายรำสรรเสริญพระนารายณ์ จากข้อความข้างต้น สอดคล้องกับความเชื่อของชาวไทยว่า พระมหากษัตริย์ประดุจพระนารายณ์ที่อวตารลงมาประทานความสุขให้กับประชาชนชาวไทยทุกคน สอดคล้องกับ นราวัลย์ พูลพิพัฒน์ (2562) กล่าวว่า อิทธิพลความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ฮินดูนี้มีบทบาทอย่างสูงในวิถีชีวิตของสังคมไทย ในความเชื่อเรื่องกษัตริย์เป็นสมมติเทพลงมาปกครองรักษาโลก จึงมีการปรากฏบทบาทเทพเจ้าในวรรณกรรมของไทยหลายเรื่อง เช่น วรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ มีการกล่าวถึงฝ่ายพระนารายณ์อวตาร เชื่อว่าพระนารายณ์อวตารโดยไม่สิ้นสุด ซึ่งปรากฏในวรรณกรรมของไทยเรื่องนารายณ์สิบปาง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อในเรื่องศาสนากับวรรณคดีได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของระบำนารายณ์เจ็ดยาง พบว่า แสดงครั้งที่ 1 ปีพ.ศ. 2531 และครั้งที่ 2 ปี พ.ศ. 2538 นำออกแสดงโดยคณะละครสมัครเล่นแห่งบ้านปลายเนินในงานวันนริศฯ ผู้ประดิษฐ์ท่ารำ คือ ครูจำเรียง พุทธประดับ โดยใช้ชื่อชุดการแสดงว่า ระบำนารายณ์แปดปาง และครั้งที่ 3 ปรากฏในการแสดงเบิกโรง การแสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศีกอินทรชิต ตอน นาคบาท โดยใช้ชื่อชุดการแสดงว่า ระบำนารายณ์เจ็ดยาง โดยโฉมมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ คัดเลือกการแสดงเบิกโรงจากการแสดงในปัจจุบันที่กำลังใกล้จะสูญหาย นำไปสู่กระบวนการอนุรักษ์ให้กลับมาได้รับการสืบทอดอีกครั้ง สอดคล้องกับนายประเมษฐ์ บุญยะชัย ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์-โขน) (สัมภาษณ์ : 2566) กล่าวว่า การแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยางไม่ค่อยได้เผยแพร่ เนื่องจากการแสดงชุดนี้เกี่ยวข้องกับความเชื่อและศาสนา เป็นเรื่องที่มีความลึกซึ้ง มีเนื้อหาที่เข้าใจได้ยาก ต้องเป็นผู้ที่มีความสนใจในเรื่องนี้จึงจะศึกษา ทำให้มีการปรากฏหลักฐานการแสดงเพียงไม่กี่ครั้ง และได้นำกลับมาอนุรักษ์ในการแสดงเบิกโรงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศีกอินทรชิต ตอน นาคบาท อีกครั้ง แต่เป็นการอนุรักษ์ที่นำมาพัฒนาในเรื่ององค์ประกอบของการแสดง แต่ยังคงบทที่อยู่ในละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง กรุงพาลมขมทวีปไว้เช่นเดิม

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและองค์ประกอบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดยางเพื่อประยุกต์ใช้ในการแสดง

พบว่า บทประพันธ์ของระบำนารายณ์เจ็ดยาง เป็นการแต่งคำประพันธ์โดยใช้ลักษณะคำประพันธ์ที่เรียกว่า “กลอนสุภาพ” โดยกลอนสุภาพคำในวรรคหนึ่งได้ตั้งแต่ 6-9 คำ แต่นิยมใช้ 6 ถึง 7 คำเป็นส่วนใหญ่ แต่ถ้ามาใช้ประกอบในการแสดงละคร เรียกว่า กลอนบทละคร ดังนั้นจากหลักเกณฑ์ของการแต่งกลอนบทละคร พบว่าระบำนารายณ์เจ็ดยางนี้ ใช้คำ 7-9 คำ ในวรรคหนึ่งได้ตรงตามหลักเกณฑ์การแต่งคำประพันธ์ ซึ่งสอดคล้องกับประยอม ชองทอง และวินัย ภูระหงษ์ (2533) กลอนบทละครใช้คำในวรรคหนึ่งได้ตั้งแต่ 6-9 คำ แต่นิยมกันมักเป็น 6 หรือ 7 คำ แต่ที่ใช้ 8-9 คำก็มีการที่จะใช้คำมากหรือน้อยนั้นต้องถือทำนองเพลงที่จะใช้ร้องเป็นสำคัญ

ระบำนารายณ์เจ็ดยาง ในการแสดงโขนมุขนิธิสังเสริมศิลปาชีวะ มีรูปแบบการแต่งกายยืนเครื่องพระนาง ที่ได้มีการอนุรักษ์ตามแบบโบราณ สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นการรื้อฟื้นแนวคิดในการปักแบบโบราณ ซึ่งสอดคล้องกับนครินทร์ น้ำใจดี (2557) กล่าวว่า การแต่งกายยืนเครื่องแบบโบราณ ได้ต้นแบบจากเอกสารภาพเก่าชุดโขนละครจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ภาพฉลองพระองค์ของเจ้านาย ตลอดจนเครื่องทรงเจ้านายต่าง ๆ การวางโครงสร้างโดยดูรูปแบบจากภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งถือว่าเป็นยุคแห่งการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ มีการสืบทอดจากกรุงศรีอยุธยา สู่การพัฒนาเครื่องแต่งกายโขนของมุขนิธิสังเสริมศิลปาชีวะ สอดคล้อง นายประเมษฐ์ บุญยะชัย ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์-โขน) (สัมภาษณ์ : 2566) กล่าวว่า การแต่งกายยืนเครื่องแบบโบราณ ยึดรูปแบบสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นการรื้อฟื้นแนวคิดในการปักแบบโบราณ เช่น การปักสติงกลิ้งไหม ปักดินข้อ ดิ้นโปรง ปักดินมัน ดิ้นด้าน ปักนมสาว ปักแล่งทอง ปักตาขุน ปักปีกแมลงทับ ปักลวดลายด้วยโลหะ และอัญมณี เป็นต้น ซึ่งแตกต่างจากการปักแบบหุ่นดูนลายในปัจจุบัน (ประเมษฐ์ บุญยะชัย, สัมภาษณ์ 8 สิงหาคม 2556)

ระบำนารายณ์เจ็ดยาง ในการแสดงโขนมุขนิธิสังเสริมศิลปาชีวะ มีรูปแบบการแต่งหน้าที่ได้มีการอนุรักษ์การแต่งหน้าตามแบบโบราณ สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเกิดขึ้นจากพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถที่ทรงปรับปรุงวิธีการแต่งหน้าโขนขึ้นมาใหม่ เพื่อเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวโขนขึ้น สอดคล้องกับนครินทร์ น้ำใจดี (2557) กล่าวว่า ในการปรับปรุงรูปแบบการแต่งหน้าได้มีการศึกษารูปแบบการพัฒนา รูปแบบการแต่งหน้าโขนได้ยึดหลักที่สำคัญในการปรับปรุงการแต่งหน้า 3 ประการ คือ เป็นการแต่งหน้าที่มีเอกลักษณ์ของโขน เป็นการแต่งหน้าที่ต้องงามเท่าหัวโขน และต้องเกิดความงามทั้งมองระยะไกลและระยะใกล้ นำไปสู่การพัฒนารูปแบบการแต่งหน้าที่เรียกว่า “แนวพระราชนิยม”

วงดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่าง ในการแสดงเบิกโรงโขมมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ มีการจัดการแสดงโดยใช้วงดนตรีปี่พาทย์เครื่องใหญ่ 2 วง เป็นการประสมประสานนำแนวคิดโขมกลางแปลงมาใช้ อีกทั้งห้องประชุมศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทยเป็นโรงละครที่มีขนาดใหญ่ มีเวทีหน้าม่านสองด้านเพียงพอสำหรับนักดนตรีที่สามารถตั้งได้ ฉะนั้น หากการบรรเลงประกอบการแสดงโขมใช้วงดนตรีวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ 2 วง จะทำให้การแสดงดูหน้าสนใจและมีความสมบูรณ์มากขึ้น สอดคล้องกับ นายประเมษฐ์ บุญยะชัย ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์-โขม) (สัมภาษณ์ : 2566) กล่าวว่า การแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่างของโขมมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักอินทราชิต ตอน นาคบาท ในปีแสดงเป็นปีที่เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เพื่อเป็นการสรรเสริญและเฉลิมพระเกียรติจึงมีการเพิ่มวงดนตรีปี่พาทย์เครื่องใหญ่เป็น 2 วง อีกทั้งการแสดงโขมมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ใช้เวลาในการแสดงเป็นเวลานาน ประกอบกับกับสถานที่ที่มีขนาดใหญ่ จึงจำต้องมีวงดนตรี 2 วง เพื่อความยิ่งใหญ่และช่วยให้นักร้องและนักดนตรีได้มีการพัก

ระบำนารายณ์เจ็ดย่าง มีโครงสร้างของการแสดงระบำที่สมบูรณ์โดยประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนนำ ส่วนดำเนินเรื่อง และส่วนจบเรื่อง ซึ่งสอดคล้องกับสมรัตน์ ทองแท้ (2538) กล่าวว่า ลักษณะโครงสร้างของการแสดงระบำ ไม่ว่าจะมียंत्रประกอบหรือไม่ก็ตาม จะต้องมีส่วน 3 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นการเริ่มต้นเข้าสู่ระบำ (ส่วนนำ) ส่วนที่เป็นเนื้อหาของระบำ (ส่วนดำเนินเรื่อง) ส่วนท้ายของระบำ (ส่วนจบเรื่อง) กระบวนทำรำระบำนารายณ์เจ็ดย่าง เป็นการรำที่งดงามโดยผู้แสดงสมมติเป็นเทพบุตรและนางฟ้าลงมาร่ายรำสรรเสริญพระนารายณ์

ในการจัดทำวิจัยและนำเสนอรูปแบบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดย่างในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้จำนวนผู้แสดง ทั้งหมด 9 คู่ หรือ 18 คน เพื่อให้เกิดความสวยงามในรูปแบบการแสดง โดยเกณฑ์การคัดเลือกผู้แสดงตามบทบาท ดังนี้ ลักษณะผู้แสดงละครพระ (ฝ่ายเทวดา) ผู้แสดงต้องมีรูปร่างสูงโปร่ง ใบหน้าเรียวยาว จมูกโด่งเป็นสันสวยงาม ลำคอสูงโปร่ง มือเท้าเรียวยาว ลำคอระหง เอวเล็ก ช่วงขาและแขนยาวสมส่วน ลักษณะผู้แสดงละครนาง (ฝ่ายนางฟ้า) ผู้แสดงต้องมีรูปร่างเล็ก เอวเล็ก ช่วงขา และแขนยาวสมส่วน มีใบหน้ากลม จมูกโด่งเป็นสันสวยงาม มือเท้าเรียวยาว ท่าทางดูแช่มช้อย นุ่มนวล อีกทั้ง ต้องเป็นผู้ที่ผ่านการฝึกหัดนาฏศิลป์ไทย จะต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับจังหวะและทำนองของดนตรี เพื่อจะแสดงท่าทางการร่ายรำได้ถูกต้องตามจังหวะ เพราะถ้าหากแสดงไม่ถูกต้องตามจังหวะจะทำให้การแสดงนั้นไม่สวยงามและไม่พร้อมเพรียงกัน เป็นผู้ที่มีส่วนสูงใกล้เคียงกัน การคัดเลือกส่วนสูงของนักแสดงนับว่าเป็นสิ่งสำคัญ เพราะการแสดงในรูปแบบของระบำนั้นจะมีจำนวนนักแสดงค่อนข้างมาก จำเป็นที่จะต้องมีการแปรแถว และการจัดรูปแบบของแถวในลักษณะ

ต่าง ๆ เหตุนี้ จึงจำเป็นที่จะต้องมีการจัดลำดับตามส่วนสูงของนักแสดงให้มีการลดหลั่นตามความสูง หรือส่วนสูงที่ใกล้เคียงกัน เพื่อให้การแปรแถวของการแสดงชุดนั้น ๆ เป็นสัดส่วนและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และเป็นผู้ที่มีทักษะฝีมือในการร่ายรำที่ใกล้เคียงกัน การคัดเลือกนักแสดงในการแสดงที่เป็นประเภทระบำ ซึ่งจะมีผู้แสดงตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ดังนั้น หากต้องการให้การแสดงมีความพร้อมเพรียงสวยงาม ผู้แสดงทุกคนจะต้องมีฝีมือในการร่ายรำที่ใกล้เคียงกัน รวมไปถึงลีลาในกระบวนท่ารำต่าง ๆ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อถ่ายทอดและนำเสนอการแสดงระบำนาฏศิลป์เจ็ดปาง

พบว่า การถ่ายทอดกระบวนท่ารำระบำนาฏศิลป์เจ็ดปาง คณะผู้วิจัยได้ทำการถ่ายทอดให้นักศึกษาปริญญาตรีชั้นปีที่ 1-3 สาขาวิชานาฏศิลป์ไทยศึกษา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี โดยคณะผู้วิจัยได้ได้นำหลักทฤษฎีการจัดการเรียนรู้นาฏศิลป์ไทยสู่ความเป็นพลเมืองโลก (KSAT Teaching Model For Global Citizenship) ดังนี้ ขั้นรับรู้ (Recognize) การสร้างกระบวนการเรียนรู้ ความเข้าใจ ความพร้อมในการเรียนรู้แบบปฏิบัติ และเจตคติที่ดีต่อการเรียนวิชานาฏศิลป์ให้กับผู้เรียน ขั้นเรียนรู้ (Learn) การส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ ทฤษฎีและทักษะปฏิบัติทางด้านนาฏศิลป์ โดยครูเป็นต้นแบบในการถ่ายทอดให้กับผู้เรียนด้วยการเลียนแบบและการฝึกจากครูผู้สอนเป็นหลัก ขั้นทบทวน (Repeat) การสนับสนุนให้ผู้เรียนฝึกฝนปฏิบัติทักษะท่ารำด้วยตนเอง โดยมีครูผู้สอนเป็นผู้คอยสังเกต ประเมิน และให้คำแนะนำในการแก้ไขท่ารำอย่างถูกต้องตลอดจนสอดแทรกการสอนทักษะความเป็นพลเมืองโลก ขั้นชำนาญ (Skillful) การส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถปฏิบัติท่ารำได้ด้วยตนเองอย่างถูกต้องเหมาะสมตามบุคลิกภาพของตนเอง และตามบุคลิกลักษณะสำคัญเฉพาะของการแสดงนั้น ๆ อีกทั้งสามารถนำไปประยุกต์ใช้สำหรับการปฏิบัติท่ารำในรูปแบบอื่น ๆ ได้ ขั้นพัฒนา (Development) การสนับสนุนให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการวิเคราะห์และพัฒนา โดยสามารถปฏิบัติท่ารำได้เหมาะสมและถูกต้อง ตามรูปแบบของการปฏิบัติท่ารำ โดยเริ่มจากการสังเกตตนเอง และสามารถปรับปรุงแก้ไขหรือพัฒนาการรำให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และขั้นขยายผล (Expand) ผู้สอนส่งเสริมให้ผู้เรียนนำองค์ความรู้และทักษะปฏิบัติท่ารำไปขยายผลสู่บุคคลอื่นในลักษณะการถ่ายทอดความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.3 ข้อเสนอแนะ

- ควรศึกษาการแสดงระบำมาตรฐานที่ประกอบในการแสดงโขนและละคร
- ควรศึกษาระบำมาตรฐานที่ใช้เป็นการแสดงเบิกโรงทั้งในอดีตและปัจจุบัน
- ควรคำนึงถึงสถานที่ในการจัดการแสดงกับจำนวนผู้แสดงให้มีความเหมาะสมกัน

บรรณานุกรม

- กันยา ศรีสามารถ. (2544). เอกสารประกอบการสอน วิชา สุนทรียภาพของชีวิต. เอกสาร
ไม่ตีพิมพ์. เพชรบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ราชภัฏเพชรบุรีวิทยาการ
ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- จาตุรงค์ มนตรีศาสตร์ และอาภรณ์ มนตรีศาสตร์. (2517). นาฏศิลป์. กรุงเทพฯ: องค์การค้า
ของคุรุสภา.
- ชวลิต สุนทรานนท์ และคณะ. (2549). ทะเบียนข้อมูล : วิพิธทัศนา ชุดระบำ รำ ฟ้อน. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์บริษัทไทภูมิพับลิชชิ่ง จำกัด.
- ชวลิต สุนทรานนท์ และคณะ. (2550). วิพิธทัศนา ชุด ระบำ รำ ฟ้อน เล่ม 2. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์บริษัทไทภูมิพับลิชชิ่ง จำกัด.
- นครินทร์ น้ำใจดี. (2557). โขนของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์
พระบรมราชินีนาถ: กระบวนการจัดสร้าง อนุรักษ์ พัฒนารูปแบบ. วารสารมหาวิทยาลัย
ศิลปากร ฉบับภาษาไทย, 34(3), 95-106.
- นราวัลย์ พูลพิพัฒน์. (2562). เทพเจ้าในวรรณคดีไทย : บทบาทในฐานะผู้สร้างและผู้ทำลาย.
พินเนศวร์สาร, 15(2), 71-72.
- บำรุง คำเอก. (2558). อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.
วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, Silpakorn University, 8(2), 2400.
- ประยอม ชองทอง และวินัย ภู่งวงษ์. (2533). “การประพันธ์กลอน” ในเอกสารประกอบการสอน
ชุดวิชาภาษาไทย 2 การประพันธ์ไทย หน่วยที่ 1-7. นนทบุรี:
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ประวิทย์ ฤทธิบุญ. (2563). โขนวิทยา ศาสตร์-ศิลป์ถิ่นสยาม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ทริปเพิล
แอดดูเคชั่น.
- ประเสริฐ สันติพงษ์. (2545). กระบวนท่ารำของรามสูรในการแสดงเบิกโรงละครใน. (วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- ปราณี สำราญวงศ์. (2525). ระบำ. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- พระยาอนุมาราชชน. (2491). อธิบายนาฏศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- พหลยูทธ กนิษฐบุตร และอนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์. (2564). การเขียนหน้าและการแต่งหน้าโฆษณา. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 12(2), 109-119.
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา. (2566). เครื่องโฆษณา. กรุงเทพฯ: หอรัษฎากรพิพัฒน์.
- ภิตินันท์ อภัย. (2562). โฆษณาราชทานกระบวนกรสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะการแสดง โดยใช้แนวคิดศาสตร์พระราชา. วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 23(2), 105.
- มานิช บุญทองเล็ก. (2564). การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ฐานศิลปะไทยสู่ความเป็นพลเมืองโลก. (ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี).
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- ลัดดาวัลย์ โพธิ์วงษ์. (2563). ดนตรีและการขับร้องประกอบการแสดงโฆษณาราชทาน ชุดศึกษามัธยม ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง. (วิทยานิพนธ์ศิลปมหาบัณฑิต สาขาดุริยางคศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์).
- สมทรง ชีวะพันธุ์. (2520). วิเคราะห์บทพระราชนิพนธ์ลิลิตนารายณ์สิบปางในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร).
- สมรัตน์ ทองแท้. (2537). ระเบียบในการแสดงโฆษณาของกรมศิลปากร. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ศิลปกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2549). ตำรานานละครโอเปร่า. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- สุมิตร เทพวงษ์. (2536). สารานุกรม ระเบียบ รำ ฟ้อน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ร่างแบบสัมภาษณ์การวิจัย เพื่อหาค่าดัชนีความสอดคล้อง เรื่อง ระเบียบารายณ์เจ็ดปาง

คำชี้แจง

1. ร่างแบบสัมภาษณ์การวิจัยฉบับนี้อยู่ในขั้นตอนการศึกษาประวัติความเป็นมา รูปแบบการแสดง และองค์ประกอบของการแสดงระเบียบารายณ์เจ็ดปาง โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังต่อไปนี้

1.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการแสดงระเบียบารายณ์เจ็ดปาง

1.2 เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและองค์ประกอบการแสดงระเบียบารายณ์เจ็ดปาง เพื่อประยุกต์ใช้ในการแสดง

1.3 เพื่อถ่ายทอดและนำเสนอการแสดงระเบียบารายณ์เจ็ดปาง

2. ร่างแบบสัมภาษณ์การวิจัยฉบับนี้ มีจุดมุ่งหมายในการตรวจสอบข้อคำถามว่าสอดคล้องกับจุดประสงค์ของการวิจัยหรือไม่ เพื่อใช้ในการหาค่าความเที่ยงตรงของแบบสัมภาษณ์ โดยการวิเคราะห์ค่าความสอดคล้องของแบบสัมภาษณ์ และข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อนำมาปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ให้มีความสมบูรณ์ และถูกต้อง

3. ร่างแบบสัมภาษณ์การวิจัยฉบับนี้ ประกอบไปด้วยทั้งหมด 3 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการแสดงระเบียบารายณ์เจ็ดปาง

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับรูปแบบและองค์ประกอบการแสดงระเบียบารายณ์เจ็ดปาง

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

4. คณะผู้วิจัยขอความกรุณาจากผู้เชี่ยวชาญ ช่วยพิจารณาข้อคำถามว่ามีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เรื่อง ระเบียบารายณ์เจ็ดปาง มากน้อยเพียงใด ด้วยการให้คะแนนในแต่ละข้อ คำถามในช่องระดับความคิดเห็นโดยการทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างให้ตรงกับช่องระดับความคิดเห็นตามเกณฑ์ในการให้คะแนน IOC

ตอนที่ 1 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปาง

คำชี้แจง : กรุณาทำเครื่องหมาย✓ลงในช่องระดับความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ

ที่	ข้อความ	ระดับความคิดเห็น ผู้เชี่ยวชาญ			ข้อเสนอแนะ
		+1	0	-1	
ประวัติความเป็นมาของการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปาง					
1.	การแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปางที่ปรากฏตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีทั้งหมดกี่ครั้ง				
2.	จากที่ทราบว่า การแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปาง นำมาจากวรรณกรรมนารายณ์สิบปาง และเพราะเหตุใดจึงนำมาแสดงเพียง 7 ปาง				
3.	เหตุใดการแสดงโขนมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพฯ ชุด ศักอินทราชิต ตอน นาคบาศ จึงนำระบำนารายณ์เจ็ดปางมาเป็นการแสดงเบิกโรง				
4.	เหตุใดระบำนารายณ์เจ็ดปางจึงไม่ค่อยนิยมเผยแพร่				

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับรูปแบบและองค์ประกอบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ตปาง

คำชี้แจง : กรุณาทำเครื่องหมาย✓ ลงในช่องระดับความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ

ที่	ข้อความ	ระดับความคิดเห็น ผู้เชี่ยวชาญ			ข้อเสนอแนะ
		+1	0	-1	
รูปแบบแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปาง					
1.	แนวคิดในการประดิษฐ์ท่ารำการแสดงระบำ นารายณ์เจ็ดปาง				
2.	แนวคิดในพัฒนารูปแบบการแปรแถวในการแสดง ระบำนารายณ์เจ็ดปาง				
3.	เหตุใดการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปางจึงมีจำนวน 9 คู่ และสามารถปรับเปลี่ยนจำนวนผู้แสดงตาม ความเหมาะสมได้หรือไม่				
4.	มีเกณฑ์ในการคัดเลือกนักแสดงอย่างไร				
องค์ประกอบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปาง					
1.	มีแนวคิดในการฟื้นฟูแต่งกายยืนเครื่องแบบโบราณ ประกอบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปางอย่างไร				
2.	มีแนวคิดในการฟื้นฟูการแต่งหน้าแบบโขนโบราณ ประกอบการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปางอย่างไร				
3.	เครื่องดนตรีในการแสดงระบำนารายณ์เจ็ดปาง ใน การแสดงโขนมุ ล น ธิ ส่งเสริม ศิลปาศี ๒ พ.ศ. ๒๕๖๓ ดนตรีชุด ตอน นาคบาศ มีความแตกต่าง จากเครื่องดนตรีโขนทั่วไปอย่างไร				
4.	บทประพันธ์ที่นำมาจากบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง กรุงพณชมทวีป ได้มีการปรับเปลี่ยนคำใดหรือไม่				

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ลงนาม.....ผู้เชี่ยวชาญ
(.....)
(...../...../.....)

เกณฑ์ในการให้คะแนน IOC มีดังนี้

- +1 คือ   แน่ใจว่าข้อถามนั้นสอดคล้องกับวัตถุประสงค์
- 0   คือ   ไม่แน่ใจว่าข้อคำถามนั้นสอดคล้องกับวัตถุประสงค์
- 1   คือ   แน่ใจว่าข้อคำถามนั้นไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์

5. คณะผู้วิจัยขอความกรุณาผู้เชี่ยวชาญ ให้ข้อเสนอแนะหรือความคิดเห็นเพิ่มเติมหากในประเด็นใดยังไม่สมบูรณ์ โดยการเขียนข้อเสนอแนะไว้ในช่องท้ายข้อคำถามนั้น ๆ

คณะผู้วิจัย

แบบประเมินความพึงพอใจของผู้รับการถ่ายทอดทำร่ำ ะบำนารายณ์เจ็ดปาง

คำชี้แจง 1. แบบประเมินนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาความคิดเห็นและความพึงพอใจของผู้รับการถ่ายทอดและกระบวนการถ่ายทอด โดยใช้ทฤษฎีการจัดการเรียนรู้ฐานศิลป์ไทยสู่ความเป็นพลเมืองโลก (KSAT Teaching Model For Global Citizenship) ซึ่งข้อมูลจะถูกรวบรวมโดยไม่มีการระบุผู้ให้ข้อมูล แล้วนำมาวิเคราะห์ผล เพื่อนำผลไปปรับปรุงและพัฒนาการถ่ายทอดต่อไป

2. กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องระดับการประเมินที่ใกล้เคียงความเห็นหรือความรู้สึกของท่านมากที่สุดและกรอกข้อความในข้อเสนอแนะ

รายการประเมิน		ระดับการประเมิน				
		5 มากที่สุด	4 มาก	3 ปาน กลาง	2 น้อย	1 น้อย ที่สุด
การเตรียมความพร้อมผู้รับการถ่ายทอด						
1	การเตรียมตัวก่อนเข้ารับการถ่ายทอดโดยการทบทวนความรู้เดิมอย่างสม่ำเสมอ					
2	กระตือรือร้นในการเรียนรู้					
3	การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการถ่ายทอด					
ด้านการถ่ายทอด						
4	ผู้ถ่ายทอดชี้แจงลักษณะของกิจกรรมและรายละเอียดในการฝึกปฏิบัติอย่างชัดเจน					
5	ผู้ถ่ายทอด ถ่ายทอดโดยวิธีการที่ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจเนื้อหาได้ง่าย					
6	ผู้ถ่ายทอดจัดลำดับการถ่ายทอดและเชื่อมโยงจากทฤษฎีไปสู่ปฏิบัติอย่างเป็นขั้นตอน					
7	ผู้ถ่ายทอดส่งเสริมให้ผู้รับการถ่ายทอดได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง					
8	ผู้ถ่ายทอดมีการมอบหมายการถ่ายทอดพร้อมทั้งแนะนำแหล่งความรู้เพิ่มเติม					

รายการประเมิน		ระดับการประเมิน				
		5 มาก ที่สุด	4 มาก	3 ปาน กลาง	2 น้อย	1 น้อย ที่สุด
9	ผู้ถ่ายทอดเปิดโอกาสให้ผู้รับการถ่ายทอดปรึกษานอกเวลา					
การวัดและประเมินผล						
10	ผู้ถ่ายทอดมีการวัดและประเมินผลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์					
11	การประเมินผลมีความยุติธรรม					
12	พอใจกับการประเมินผลตามสภาพจริง					

ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

ภาคผนวก ข

ภาคสนาม

เข้าสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ดังนี้

1. นางรัตติยะ วิกลิตพงศ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย)
2. นางรติวรรณ กัลยาณมิตร ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม
3. นางนันทา น้อยนิศย์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
4. รองศาสตราจารย์นฤมล ช้นสัมฤทธิ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

เข้าสัมภาษณ์

นายประเมษฐ์ บุณยะชัย ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ - โขน)

คณะผู้วิจัยรับการถ่ายทอดทำรำ และตรวจสอบกระบวนการแปรแถวจาก

ภาคผนวก ค
ภาพกิจกรรม

ภาพต่อกระบวนการทำรำกระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

การถ่ายรูปรำร่ำ

เข้าสอบ 3 บท ศิลปนิพนธ์ระบำนารายณ์เจ็ตปาง

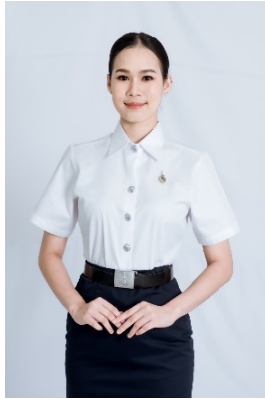

เข้าสอบป้องกัน ศิลปนิพนธ์ระบำนารายณ์เจ็ดย่าง

ภาคผนวก ง
ประวัติผู้วิจัย

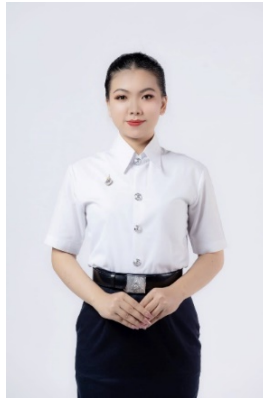

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – นามสกุล นางสาวจรรยพร เกษคำขวา
วัน เดือน ปีเกิด 4 มีนาคม พ.ศ.2545
ภูมิลำเนา 59/23 หมู่ 1 ตำบลหนองบัวเหนือ อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก 63000
โทรศัพท์ 091-880-7055 อีเมล janyapornketkamkwa@gmail.com

ประวัติการศึกษา

ระดับอุดมศึกษา	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	วิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัย
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	โรงเรียนบ้านด่านลานหอยวิทยา
ระดับประถมศึกษา	โรงเรียนบ้านศรีนวล

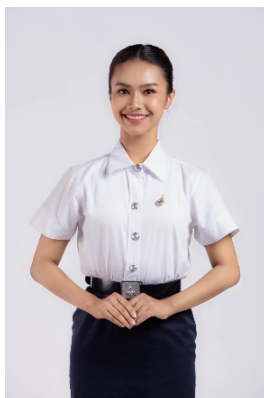

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล นางสาวจุฑาทิพรรณ ภาวังค์คาม
วัน เดือน ปีเกิด 23 กันยายน 2544
ภูมิลำเนา 39/1 หมู่ที่ 2 ต.อ่าทอง อ.เชียงคำ จ.พะเยา 56110
โทรศัพท์ 092-982-4846 อีเมล chuthathippawan@gmail.com

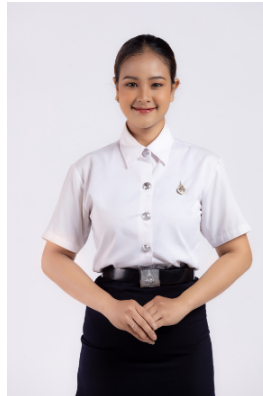
ประวัติการศึกษา

ระดับอุดมศึกษา	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการ สระบุรี
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการ สระบุรี
ระดับประถมศึกษา	โรงเรียนวัดดอนชะโงก(เขี้ยววิลราษณ์อุปถัมภ์)

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – นามสกุล นางสาวชวิศา ปะอิกุล
วัน เดือน ปีเกิด 19 เมษายน พ.ศ. 2545
ภูมิลำเนา 50/424 หมู่บ้านสุภาวาลัย ซอยหทัยราษฎร์ 6 ถนนหทัยราษฎร์ แขวงบาง
ชั้น เขต คลองสามวา จังหวัดกรุงเทพมหานคร 12120
โทรศัพท์ 094-098-4706 อีเมล Chawisa69@gmail.com
ประวัติการศึกษา
ระดับอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนเศรษฐบุตรบำเพ็ญ
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเศรษฐบุตรบำเพ็ญ
ระดับประถมศึกษา โรงเรียนทรงวิทยศึกษา

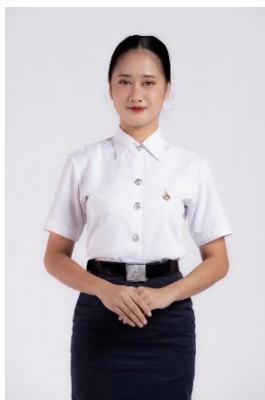

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – นามสกุล นางสาวณัษพร จินดามัง
วัน เดือน ปีเกิด 11 กันยายน พ.ศ 2544
ภูมิลำเนา 69/83 หมู่1 ตำบล คูขวาง อำเภอ ลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี 12140
โทรศัพท์ 065-553ข1332 อีเมล arngun1109@gmail.com

ประวัติการศึกษา

ระดับอุดมศึกษา	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	โรงเรียนสามโคกองค์การบริหารส่วนจังหวัดปทุมธานี
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	โรงเรียนสามโคกองค์การบริหารส่วนจังหวัดปทุมธานี
ระดับประถมศึกษา ป.6	โรงเรียนบ้านป่าแดง
ระดับประถมศึกษา ป.1-5	โรงเรียนประชุมวิทยา

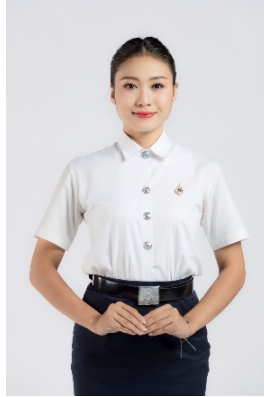

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – นามสกุล   นางสาวเบญจมาศ พึ่งโพธิ์ทอง
วัน เดือน ปีเกิด   20 มีนาคม พ.ศ. 2545
ภูมิลำเนา   28 ถ.แหลมใหญ่ ต.แม่กลอง อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม 75000
โทรศัพท์   097-126-2162 อีเมล benjamasp200345@gmail.com

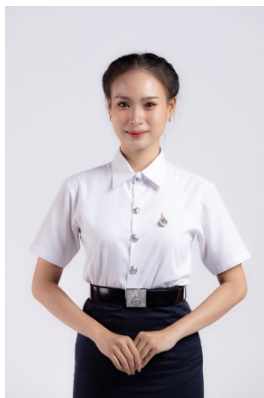
ประวัติการศึกษา

ระดับอุดมศึกษา	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	โรงเรียนเทศบาลวัดประทุมคณาวาส
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	โรงเรียนเทศบาลวัดประทุมคณาวาส
ระดับประถมศึกษา	โรงเรียนเทศบาลวัดประทุมคณาวาส

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล	นางสาวพรทิพย์ ชุมแสงวาปี
วัน เดือน ปีเกิด	5 เมษายน พ.ศ. 2545
ภูมิลำเนา	49 หมู่ 21 ต.ห้วยขวาง อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม 73140
โทรศัพท์	090-097-7756 อีเมล pornthip.benz5445@gmail.com
ประวัติการศึกษา	
ระดับอุดมศึกษา	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	โรงเรียนพระปฐมวิทยาลัย
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	โรงเรียนพระปฐมวิทยาลัย
ระดับประถมศึกษา	โรงเรียนวัดลาดหญ้าไทร(สิงหวิทยาคาร)

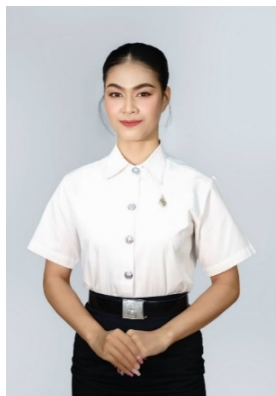
ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – นามสกุล นางสาวรัตนกร เสวกวงษ์
วัน เดือน ปีเกิด 19 พฤศจิกายน พ.ศ.2544
ภูมิลำเนา 55/344 หมู่ 6 ตำบลบึงคำพร้อย อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี 12150
โทรศัพท์ 064-553ข1162 อีเมล nook.rtnk@gmail.com

ประวัติการศึกษา

ระดับอุดมศึกษา	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สตรีวิทยา๒
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	โรงเรียนชุมชนเลิศพินิจพิทยาคม
ระดับประถมศึกษา	โรงเรียนชุมชนเลิศพินิจพิทยาคม

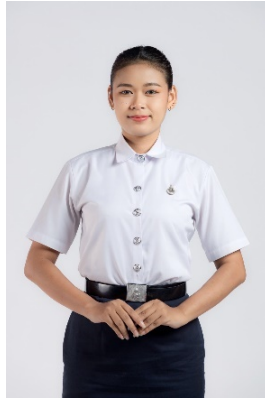

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล   นางสาวศิริพร เนาว์ประดิษฐ์
วัน เดือน ปีเกิด   26 เมษายน พ.ศ.2545
ภูมิลำเนา   104 หมู่ 8 ต.คชสิทธิ์ อ.หนองแค จ.สระบุรี 18250
โทรศัพท์   090-097-7756 อีเมล Pornthip.benz5445@gmail.com

ประวัติการศึกษา

ระดับอุดมศึกษา	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการสระบุรี
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการสระบุรี
ระดับประถมศึกษา	โรงเรียนวัดขอนแก่น (เชียววิลราษฏร์อุปถัมภ์)

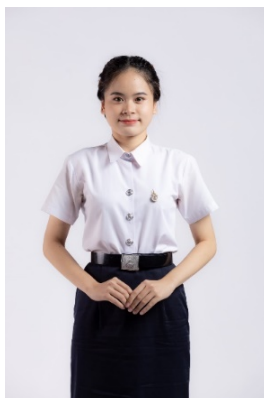

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – นามสกุล   นางสาวสกวแสง อุดร
วัน เดือน ปีเกิด   25 มกราคม พ.ศ. 2544
ภูมิลำเนา   51 หมู่ที่ 6 ต.จะกง อ.อุบลรัตน์ จ.ศรีสะเกษ
โทรศัพท์   096-548-7537 อีเมล Star090160@gmail.com

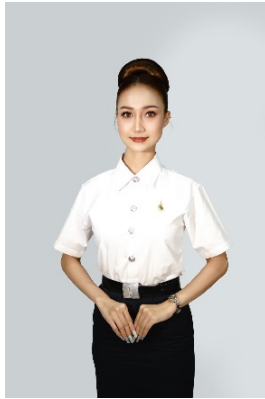
ประวัติการศึกษา

ระดับอุดมศึกษา	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	โรงเรียนเบญจมราชรังสฤษฎิ์ 2
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	โรงเรียนเบญจมราชรังสฤษฎิ์ 2
ระดับประถมศึกษา	โรงเรียนวัดดอนทอง(สุวรรณะศรี ตันติกุล ราษฎร์ศึกษา ลัย)

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล	นางสาวสุภาวดี ประหยัดจิต
วัน เดือน ปีเกิด	13 ตุลาคม 2544
ภูมิลำเนา	40/4 หมู่1 ต.หนองบัว อ.เมือง จ.จันทบุรี 22000
โทรศัพท์	095-978-5717 อีเมล supawadeeamza@gmail.com
ประวัติการศึกษา	
ระดับอุดมศึกษา	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	วิทยาลัยนาฏศิลป์จันทบุรี
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	วิทยาลัยนาฏศิลป์จันทบุรี
ระดับประถมศึกษา	โรงเรียนวัดหนองบัว (ปทุมมาพัฒน์)

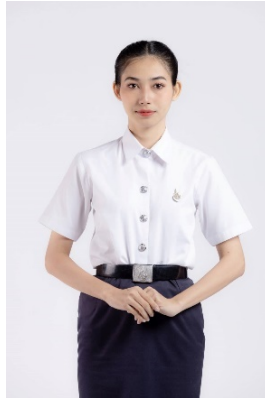

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – นามสกุล   นางสาวสุพรรณษา สุกงาม
วัน เดือน ปีเกิด   4 กรกฎาคม 2544
ภูมิลำเนา   211 ถ.สายวัดโคก ต.บางปรอก อ.เมือง จ.ปทุมธานี 12000
โทรศัพท์   080-072-4855 อีเมล Deer0407444@gmail.com

ประวัติการศึกษา

ระดับอุดมศึกษา	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	โรงเรียนสามโคกองค์การบริหารส่วนจังหวัดปทุมธานี
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	โรงเรียนสามโคกองค์การบริหารส่วนจังหวัดปทุมธานี
ระดับประถมศึกษา	โรงเรียนวัดฉาง

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – นามสกุล นางสาวอริสรา หลวงถนนเจริญ
วัน เดือน ปีเกิด 13 ธันวาคม 2544
ภูมิลำเนา 3 หมู่ 9 ต.คชสิทธิ์ อ.หนองแค จ.สระบุรี 18250
โทรศัพท์ 096-834-4790 อีเมล arisara13pk@gmail.com

ประวัติการศึกษา

ระดับอุดมศึกษา	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย	โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการสระบุรี
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการสระบุรี
ระดับประถมศึกษา	โรงเรียนวัดดอนชะโรง (เขียววิมลราษฎร์อุปถัมภ์)

